

DR. MARIA A. SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN



A.PELS
Q.HORATIUS
FLACCUS
DICHTKUNST

A .PELS - Q. HORATIUS FLACCUS DICHTKUNST

VAN GORCUM'S LITERAIRE BIBLIOTHEEK

nr. 23

de in deze serie verschenen delen zijn vermeld op pagina 107



A.PELS
Q.HORATIUS
FLACCUS
DICHTKUNST

OP ONZE TIJDEN EN ZEDEN GEPAST

MET INLEIDING EN COMMENTAAR
DOOR

DR. MARIA A. SCHENKEVELD - VAN DER DUSSEN



VAN GORCUM & COMP. B.V. - ASSEN - 1973

© 1973. Koninklijke Van Gorcum & Comp. B.V., Assen.

Uit deze uitgave mag niets worden gereproduceerd d.m.v. boekdruk, foto-offset, fotocopie, microfilm, of welk ander medium dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgave van dit werk werd mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, alsmede van het Prins Bernhard Fonds.

ISBN 90 232 1057 3

Omslagontwerp, layout en druk: Van Gorcum & Comp.

INHOUDSOPGAVE

VERANTWOORDING

AFKORTINGEN

INLEIDING

I. Andries Pels	I
II. Het kunstgenootschap Nil volentibus arduum	5
III. Quintus Horatius Flaccus Dichtkunst	10
1. De Ars Poetica van Horatius	10
2. Invloed van de Ars Poetica in Nederland	12
3. Welke uitgave heeft Pels gebruikt?	14
4. De aanleiding tot de werkzaamheden; eerste versies	18
5. Opzet	21
6. Vergelijkend overzicht	22
7. Nadere bespreking van de uitbreidingen; andere bronnen dan Horatius	24
a. Versleer	24
b. De reien	25
c. De saterspelen	28
d. De schets van de literatuurgeschiedenis	29
8. Pels als vertaler-bewerker	33
9. Spelling	35
10. Drukken	38
11. Oudaan over Pels' Dichtkunst	41
12. Waarderingsgeschiedenis	44

DE TEKST

Op de Tytelplaat (sonnet)	48
Voorrede Aan den Leezer	49
Q. Horatius Flaccus Dichtkunst, Op onze zéden én tijden gepast	57

VERANTWOORDING

De Nederlandse literatuur is aan literair-theoretische verhandelingen niet zeer rijk geweest en daarvan zijn er dan nog maar enkele nader bestudeerd. Vandaar dat ik blij was met de regeringsopdracht om *Q. Horatius Flaccus Dichtkunst, op onze tyden, én zéden gepast* van Andries Pels uit te geven. Men heeft de invloed die van Pels en de zijnen op onze literatuur is uitgegaan, zelden gunstig beoordeeld. Maar ook slechte invloeden behoren bestudeerd te worden.

Pels' tekst is om meer dan een reden van belang. In de gedeelten waarin hij zelfstandig werkte, gaf hij onder andere een eerste schets van een Nederlandse versleer en een eerste aanzet tot een literatuurgeschiedenis. De beginselen van het Frans-Klassicisme werden door hem in gemakkelijk leesbare vorm onder de aandacht gebracht, zelfstandig of in aansluiting op wat Horatius schreef.

Ook als parafrazerende weergave van de zo invloedrijke *Ars Poetica* heeft Pels' werk belang. Zijn vertaling was veel duidelijker dan die van Vondel en heeft jarenlang voor vele liefhebbers de inzichten van Horatius goed vertolkt.

Het feit dat de *Ars Poetica* als grondslag voor Pels' gedicht diende, leverde grote problemen op. Niet alleen is Horatius' gedicht een tekst vol grote en kleine moeilijkheden waarover onder de vakgeleerden van vroeger en nu geen eenstemmigheid bestaat, maar ook bleek me al spoedig dat moderne studies weinig houvast boden wanneer ik Pels' opvatting van de tekst trachtte te achterhalen. Vandaar dat bijvoorbeeld een bekend commentaar als dat van Kiessling-Heinze in mijn annotaties niet voorkomt. Ik heb alleen getracht Pels te verklaren - dus ook zijn interpretatie van de *Ars Poetica*; een uitleg van Horatius dient men in dit boekje niet te zoeken.

De tekst van de uitgave is die van de eerste druk die in 1677 te Amsterdam het licht zag, de enige die bij het leven van Pels is ver-

schenen. De *Ars Poetica* citeer ik naar de uitgave van Bond van 1663 omdat het waarschijnlijk is dat Pels die heeft gebruikt.

Als illustraties zijn de titelpagina en de titelgravure van de eerste druk opgenomen alsmede een miniatuurportret van Pels door Arnoud van Halen. Dit was opgenomen in diens „Panpoëticon Batavum”, een verzameling portretten van Nederlandse letterkundigen, thans ondergebracht in het Rijksmuseum.

Mijn dank gaat uit naar Prof. Dr. W. M. H. Hummelen, de redactie van het WNT en de Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam die mij verschillende inlichtingen verschaften en voorts naar de beambten van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam en de Stadsbibliotheek van Haarlem voor hun behulpzaamheid. Veel ben ik ook verschuldigd aan Drs. L. Strengholt die het manuscript heeft doorgelezen en van aantekeningen voorzien, waarvan ik graag gebruik heb gemaakt. De meeste steun heb ik van mijn man ondervonden: het was bij de voorbereiding van deze uitgave een groot voordeel met een classicus getrouwd te zijn.

November 1971

Heemstede

Maria A. Schenkeveld-van der Dussen

AFKORTINGEN

- AP *Ars Poetica* aangehaald volgens de uitgave: Q. Horatius Flaccus cum commentariis selectissimis variorum et scholiis integris Johannis Bond (...) Lugd. Batavorum MDCLXIII, p. 770-828.
- Bray R. Bray, *La formation de la doctrine classique en France*, Paris 1966 [1927].
- Geurts J. Geurts, *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Rijm in de Nederlandsche Poëzie*, Gent 1904-06.
- Van Hamel A. G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland*, 's-Gravenhage 1918.
- NTg De Nieuwe Taalgids.
- Ts Tijdschrift voor Nederlandse Taal-en Letterkunde.
- WB I-X *De Werken van Vondel*, uitgegeven door de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam, 10 delen, 1927-37.
- Te Winkel J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, tweede druk, Amsterdam 1922-27.
- WNT Woordenboek der Nederlandsche Taal.
- Worp J. A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*, Groningen 1904-08.

INLEIDING

I. ANDRIES PELS

Van het leven van Pels zijn ons betrekkelijk weinig bijzonderheden bekend. Een contemporaine biografie viel hem niet ten deel. David van Hoogstraten, die dergelijk werk voor vele tijdgenoten verricht heeft,¹ was als bewonderaar van Vondel en Antonides bepaald geen vriend van de richting van *Nil volentibus arduum*. Het eerste, enigszins uitvoerige getuigenis dat we over Pels kennen, dateert eerst van veel later tijd en is te vinden in Jan Wagenaars boek over Amsterdam.² In het bondige stuk zijn veel bijzonderheden te vinden die voor ons van belang zijn, vandaar dat ik het hier overneem: „ANDRIES PELS is ook een inboorling deezer Stad geweest, hoewel my de nette tyd zyner geboorte, nergens voorgekomen is. Zyne ouders waren *Andries Pels* en *Catharina Vegelmans*. Hy hadt zig, in zyne jeugd, in de Regtsgeleerdheid geoeffend, en was tot Advokaat bevorderd. Doch, naderhand, leide hy zig, voornaamlyk, toe op de Tooneelpoëzye, brengende, al in 't jaar 1668, het treurspel *Didoos Doot*, in 't licht, welk, in drie bedryven, verdeeld was, tusschen welken, hy een Blyspel van gelyke drie bedryven, en *Julfus* genaamd, deedt voegen. Wat laater werdt hij een voornaam Lid van het Konstgenootschap, onder de zinspreuk *Nil volentibus arduum*, dat is, *Niets is zwaar voor die willen*, welk den Schouwburg, eerlang, voorzag van een aanzienlyk getal van Treur- en Blyspelen; en toen verwierp hy zyne twee eerstelingen, als strydig met de Tooneelwetten van Aristoteles en Horatius, die, in Frankrijk, stiptst gevolgd werden. Pels gaf, in 't jaar 1677, de *Digtkunst van Horatius* uit, in gemeenzame³ verzen, en geschikt naar de zeden van zynen tyd:

¹ Bijvoorbeeld voor Broekhuizen (1712), Oudaan (1712), Antonides van der Goes (1714).

² Jan Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen* etc., III, Amsterdam 1767, p. 250.

³ *gemeenzaam*: ongedwongen, los (een getuigenis voor de indruk die een bijna-tijdgenoot van Pels' stijl ondervindt).

waarop, vier jaaren laater, zyn *Gebruik en misbruik des Tooneels* volgde. Doch hy en zyne Konstbroeders hadden, gelyk toch gemeenlyk gebeurt, het geluk niet van elk, noch met hunne Spelen, noch met hunne Tooneelwetten, noch ook met hunne taal en spellinge te voldoen. Blyken hiervan vindt men, in de Gedigten van ANTONIDES, die, te vooren, een Lid van het Konstgenootschap geweest zynde, zig, ter oorzaake van eenig misnoegen, door afgunst, zo men meende, verwekt, van het zelve afgescheiden hadt. Byzonderlyk heeft hy 't op Pels gelaaden, dien hy als een gemeen Poëet, en te gelyk, als een' bedillaar van beter Digteren, vinnig steekt, in zynen *Satyr Marsyas*.¹ In zyne Uitvaart van VONDEL, keurt hy de schryfwyze van Pels en het Konstgenootschap, die, om sommige klanken uit te beelden, schuine streepjes boven de klinkletters plaatsten, af, zeggende:

Hy heeft zyn letters met geen spietsen te verweeren.

*Zy zyn gehart, niets kan zyn regimenten deeren.*²

In een Gedigt voor de vuist, op zyn eigen huwelyk gemaakt, en, door den Digter Pluymmer, uit zynen mond, opgeschreeven, hekelt hy Pels ook, onder den naam van Marsyas, zinspeelende, onder anderen, op zynen naam, in deeze woorden:

En schoon hy noch Apol dorst lastren zonder vrees,

*Ruk hem de ruige pels niet verder van het vleesch.*³

Doch *het ligtgeraakt Digtren-Gild* is wel meer gewoon geweest, kleine of gewaande beledigingen, met woeker, betaald te zetten. Pels en zyne vrienden hebben, gewisselyk, den Schouwburg en den Digteren dienst gedaan, met hun schryven. Van Pels is ook een bondel *Gezangen in druk*. Hy is, den derden July des jaars 1681, overleeden.⁴

Dit door Wagenaar verschaft materiaal kan nog met enkele gegevens aangevuld worden. In de eerste plaats met wat Elias⁵ in de archieven gevonden heeft:

Mr. Andries Pels, gedoopt 19 Okt. 1631, ongehuwd gestorven, en begraven 6 juli 1681, advocaat op den Singel. Zijn vader was Andries Pels (1591-1666) welgesteld suikerbakker en koopman in Oostindische waren, zijn moeder Catharina Vegelmans (1599-1669).

Enige inlichtingen verschaft ook een gedicht van Thomas Arents *Ter Gedachtenisse van den Here Andries Pels, rechtsgeleerden. Overleden den*

¹ *Alle de Gedichten*, 1714³, p. 269-274. Enige uitleg erbij geeft Van Hoogstraten in zijn in deze editie afgedrukte levensbeschrijving p. XIII (niet genummerd). Uitvoerige gegevens bij P. Minderaa, *Antonides' satire Marsyas*, Ts. LXXXI, 1965, p. 241-260.

² A.w. p. 177.

³ Levensbeschrijving door Van Hoogstraten a.w. p. (XI).

⁴ Bron hiervoor is het hierna te noemen gedicht van Arents.

⁵ Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Haarlem 1905², p. 812-113.

derden van Hooymaant 1681. Arents was een leerling van Pels, zoals hij zelf dankbaar meedeelt, werkte ook met hem samen in toneelzaken, en heeft hem dus goed gekend.¹ Hij verdedigt de dichter tegen de „lastermont” en prijst hem als „hervormer van het Nederduytsch gedicht”. Persoonlijker zijn de regels over zijn sterven:

Hy was een mensch van vleesch en bloet, die in 't verscheyden
Zich zoo kloekmoedigh tot het sterven kon bereyden,
De doot zoo onbeschroomt dorst onder de oogen zien,
Niet als gedrongen, wyl 't onmydlyk moest geschiên;
Maer onbekommert, en met zoo bedaarde zinnen,
Dat ieder, wie het zagh, zyn sterven moest beminnen;
Zyn taay gedult in zyn' benaautheyt en zyn pyn;
Zyn onbedwelmt verstant; wat kan zulks anders zyn,
Als blyk van 's Hemels gunst, wiens Barremhertigheden
Bewogen waren door zyn innige gebeden,
En zuchten? ja, dat vry de werelt hier meê spott',
Hy stierf gerust, wyl hy verzoent was met zyn Godt.²

Arents lijkt een verzoenend man geweest te zijn. Hij schreef ook een lijkdicht op Pels' grote tegenstander Antonides en daarin komt deze passage voor:

Ik zie, en Grieken en Latynen
Rontom hem in gedrang verschynen,
Terwyl myn waarde Pels hem groet,
Hun zaligh lot maakt hen tot vrinden
Elk reykt, vol vruegt, om stryt de hand;
Hen scheydt voortaan geen misverstant,
Geen nyt kan meer hun oog verblinden.³

Uit Wagenaar en Arents blijkt voldoende dat Pels een omstreden figuur is geweest. „Ja, 't grootste deel verdroot uw openhartigh spreken,/Wyl gy hun al te klaar deet blyken hun gebreken”, zegt Arents en hij zal daarin wel gelijk gehad hebben. Pels stond misschien iets te vlot klaar om anderen te kritiseren. Van Hoogstraten doet een dergelijk verhaal in verband met Broekhuizen: „De Heer Andries Pels, het grootste lidt des Kunstgenootschaps NIL VOLENTIBUS ARDUUM, heeft voor dezen op zich genomen eenige gedichten van Broekhuizen te strepen, en daer in zaken als onecht te tekenen: maer het antwoordt, dat hy hier op ontving, deedt hem wel haest zich stil houden”!⁴ Als actief lid van Nil zien we Pels in het hieronder (p. 6) af te druk-

¹ Cf. J. te Winkel, *Thomas Arents, tooneeldichter en geschiedzanger*, Ts. IX, 1890, p. 97-105.

² *Mengelpoëzy* (1724) p. 243 (foutief genummerd 233).

³ a.w. p. 270-71.

⁴ *Aen den Lezer* in J. v. Broekhuizen's *Gedichten*, Amst. 1712.

ken citaat uit het *Zedig en Dichtlievend Onderzoek op Aran en Titus* (1718). Hij heeft inderdaad voor het kunstgenootschap heel wat werk verzet. Behalve het reeds door Wagenaar genoemde verdient ook vermelding zijn medewerking aan de verzamelbundel *Naauwkeurig Onderwys in de Tooneelpoëzy*, eerst in 1765 te Leiden verschenen. Uit het voorbericht blijkt dat de opdracht tot deze studies 17 december 1669 aan de leden van Nil is gegeven, dat ze hun werk binnen twee jaar hebben voltooid en dat Dr. Lod. Meyer en Dr. Moesman Dop als eindredacteurs hebben gefungeerd. Blijkens de inhoudsopgave heeft Pels gezorgd voor hoofdstuk III, *Van de Natuur en Eigenschappen van een Gedicht* (p. 43-48), hoofdstuk XI, *Van de Volkoomenheid der Geschiednisse in een Toneelspel* (p. 101-106) en hoofdstuk XXIV, *Van de Tooneelen* (p. 185-189). Bovendien is hij ten dienste van dit werk begonnen aan zijn vertaling van Horatius' *Ars Poetica*, zonder dat overigens zijn collega's altijd van zijn vertaling gebruik hebben gemaakt.¹ Ook aan een andere uitgave van Nil heeft Pels zijn medewerking verleend. In 1728 verscheen een boek *Verhandelingen Van der Letteren Affinitas of Verwantschap: Van het Gebruik der Accentus of Toonen in de Nederduitsche Vaerzen: En van de Metaplasmus of Woordvervorming... door... Nil Volentibus Arduum*. Volgens de Voorrede zijn deze verhandelingen meer dan vijftig jaar geleden (dus ongeveer 1677) opgesteld door de heren Mr. Willem Blaauw, Mr. Andries Pels, Dr. Lodewyk Meyer en andere leden van NVA, als delen van een op verzoek van burgemeesteren te vervaardigen „Nederduitsche Spraakkunst” ten dienste van de „Openbaare Scholen der Stadt Amsterdam”. Helaas is nergens aangegeven welke gedeelten door wie bewerkt zijn.

Als aanvulling op het door Wagenaar ook genoemde literaire werk noem ik nog de postuum uitgegeven blijspelen *De schilder door Liefde* naar Molière (1682) en *De verwaande Hollandsche Franschman* (1684), door Pels begonnen en door het genootschap voltooid, het politieke zinnespel *Tieranny van Eigenbaat in het Eiland van Vrye Keur* (1679) door Pels en Willem Blaeu geschreven, en de door hem en Thomas Arents vervaardigde vertaling van Racine's *Iphigénie* (1683).

Van de door Wagenaar genoemde bundel *Gezangen* meld ik tenslotte dat de eerste druk van Pels' *Minnelieder en Méngelzangen* in 1684 verscheen, en dat er in 1717 onder auspiciën van Nil volentibus arduum een tweede druk, vermeerderd met een tweede deel, uitkwam. Een enkel citaat moge zowel de vriendschappelijke sfeer die er blijkbaar onder de leden van het kunstgenootschap heerste, alsook het niveau

¹ Cf. inleiding p. 18

van Pels' lyriek typeren. Ter gelegenheid van de verjaardag van vriend Meyer dicht Pels:

't Is Meyers heil'ge dag
Waarom wy hier vergaaren;
Een gedicht moet 'er zyn;
Want hy zal 'er zyn
Wyn nóch Brood hier Vrienden spaaren.
't Is toch de slémp waarom wy hem verjaaren.
Die Poëet, O! die weet
Met sekreet,
Daarom zo doet hy 't gaaren.

Het bundeltje bevat verder nogal wat liefdesliederen (vaak in boertige trant) en drinkliederen, enkele politieke liederen, verder ook twee psalmbewerkingen en liederen die bij toneelstukken behoren.¹

Door deze lyriek, trouwens evenmin door zijn toneelpoëzie, zou Pels in de Nederlandse literatuurgeschiedenis niet bekend zijn gebleven. Zijn belang ligt in het feit dat hij de opvattingen van het Frans-Klassicisme in gemakkelijk aanspreekbare vorm in zijn twee leer-dichten voor tijdgenoot en nageslacht heeft vastgelegd.²

II. HET KUNSTGENOOTSCHAP NIL VOLENTIBUS ARDUUM

Uit het voorafgaande is duidelijk gebleken dat al Pels' activiteiten plaats vonden binnen het kader van Nil. Dit genootschap is door Lodewijk Meyer opgericht, waarschijnlijk naar aanleiding van het feit dat hij, als voorstander van de toen nieuwe richting van het Frans-Klassicisme, uit het bestuur van de schouwburg was „gebonsd”.³ Het genootschap heeft zich druk met toneelzaken beziggehouden, zowel door zelf huns inziens goede stukken te schrijven, als door die van anderen te kritiseren, hetgeen hun niet altijd in dank werd afgenomen. Het optreden van Nil heeft dan ook enkele malen tot hevige penne-twisten geleid.⁴ Binnen het kader van deze studie kan een gedetailleerde verhandeling over oprichting, bloei en verval van het genoot-

¹ Het lied op p. 56 *Als ik myn Fillis kussen mag* is eveneens in Arents' bundel te vinden. Er zijn wel meer problemen rondom de toewijzing van bepaalde werken aan Pels. In zijn dissertatie *Het kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum*, Deventer 1875, somt Dr. A. J. Kronenberg op p. 44-45 een enorme lijst van werken van Pels op. Het overgrote deel daarvan is echter niet van hem maar behoort tot de werken van het genootschap waarvan de leden vaak anoniem publiceerden.

² Men zie voorts voor Pels het artikel over hem in NNBW II, 1082-3 van Mej. H. J. A. Ruys en Te Winkel IV, p. 420-21.

³ Te Winkel IV, p. 417, 419.

⁴ Zie Kronenberg p. 83-116 en Te Winkel IV, p. 426-433, 440, 487-8.

schap naar ik meen beter achterwege blijven. Een schat van gegevens vindt men daarover trouwens al bijeen in de desbetreffende hoofdstukken in Te Winkels *Ontwikkelingsgang*.¹ Wel wil ik hier, om een beeld te geven vooral van de meer interne werkzaamheden van Nil volentibus arduum en ook van de plaats die Pels er innam, een bron afdrukken die met name door Jonckbloet wel gebruikt is,² maar die nog niet eerder gepubliceerd werd, het slot namelijk van het *Zedig en Dichtlievend Onderzoek op Aran en Titus, Of wraak en weerwraak, Treurspel; Berijmt door Jan Vos*. Aan den Heer N. N. Te Amsterdam, by Joannes Oosterwyk, Boekverkooper op den Dam, in de Boekzaal. 1718. „Ik weet wel, Myn Heer, dat men huidendaags noch een soort van quaad-aardige menschen vind, die van dit berugte Kunstgenootschap, met alle veragtinge schoon onkundigh, komen te spreken, en het zelve op alle manieren te lasteren, als ware het zelve geweest eene vergaderingh van menschen, die alleen vermaak zouden hebben gehad om onder de wyn en toebak elkanderen een praatje te verleenen, en evenwel, quanswys om de waereld te voldoen, altemets een uyt het Fransch vertaald Tooneel-stuk voor den dach te brengen; Maar wanneer Ued. hetgeene ik zal ter nederstellen, en my van goederhand bewust is, zult gelezen hebben, zo ben ik verzekert, dat niet alleen Ued., maar ook alle andre onzydige menschen, een heel ander denkbeeld van dit weetgierich en geleerd gezelschap zullen opvatten. Dit Kunstgenootschap dan heeft zyn begin genomen in 't laatst van den jaare 1669, als wanneer daar leden van waren, Mr. Andries Pels, Mr. Willem Blaauw, Schepen dezer Stede, Dr. Lodewyk Meyer, David Lingelbagh, Joannes Antonides, Ysbrand Vincent, Dr. Joannes Bouwmeester, Dr. Antonius van Coppenol, Dr. Moesman Dop, Dr. Reynier van Diephout, en Denys Wynants: Deze nu hadden twee maal per weeke hare byeenkomste in den Burg op de Cingel, binnen Stad, ter dier tyd stil Malta genaamt, en dat op zeer nette en geregleerde Wetten en Conditien, die zy den anderen met gemeene toestemminge hadden voorgeschreven.

Myn voorneemen, Myn Heer, is niet om hier journaals wyze op te tellen, wat van tyd tot tyd in dit geleerde gezelschap is voorgevallen, want zulks zoude een onnoemelyk werk zyn, maar alleen om Ued. te doen zien, eensdeels wat schoone dingen die Lieden hebben by der hand gevat, die, schoon niet in 't licht zynde, noch in een welbewaarde hoek verborgen liggen, en anderdeels wat agtinge menschen van

¹ Te Winkel IV, p. 412-513.

² *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* IV, 1890⁴, p. 419-20.

oordeel en geleerdheid voor dit befaamde Kunstgenootschap hebben gehad en betoond:

In 't begin dezer byeenkomste zo hadden zy tot hunne Zinspreuk verkoren, *Latet Utilitas*, zynde twee Kuyfelaars,¹ een Leermeester, en een Jongeling; met welk devys Dr. Bernagie naderhand zyne Tooneelstukken, de beelden agterlatende, heeft gestoffeert²; doch op den 10 de Maart des volgenden jaars, hebben zy de Zinspreuk van *Nil volentibus Arduum*, zynde een style berg, boven met Laurieren beplant, daar een Jongeling tegens opklouterd, aangenomen, en hebben zy beide deze Devisen op de deuren van haar Papier-Kasse door den kunstigen Laresse naderhand doen schilderen.

Indien UEd myn styl in dit verhaal, Myn Heer, wat wanschikkelyk voorkomt, gelieft het zelve de verscheydenheid der voorgevallene zaken een weinich te weiten.

Denkt niet dat den Dichter Joannes Antonides op zyn eygene houtie zyne Y-stroom heeft durven in 't ligt geven; o neen: hy heeft in de volle vergadering van het Kunstgenootschap, dezelve om na te zien en te verbeteren, op den 15de April 1670 aan de Heeren Pels, Meyer, Blaauw, en Bouwmeester overgegeven.³

In den Jaare 1671. heeft den Heere Gerard Brand, niet minder door zyne History-kunde, als zuyvre taal by de geleerde waereld vermaard, door Antonides de Schriften van den Heere Drossaard Hooft, nevens de zyne, de Nederduytze spraak-kunst betreffende, aan het Kunstgenootschap aangeboden.

In 't midden des zelve jaars heeft Dr. Meyer uyt de naam van 't Konstgenootschap, aan Dr. Vallan,⁴ als doen te Madrid zynde, geschreven, en (ziet eens wat een zugt om de Tooneel-Poëzy voort te zetten!) zyn Ed. verzogt alle de beste Spaansche Tooneelstukken voor haar te willen kopen.

't Was dierzelfer tyd, dat Laurens Bake,⁵ Heere van Wulverhorst, een man die getoond heeft, immers zo wel in de Heylige Bladeren, als

¹ *Kuyfelaars*: spelers van een balspel. In verband met de zinspreuk *Latet Utilitas = het nut ervan is verborgen* lijkt hier een zekere zelfspot en bescheidenheid aanwezig te zijn die bij de nieuwe zinspreuk ontbreekt.

² Te Winkel IV, p. 541 geeft als zinspreuk van de kluchtspelen van Bernagie op: *Latet quoque utilitas*.

³ Het treurige vervolg van Nil's pogingen tot verbetering laat de schrijver wijselijk weg. In een brief aan Oudaan van 28 sept. 1671 vertelt Antonides: „Uit het gezelschap, bekend met den naem van *Nil volentibus arduum* ben ik over eenige maanden al gescheiden” (uitg. in Dr. G. Penon, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* II, 1881, p. 150).

⁴ *Dr. Vallan*: Regent van de schouwburg die aan de kant van Meyer c.s. stond. Cf. Kronenberg p. 94.

⁵ *Laurens Bake*: schrijver van *Bybelse Gezangen* (1675) en vertaler van *Juvenaals Tiende Schempdicht* (1677).

gesmeede Schimpschriften ervaren te zyn, door Antonides liet verzoeken, om het loffelyk gezelschap van het Kunstgenootschap te mogen bywonen, 't geen ook geenzints aan zodanigh een Heer wierd geweygert.

Op den 10de November dezes zelvigen jaars heeft den Heere Aernout Hooft, Schepen en Raad dezer Stede aan het Kunstgenootschap alle de Werken van zyn Heer Vader vereerd.

Om Ued. nu eens te tonen, myn Heer, dat dit roemrugtigh gezelschap buyten hunne Toneelspeelen (die genoeg bekend zyn, en daar ik derhalven niet van wil reppen) in allerhande soorten van wetenschappen en talen zig telkens hebben bezigh gehouden; het was op den 29ste December 1671, dat Dr. Koppenol op zig nam om *Justinus* over te zetten, Dr. Dop om het eerste Capittel der Klaag-liederen Jeremiae in vaerzen te paraphraseeren, Scheepen Blaauw het eerste deel *Del Duca Valentino* overtezetten, Mr. Andries Pels *La Tirannide del Interesse* in vaerzen te brengen,¹ David Lingelbach een Treurspel op te maken, Dr. Meyer zyn *Grammatica Generalis* in 't net te brengen, Vincent *L'Art de plaire etc.* te vertalen, en Dr. Bouwmeester het leven van Hay Eb ben Jokdan, uyt het Arabisch overtezetten.

Of UEd. my nu zoude willen te gemoet voeren, dat eenige dezer Werken het licht niet hebben gezien, hetzelfde sta ik Ued. toe; maar weest verzekert, dat zy daarom niet te min, eenige in 't geheel, andre ten deele, noch in weezen zyn.

't Was niet genoeg, dat zy elk voor zig, te huys aan den arbeyd gingen, maar zy maakten ook hun werk van in hunne byeenkomsten over de een of d'andre zaak in 't openbaar te redeneeren: Zo heeft Mr. Andries Pels op den 8. Novemb. 1672 tot veragtinge van 't misbruyk van de Mode geredenkavelt, Dr. Meyer agt dagen daar aan volgende van de natuur der goedheid en quaadheid der dingen gesproken: Op den 29. November daar aan volgende liet David Lingelbach zig over de natuur en eygenschap der Heel-konst horen. Den 20. December daaraan hield Dr. Bouwmeester een Reden-voering over de waerheid: Den 10. January des volgende jaars heeft Denys Wynants tot veragtinge van den Oorlog geredeneerd: Den 24. hier op volgende, hoorden zy Mr. Andries Pels tot Lof der Vley-kunst spreken, 'tgeen hy ook daar na in geschrifte heeft overgegeven, en, zo ik my niet bedriege, wel haast nogh het licht zal zien.²

Wyl 'er nu na verloop van tyd al leden het Kunstgenootschap waren

¹ In 1679 opgevoerd als *Tieranny van Eigenbaet in het Eiland van Vrye Keur*, gemeenschappelijke arbeid van Pels en Blaeu. Cf. Te Winkel IV, 447.

² Naar mijn weten is dit geschrift nooit verschenen.

ontvallen, zo wierden weder op nieuw in 't begin des jaars 1676. Dr. Stoppelaar, Lucas Watering, en Philip van Papenbroek als nieuwe leden aangenomen.

In dit jaar verleyden zy hare byeenkomst, die tot die tyd toe in de Burgh geweest was, in het huys van den schilder Laresse.

In 't begin des jaars 1677. is den Heere Reynier la Clee, als waardig Lid, in het Kunstgenootschap verscheenen, zynde althans de eenigste, die nog van dit geleerd en weetgierig gezelschap in wezen is, en ware te wenschen, dat zyn Ed. somstyds nog iets van zyn Ed. werken de geleerde Waereld wilde mededeelen.

In dit jaar was 't, dat zelf den Heere Burgermeester Hudde, by de gantsche Waereld een man van bekende geleerdheid en staat-kunde, zig niet ontzag tegens Dr. Meyer te uytten, dat zyn Ed. het tiende Schimpdicht van Juvenalis gaerne in Nederduitsche vaerzen vertaald zag, welk beleeft verzoek ook bij dit edelmoedig Kunstgenootschap aanstonds voor een gebod wierd aangenomen.

In April van den jaare 1679, zyn Van Geleyn, en Thomas Arends, dien groten dichter (althans¹ na zyn Dood door een onbekende Voor-redenmaker zo lasterlyk gehavend)² ten Kunstgenootschappe als Leden ingelyft.³ Van deze tyd af begon dit vermaarde Kunstgenootschap veel van haar glans te verliezen, door dien eenige leden al dood, en Pels, Meyer en Bouwmeester aan het bewind van de Schouwburg gekomen waren,⁴ Vincent na Vrankryk zynde vertrokken; En dus hebben deze nutte vergaderingen van tyd tot tyd beginnen te cesseeren."

Aldus het naïeve, haast aandoenlijk-bewonderende verslag over de activiteiten van het eerste echt-Nederlandse dichtgenootschap, van de anonymus die zich achter de initialen L:R verschuilt en wiens identiteit ik helaas niet heb kunnen achterhalen. Meer te betreuren is het dat de stukken waarover L:R heeft beschikt, sindsdien blijkbaar verloren zijn gegaan. Ons beeld van het kunstgenootschap zou daardoor wel-

¹ *althans*: thans.

² Een laatste stuk van Arends verscheen postuum in 1718 met een voorbericht dat zich scherp tegen de leden van Nil (met uitzondering van Pels, Meyer en Arents) keerde. Cf. J. te Winkel, *Thomas Arents, tooneeldichter en geschiedzanger*, Ts. IX, 1890, p. 116.

³ Wat Arents betreft, kan deze mededeling niet juist zijn. Cf. Te Winkel a.w. p. 99.

⁴ Minder aantrekkelijke bijzonderheden over Pels als regent van de schouwburg gaf de advocaat Amya – betrokken in de veelvuldige, haast onontwarbare letterkundige twisten in die tijd en er op uit wanbeheer bij het bestuur van de schouwburg aan te tonen. In een notariële acte liet hij vastleggen dat Meyer, Pels en Pluimer op kosten van de schouwburg in een pand aan de Keizersgracht zich bezig hielden met allerlei feestelijkheden. Er werden „zeer kostelijke maaltijden gehouden, alwaar Regenten dan collegialiter bij den anderen waren met de vrouwtjes, dewelke dan nog ieder met een welgestoffeerde schotel banquet tot een toegift wierden geregaleert." De acte dateert overigens van 14 mei 1687, een zes jaar na Pels' overlijden. Zie J. F. M. Sterck, *Hoofdstukken over Vondel en zijn kring*, Amst. 1923, p. 120-121.

licht gewijzigd zijn: meer dan hun conflicten met andersdenkenden zou dan hun rustige arbeid in verband met kunst en wetenschap de aandacht getrokken hebben. Hoe dan ook, ten dienste en in opdracht van deze ijverige heren is Pels met zijn vertaling van de *Ars Poetica* begonnen.

III. QUINTUS HORATIUS FLACCUS DICHTKUNST

1. *De Ars Poetica van Horatius*

Toen Quintus Horatius Flaccus (65 v. Chr.-8 v. Chr.) zijn brief aan de gebroeders Piso (*Epistula ad Pisones*) schreef, zal hij niet vermoed hebben dat zijn werk eeuwenlang als een richtsnoer voor dichters, een ware „Dicht-kunst”, beschouwd zou worden. Zoals men weet is de naam *Ars Poetica* niet van hem afkomstig, maar eerst in de tijd van Quintilianus (eerste eeuw na Chr.- toch al vrij gauw dus) aan zijn geschrift gegeven. Deze benaming is een soort doem voor het werkje geworden. Alles wat Horatius min of meer uit de losse hand, min of meer ernstig, min of meer geordend over theorie en praktijk van het dichten, en meestal wat spottend over de dichter gezegd had, werd in de loop der jaren verhard tot een canon van onfeilbare uitspraken en bindende voorschriften. Men kan zich daarover verbazen- de toon van de brief noodt bepaald niet steeds tot diepe ernst-, men kan het zelfs spijtig vinden, want eigenlijk doet de *Ars Poetica*, althans zo opgevat, afbreuk aan het beeld dat men verder van de spirituele, verfijnde dichter heeft.¹

Anderzijds is het ook niet onbegrijpelijk dat men deze waarde aan de informele brief is gaan toekennen. Woorden uit de Oudheid waren woorden van gezag. Men vond er onderwijs in in de lijn van Aristoteles en bovendien een aantal zakelijke en praktische aanvullingen op diens *Poetica*, zoals de eis dat het drama vijf bedrijven behoort te hebben en de uitdrukkelijke verwerping van gruweltonelen. Voegt men daarbij dat de brief een aantal puntig geformuleerde sententies bevat die er

¹ Er staan in de Brief aan de Pisonen, afgezien van de canonisering, trouwens toch heel wat uitspraken waar een modern lezer het moeilijk mee zal hebben. In een artikel in *The Times Literary Supplement* van 14 mei 1971 somt de anonieme recensent er enkele op: „it lays down rules, and believes in their general validity. Inspiration, by and large, it treats as a kind of wild beast, only tolerable when safely hedged about by Greek precedent and the comforting lines of sovereign reason”. Maar toch: „The application of reason, tradition and craftsmanship to art, the acceptance of at least some constant values or criteria, may in the last resort provide a salutary counter-balance to a creative freedom which (...) can all too easily expire in a mindless and patternless welter of anarchic emotionalism.”

haast om vragen gevleugelde woorden te worden, dan is het verklaarbaar dat het bonte gedicht minstens zo invloedrijk is geweest als het wijsgerige betoog van Aristoteles over hetzelfde onderwerp.

Maar het feit dat de Brief aan de Pisonen geworden was tot een Handleiding voor de dichtkunst, bracht voor de interpretatie van het gedicht grote moeilijkheden met zich mee. Men kwam voor de vraag te staan hoe een *Ars Poetica* zo rammelend in elkaar kon zitten.¹

Voor dit probleem zijn verschillende oplossingen gezocht. Aan de ene kant staat een man als Daniel Heinsius. Volgens hem kon iemand als Horatius, die immers zijn gedicht juist begint met de kwestie van een verantwoorde compositie aan de orde te stellen, onmogelijk zo'n vreemd in elkaar zittend geheel afgeleverd hebben. Heinsius heeft dan ook in zijn uitgave van het gedicht getracht de zijns inziens oorspronkelijke vorm van het werk weer te herstellen. Door tal van transposities en emendaties verbeterde hij de fouten, in zijn opvatting door de slordigheid van afschrijvers ontstaan.² Precies de tegenovergestelde opvatting werd gehuldigd door bijvoorbeeld de beroemde filoloog Julius Caesar Scaliger. Volgens hem viel er niets te emenderen of te transponeren omdat er in het oorspronkelijk geen enkele orde bestond. Zijns inziens was Horatius' werk paradoxaal genoeg een „*Ars sine arte*” die meer op een Satyra leek; wel een handboek dus wat de inhoud betreft, maar niet als zodanig gecomponeerd.

Moderne commentatoren trachten aan de eigen aard van Horatius' gedicht recht te doen en wijzen er dan in de eerste plaats op dat het om een brief gaat, het schriftelijk equivalent van een gesprek, en dan nog wel een brief in de vorm van een gedicht. Horatius wilde niet een logisch samenhangend betoog leveren, maar in vrije „Sermonenstil” een aantal belangrijke punten uit de poëtica behandelen, zonder zich daarbij strikt gebonden te voelen aan daarvoor overgeleverde schema's. Dat wil anderzijds ook niet zeggen dat de *Epistula ad Pisones* een totaal onsamenhangend gedicht zou zijn, door Horatius zonder enig plan geschreven. Overeenstemming bestaat althans over een tweedeling: vers 1-294 gaat over het dichtwerk, vers 295-476 handelt over de dichter. Wat betreft verdergaande onderverdelingen zijn echter nauwelijks twee dezelfde opvattingen aan te wijzen.³

In een kwestie die bij de vakgeleerden nog zo omstreden is, onder

¹ Mijn gegevens haal ik uit C. O. Brink, *Horace on Poetry. Prolegomena to the Literary Epistles*, Cambridge 1963, p. 15-40.

² Daniel Heinsius, *In Q. Horatii Flacci Opera Animadversiones et notae*, Leiden 1629, p. 187 over de „culpa librarium” „qui negligenter scriptum hoc eruditissimum, ut solet fieri, et fastidiose, descripserant”.

³ Zie het overzicht van Brink a.w. p. 31.

andere omdat men nog druk bezig is met het vraagstuk van de relatie tussen Horatius' werk en dat van Griekse voorgangers, kan ik mij als buitenstaander beter van uitspraken onthouden, temeer omdat de kwestie in het kader van deze studie niet van primair belang is.¹ Wel dient even besproken te worden wat Pels ervan zegt in zijn *Voorrede*: „In de orde, op de welke zyne Dichtkunst tót ons gekomen is, héb ik niets durven veranderen; alhoewél ik, op het voorgaan van veele geleerde mannen, wél geloof, dat Horatius niet alleen de zélve niet gehouden heeft, maar ook dat 'er veel verlooren is; want te weinig is 'er van het Héldendicht aangeroerd, in vergelyking van het geene gezégd wordt van de Tooneelspélen; en beide die stóffen zijn in het begin zeer verwardelyk onder een gemengd; ook wórdt hier op twé plaatzen van het vaarzenmaken gesproken, én op de twéde plaats schynt het als uyt de lucht te komen vallen, én niet te passen ontrént de stóf, die voorgaat, én navólgt.” In feite is hij dus de mening van Heinsius c.s. toegedaan, maar voorzichtigheidshalve volgt hij toch de tekst zoals die ons is overgeleverd, zoals men dat ook in de 17de eeuw meestal deed.

2. Invloed van de *Ars Poetica* in Nederland

Zou men alleen op het aantal vertalingen van de *Ars Poetica* in de 17de eeuw afgaan, dan zou, ten onrechte, de indruk kunnen postvatten dat Horatius' invloed hier te lande niet zo groot was.

Als eerste leverde J. de Hemelaer een vertaling: *Horatius Flaccus De arte poetica, dat is: Van de Wel-dichtens kunst [. . .] in Nederlandschen rijme tot een proefstuxken van des gheests-spelige oeffenynghe vertaeld [. . .]* Haerlem 1612.

Veel belangrijker is het feit dat Vondel zich intensief met Horatius heeft beziggehouden. Omstreeks 1640, misschien nog wel eerder², is hij bezig geweest met een vertaling van Horatius' lyriek en de *Ars Poetica*. Eerst in 1654 zag het resultaat van zijn arbeid het licht onder de titel *Q. Horatius Flaccus Lierzangen En Dichtkunst. In het rymeloos vertaelt door J. van Vondel*. Hoe schools en gebrekkig die vertaling ook was, er zagen herdrukken van het licht in 1656 en ook nog in 1703 en 1735.³ Een van de gebruikers ervan was Jan Vos die zich wel krachtig

¹ Een recent overzicht van de hele problematiek geeft zeer kort A. D. Leeman in H. Bolkestein e.a., *Horatius*, Amsterdam 1965, p. 14-20.

² Brandt stelt die vertaling op 1635. In elk geval moet hij er voor 1642 aan gewerkt hebben. Vondel deelt namelijk mee dat hij erbij geholpen is door Daniel Mostart (†1642) en Joan Vechtersz. (†1646).

³ WB VII, p. 848.

tegen de leerstukken van de Romeinse dichter verzette, maar daardoor toch liet zien dat Horatius een grote macht vertegenwoordigde.¹ In Vondels eigen werk is de invloed van Horatius duidelijk zichtbaar. De *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* (1650) is zonder de *Ars Poetica* niet denkbaar; al evenzeer laat deze zich bijvoorbeeld gelden in het belangrijke *Berecht* voor de *Jeptha* (1659).

Maar men was natuurlijk in Nederland niet van vertalingen afhankelijk om Horatius te leren kennen. De meeste moderne literair-theoretische studies waren in het Latijn gesteld (Scaliger, Grotius, Heinsius, Vossius) en verreweg de meeste belangstellenden waren in staat daarvan kennis te nemen. Het behoeft dan ook geen enkele verbazing te wekken wanneer men bij vele schrijvers bekendheid met en beïnvloeding door Horatius' theoretische werk aantreft. Samenvattend formuleert Van Hamel hoe en waarom men zich door hem liet leiden: „Wanneer van den tooneeldichter verlangd wordt, dat hij zich aan de waarschijnlijkheid zal houden, dat hij zijn personen zoodanige taal zal doen gebruiken, als met hun leeftijd en positie overeenstemt, dat hij de stof in vijf bedrijven zal verdeelen, geen gruwelen ten tooneele voeren, en zijn werk na voltooiing jarenlang polijsten, dan is dat alles Horatiaansche leer.”² Als oorzaak voor de grote populariteit van zijn leer hier te lande ziet Van Hamel zijn opvattingen inzake het doel van de kunst: „In Nederland heeft men nooit van den eisch afstand gedaan, dat de kunst ook nuttig moest zijn, vooral dat zij stichten moest”.³ Met name in de hoofdstukken van zijn boek die over *Algemeene Kunstbeginselen* en *De theorie van het drama* handelen, kan Van Hamel dan ook keer op keer beïnvloeding door Horatius aanwijzen.

Toen Pels het zich tot taak stelde de *Ars Poetica* door vertaling nog groter bekendheid te geven, verrichtte hij dus blijkens het voorafgaande, bepaald geen baanbrekend werk. Eerder legde hij nog eenmaal in woorden vast wat eigenlijk ieder wel wist. Wellicht dat hij ook daarom iets meer wilde geven dan alleen maar een vertaling, hetgeen hij uitdrukte met de woorden „op onze tyden, én zeden gepast”. In elk geval blijkt daaruit dat hij Horatius' werk nog steeds als een bruikbaar handboek, ook voor de eigentijdse kunst beschouwde. Een polemische bedoeling zat er misschien ook wel achter. Immers, Jan Vos, schrijver van succesvolle spektakelstukken, had in de voorrede van zijn *Medea* (1665) een felle aanval op Horatius gedaan, niet zozeer, naar hij zelf zegt, omdat er niet een aantal „loffelyke wetten” in zouden staan,

¹ In de voorrede van zijn *Medea* haalt hij Vondels vertaling aan.

² Van Hamel p. 22.

³ Van Hamel p. 23.

maar omdat hij zich als vrij man niets dwingend wil laten voorschrijven. En zo brengt hij, tegen de Horatiaanse wetten in, gruwelen op het toneel, acht hij zich niet gebonden aan de eenheden, en zou, als het hem zo uitkwam wel tien personen op het toneel laten spreken in plaats van het door Horatius genoemde maximum van drie. Eerherstel voor Horatius mocht dus wel voorkomen op het programma van een genootschap dat onder andere de bedoeling heeft de klassicistische beginselen op het toneel te doen doorwerken. Toch is deze gedachte niet, zoals nader blijken zal, de eerste aanleiding tot Pels' werkzaamheden als vertaler geweest.¹

3. Welke uitgave van Horatius heeft Pels gebruikt?

Daar Pels meer een bewerking dan een vertaling van de *Ars Poetica* heeft gegeven, was het niet eenvoudig uit te maken welke tekst met eventueel welk commentaar hij voor zich heeft gehad.

Als uitgangspunt voor mijn onderzoek koos ik de bekende editie van Johannes Bond in een druk die dicht in de buurt van Pels' werkperiode ligt: *Q. Horatius Flaccus cum commentariis selectissimis variorum et scholiis integris Johannis Bond (...)* Lugd. Batavorum Ex Officina Hackiana MDCLXIII. Wanneer men een bibliografie van uitgaven van Horatius raadpleegt,² blijkt de editie van Bond in de 17de eeuw het meest herdrukt te zijn geweest- een eerste spoor. Dat Pels een andere bekende editie, die van Heinsius, zou hebben gebruikt, leek a priori onwaarschijnlijk, omdat hij, naar we zagen, blijkens zijn voorrede deze niet volgde in zijn soms vergaande omzettingen van de tekst. In dit vermoeden werd ik bevestigd door een enkel detail, waarover hier beneden.

In zijn commentaar geeft Bond op verscheidene plaatsen door anderen voorgestelde lezingen op. Vergelijking van dergelijke plaatsen met de vertaling van Pels leverde weinig op omdat, zoals gezegd, deze zeer vrij met de Latijnse tekst omsprong. Volledigheidshalve geef ik mijn bevindingen hieronder weer.

- a. AP vs. 60
- | | |
|----------|---|
| Bond | : Ut silvae foliis pronos mutantur in annos
Prima cadunt |
| Heinsius | : Ut folia in sylvis pronos mutantur in annos
Prima cadunt |

¹ Zie inl. p. 18.

² F. L. A. Schweiger, *Bibliographisches Lexikon der Römer I*, 1962 (1e dr. 1834) s.v. Horatius.

Pels vs. 87-88 : Gelijk als alle jaar de bosschen ander lóf
Van blad'ren krijgen, de eerste afvallen in het
stóf

Conclusie: Pels volgt niet de lezing van Heinsius.

b. AP vs. 72

Bond : Quem penes arbitrium est, et jus, et norma
loquendi.

Andere lezing : Quem penes arbitrium est, et vis, et norma
loquendi.

Pels vs. 106 : Waar bij het récht, de magt, én régel is van 't
spreken.

Conclusie: niet duidelijk. *Récht* kan een weergave zijn van *ius*, maar eventueel ook van *arbitrium*. In het eerste geval geeft *magt* *arbitrium* weer.

c. AP vs. 114

Bond : Intererit multum, Divusne loquatur, an heros

Anderen : Davusne loquatur, an heros
Divesne loquatur, an Irus

Pels vs. 279 : Veel zal het scheelen, óf een meester spreekt,
óf knecht.

Conclusie: geen.

d. AP vs. 283-4

Bond : chorusque
Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.

Anderen : Turpiter obticuit sublato jure nocendi (hier-
door kan *Turpiter* by *nocendi* worden getrokken)

Pels 747 vv : ... verzag de Wét daar in
Zo dat de Reij, die al de luister, die 't begin
Van 't schouwspél was, door dit verbieden uit
de spélen
Geraakte, én zich niet meer vertoonde op
schouwtooneelen.

Conclusie: door de vrije vertaling niet mogelijk.

e. AP vs. 265-7

Bond : an omneis
Visuros peccata putem mea, tutus, et intra
Spem veniae cautus?

Anderen : et extra
Spem veniae cautus?

Pels vs. 686-92 : óf van mynen leezer hoopen
Dat hy licht over myn' misslagen heen zal
lopen,
En myne feilen, als niet hébbende om het lyf,
Zien door de ving'ren, wén ik maar gedichten
schryf?

Conclusie: Alweer laat de vrije vertaling geen definitieve conclusie toe, maar *intra* lijkt me iets waarschijnlijker dan *extra*.

f. AP vs. 319

Bond : Interdum speciosa jocis, morataque recté
Fabula, nullius Veneris, sine pondere et arte
Valdius oblectat populum, meliusque moratur

Anderen : Interdum speciosa locis (een lezing die Bond
in zijn commentaar lijkt te prefereren).

Pels vs. 971 vv : 't Gebeurt somwyl, dat een Tooneelspél zonder
kunst
Van tooisel, zonder wigt van woorden, meerder
Behaalt, én ons gemoed meer vreugd geeft, én
gunst
Wanneer 't zich geestig, én natuurlyk weet te
genoegen
voegen
Na 's waerelds zwier

Conclusie: Pels had moeilijk dubbelzinniger kunnen vertalen dan hij deed, waarbij *geestig* eventueel in de buurt van *iocis* thuishoort, en *natuurlyk na 's waerelds zwier* bij *loci* (communes) past. Was dat zijn bedoeling? In elk geval: voor onze vraagstelling geen oplossing.

g. AP vs. 330

Bond : at haec animos aerugo et cura peculi
Cum semel imbuerit, speramus carmina fingi
Posse

Anderen : ad haec animos etc.

Pels vs. 989-90 : Maar meent men, als die roest, én zórg van géld
te winnen
Eéns ingevreeten, én doorkankerd heeft de
zinnen

Conclusie: Pels' *maar* duidt erop dat hij een lezing met *at* voor zich heeft gehad.

De uiterst magere gevolgtrekking uit al deze gegevens is dat er niets tegen pleit om te veronderstellen dat Pels inderdaad tekst en commentaar van Bond voor zich heeft gehad. Heinsius blijkt in elk geval de gezochte tekst *niet* te leveren. Steun voor de gedachte dat Pels van tekst en commentaar van Bond gebruik heeft gemaakt levert tenslotte nog een passage uit de commentaar. Bij vs. 221 haalt Bond de volgende opmerking van Nannius over satyrs aan: „Tales itaque Tragoedia producere solebat, qui petulanter torquerent scommata: nostri Rhythmici moriones habent, qui ridicula salibus sparsa effutiant. Quod vero Satyros in fabulas inductos dixi, non peracta id fabula factum fuisse intelligendum, sed in medio fabulae, quasi Choros.” Het lijkt me toe dat we deze aantekening in Pels' tekst terug vinden:

vs. 567 vv. Zo brógt men Saters in een Treurspél, om 't vermaak,
Gelyk in deeze tyd een Hófnar, Schalk, óf Snaak
Op Itaaljaansche, Spaansche, én Engelsche tooneelen,
Zich méngt in treurstóf, én in Vórstelyke spélen;
Men voegde ze ook in plaats der Reijen, tusschen twé
Bedryven, 't geen te slécht der Reijen plicht voldeê.

Uiteraard zou Pels dit ook direct aan Nannius ontleend kunnen hebben, maar daar pleit tegen dat diens tekst verder van Pels' vertaling afstaat dan die van Bond (hij heeft in vs. 330 *ad*). Bovendien stamt zijn commentaar uit 1608¹ en is, voorzover ik kon nagaan, niet meer herdrukt.

Gezien dit alles beschouw ik het als waarschijnlijk dat Pels voor zijn

¹ Zijn commentaar is uitgegeven als toevoeging aan de editie van L. Torrentius, Antwerpen 1608.

werk tekst en commentaar van Bond benut heeft. Misschien is het mogelijk door nauwgezet onderzoek verder dan dit „waarschijnlijk” te komen, hoewel ik daaraan twijfel, juist door Pels' wijze van bewerken. In elk geval leek me de voor een dergelijk onderzoek te verzetten hoeveelheid werk in geen enkele proportie te staan tot het eventuele resultaat ervan.

4. De aanleiding tot de werkzaamheden; eerste versies

Pels zelf vertelt over de aanleiding tot het werk in zijn *Voorrede* dat hij eraan begonnen is ten dienste van de verhandeling over „Tooneel-poëzy” die het genootschap had ondernomen, dat is dus het veel later verschenen verzamelwerk *Naauwkeurig Onderwys in de Tooneel-poëzy* (1765). Men wilde graag belangrijke citaten van Horatius in een berijmde vertaling kunnen weergeven. Voorzover het Pels' activiteiten betreft, is van die bedoeling waarschijnlijk weinig terecht gekomen. Wanneer Van Koppenol, Blaeu, of Bouwmeester een citaat van Horatius weergeven, gebruiken zij daarvoor een vertaling die in het geheel niet overeenkomt met wat Pels er blijkens de *Dichtkunst* van gemaakt heeft.¹ Daarentegen haalt Lod. Meyer Pels wel aan, daarbij uitdrukkelijk verwijzend naar de boekuitgave van de vertaling.² Daar nu aan het *Naauwkeurig Onderwys* gewerkt werd in de jaren 1669-71, en Pels' bewerking van Horatius eerst verscheen in 1677 (na veel schavens), is het waarschijnlijk dat Meyer, immers eindredacteur, pas later de verwijzingen naar het werk van zijn vriend heeft ingevoegd. Ook R. van Diephout gebruikt Pels' vertaling en noemt hem als auteur ervan.³

Het meest interessant zijn de vertalingen die voorkomen in het door Pels zelf geschreven derde hoofdstuk.⁴ Daarin wordt Horatius druk geciteerd; de teksten komen echter niet overeen met die in de *Dichtkunst*. Hier zullen we dus wel oudere, door Pels later verworpen versies voor ons hebben en dat geeft ons dan een zeker inzicht in de jarenlange arbeid van het „verschaven” waar de *Voorrede* ook over spreekt. Daarbij moeten we natuurlijk wel bedenken dat Pels is

¹ Van Koppenol: *Naauwk. Ond.* p. 66-67; Blaeu: p. 83; Bouwmeester: p. 144 en 251. Daar een ander citaat van Blaeu op p. 174 wel erg lijkt op de versie van de *Dichtkunst* kan men veronderstellen dat ook de andere aanhalingen toch van Pels' hand zijn. Daar ze echter nauwelijks op de overeenkomstige passages in de *Dichtkunst* lijken, heb ik ze als voorstadia buiten beschouwing gelaten.

² *Naauwk. Ond.* p. 286.

³ *Naauwk. Ond.* p. 319, 327.

⁴ *Naauwk. Ond.* p. 43-48.

begonnen met losse citaten te vertalen, en dat hij die later in een geheel heeft moeten inpassen.

Zo is het, om een voorbeeld te noemen, denkbaar dat het citaat

De welstand en de deugd van d'orde in een gedicht
Is, dat men aanvang van 't geen laater is verricht,
En dikwyls 't geen dat eerst gebeurd is, achter plaatze

later gewijzigd is omdat Pels met het rijmwoord plaatze niet verder kon komen (vgl. *Dichtkunst* vs. 59-63).

Interessanter zijn de verschillen tussen het volgende citaat en de definitieve versie:

By Meleagers dood begint hy 't wederkoomen
Van Diomedes niet, noch Troijens ondergang
By 't dubbel Ey: hy spoeidt na 't ende, en zonder lang
Zich op te houden, voerd zyn leezet in het midden
Der zaake, als of zy hem bekend waere.

De lezing in de *Dichtkunst* (vs. 338-342) luidt:

By Meleagers dood begint hy 't wéderkeeren
Van Diomédes niet; nóch Trojes ondergaan
By Helenaas geboort. Hy spoeit geduurig aan
Na 't énde, én, zonder lang zyn' leezet moê te maaken,
Voert hém, als wist hy 't eerste, in 't midden van de zaaken.

De spellingsverschillen laat ik ter zijde- ik wijs er alleen op dat de beruchte streepjes van Nil in hun laatste publicatie niet meer voorkomen. Dan is de eerste variant *wederkeeren* in plaats van *wederkoomen*. Dit zal veroorzaakt zijn doordat Pels moest rijmen op *leeren* in de voorafgaande regel; zoals ook *ondergaan* in plaats van *ondergang* wel terwille van het rijm gebruikt zal zijn. In de eerste versie heeft Pels letterlijk naar Horatius vertaald *By 't dubbel Ey* voor *gemino ab ovo*. Dit maakt deze passage, die toch al een grote kennis van de mythologie bij de leerlingen-lezers veronderstelt,¹ nog ingewikkelder. Helena, dochter van Nemesis, was door Zeus in de gedaante van een zwaan verwekt. Uit het tweeling-ei werden Helena en de Dioscuren geboren. Pels' vereenvoudiging van de tekst in *Dichtkunst* is uit didactisch oogpunt dus geheel te billijken. Het *geduurig* van de tweede versie is bij Horatius terug te vinden als *semper*, maar daar staat tegenover dat nu een stoplap, *zonder lang zyn' leezet moê te maaken*, zijn intree heeft gedaan. Het gunstige gevolg van deze wijzigingen is dat nu de vijf regels „vol” zijn, terwijl in de eerste versie de vijfde regel nog aangevuld had moeten

¹ Cf. de aantekening ter plaatse.

worden, waardoor een sterk enjambement zou zijn ontstaan; het rijmen op *midden* zou op die plaats ook niet meegevallen zijn. Een volgende verandering. AP vs. 99: „Non satis est pulcra esse Poëmata, dulcia sunt” werd door Pels eerst weergegeven met:

Een dichter moet
Alleen niet draavende, maar vloeiend zyn, en zoet.

Draavende moet hier *hoogdravend*, *verheven* betekenen. Ik veronderstel dat het gebruik zonder *hoog* in dit verband ongewoon was, mogelijk zelfs in deze context wat komisch klonk. Vandaar misschien de verandering in *Dichtkunst* 255-6:

Een dicht zy niet alleen fraaij, sierlyk; maar ook zoet
En vloeiend.

Daarbij moet aangetekend dat (*hoog*)*dravend* de waarde van *pulcra*, ook volgens Bond, iets beter weergeeft dan *fraaij*, *sierlyk*. De verandering van *dichter* naar *dicht* is alleen maar verbetering.

Een gevolg van Pels' eigen rijmlessen zal wel de verandering zijn die de vertaling van AP vs. 338 heeft ondergaan. Eerst schreef Pels:

Gy moogt uw dicht wel met versieringen versieren
Maar 't zy waarschynelyk, al 't geen gy wilt versieren.

Nu is rime riche volgens *Dichtkunst* vs. 425-430 volstrekt af te keuren. De nieuwe versie luidt dan ook, op zichzelf trouwens ook niet fraai:

En zo ge iets geestigs wilt verdichten, om 't vermaak,
Gy dient te maken, dat het schyne een' waare zaak.

De laatste verandering die ik kan signaleren, is die in de vertaling van AP vs. 29-30: „Qui variare cupit rem prodigialiter unam/ delphinum silvis adpingit, fluctibus aprum.”

Pels schreef eerst:

Die hunne werken
Wanschiklyk tooijen, zyn gewoon een Dollefyn
In 't bosch te plaatzen, en in zee een Everzwyn.

Waarschijnlijk kwamen er bezwaren tegen de vorm *Dollefyn*: dergelijke uitrekkingen werden niet gewaardeerd.¹ In de tweede plaats gaat door het woord *wanschiklyk* op deze plaats de ironie van *prodigialiter* verloren, waarmee Horatius spot met mensen die denken dat der-

¹ Cf. L. Smids, *Het Toetssteentje der Nederduytsche Toneel- en H (=M) engelpoesye in Poesy* (1694) p. 261: „O woorden, als men u dus uit malkanderen set/En rekt, hoe pijnigd gy de siel! hoe schuurd gy de ooren!”; ook B. Huydecoper, *Proeve van Taal en Dichtkunde* (1730) p. 216.

gelijke dingen wonderbaarlijk gevonden zijn. De versie van *Dichtkunst* vs. 38-40 lijkt me daarom een verbetering:

Een derde wil verryken
Zyn wérk mét weitsch sieraad, én schildert een dolfijn
Wanschikkelyk in 't bosch, in zée een éverzwijn.

5. *Opzet*

Van het een kwam het ander. Toen Pels eenmaal begonnen was losse citaten van Horatius te vertalen, werd hem „in bedénking gegeven, én naderhand verzócht, zyne geheele Dichtkunst in vaerzen over te zétten, het wélk ik zeer onbezonnen aannam, niet dénkende, dat het zulk een moeijelyk wérk zoude weezen, als ik daarna door de er-vaarenheid wél bevonden héb”. De moeilijkheden waar hij hier over spreekt, heeft hij zich ten dele zelf op de hals gehaald. Immers, om de bruikbaarheid van zijn werk te vergroten heeft hij zijn vertaling „op onze tyden, én zéden gepast” en er het een en ander dat voor de Nederlandse lezer nuttig kon zijn, aan toegevoegd; met het oog op die zelfde lezer heeft hij ook een enkele minder belangrijke passage weg-gelaten.

De aanpassing aan onze tijden en zeden verdient enige toelichting. Om te beginnen heeft Pels een aantal namen en feiten die bij Horatius voorkomen, vervangen door gegevens die op Nederlandse toestanden betrekking hebben. Zo nemen bij hem de Geelvinken de plaats van de gebroeders Piso in. Een ingrijpender verandering is dat Pels de Franse invloed op het Nederlandse toneel bespreekt, wanneer Horatius de Griekse invloed op het Latijnse toneel behandelt. Wanneer Horatius oude Latijnse dichters noemt die wèl neologismen mochten invoeren terwijl hem en zijn tijdgenoten dat recht ontzegd wordt, dan zet Pels bijvoorbeeld Coornhert en Lodewyk Meyer tegenover elkaar. Ook toestanden die voor een Nederlandse lezer misschien niet meteen duidelijk zijn, verandert Pels soms in eigentijdse situaties. Als Horatius het heeft over de ondeskundigheid van het volk van het schellinkje dat hij aanduidt met „de kopers van geroosterde erwt en noot” (= goedkope versnaperingen), dan schrijft Pels zijn ergernis van zich af over het feit dat figuranten die soms als beloning voor hun activiteit een gratis plaatsje krijgen en de koetsiers van de „sleedjes” die voor het einde van het stuk nog even binnendringen, om platte en schandelijke grappen lachen.

Soms gaat het vernederlandsen samen met een ander procédé: het uit-

breiden van de gegeven tekst. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer Pels de vrij korte uiteenzetting van Horatius over Latijnse verstypen vervangt door een uitvoerig overzicht van rijm en trant in het Nederlandse vers. Een enkele maal dient Pels met zijn toevoegingen een ander doel dan het strikte aanpassen van de tekst aan Nederlandse toestanden. Dat is het geval met zijn uitbreiding van Horatius' betoog over de rei. Pels wil namelijk de onbruikbaarheid van dit onderdeel van het klassieke drama voor het moderne toneel aantonen. Om dezelfde negatieve reden is hij wat uitvoeriger op het optreden van saters op het toneel ingegaan.

Een uitbreiding die als het ware als een vervolg op Horatius moet dienen, is zijn overzicht van de geschiedenis van het toneel, met name het Nederlandse, tot op de eigen tijd toe, waarmee hij een eerste aanzet tot de geschiedschrijving van de Nederlandse letterkunde heeft gegeven.

De enkele opmerkingen die Horatius over muziek op het toneel heeft gemaakt, liet Pels tenslotte weg omdat ze hem voor de Nederlandse lezer niet relevant leken. Jammer, hij had ze ook kunnen adapteren aan de moderne situatie en iets kunnen vertellen over „met zang en dans” versierde toneeluitvoeringen.¹

Om een vergelijking tussen Pels en Horatius mogelijk te maken en ook om het opzoeken van bepaalde passages te vergemakkelijken, geef ik hieronder een schematisch overzicht van de onderwerpen die bij Pels aan de orde komen met daarnaast een dergelijk overzicht van de tekst van Horatius. Ik ben me er daarbij van bewust dat ik met een dergelijk overzicht toch enigermate positie kies in de problemen rond de compositie van de *Ars Poetica* en dat de grenzen die ik aangeef soms door anderen of niet, of op een andere plaats worden getrokken. Mijn uitgangspunt koos ik bij Pels omdat zijn tekst voor mij centraal staat.

6. *Vergelijkend overzicht*

Pels	Horatius
1-928. <i>Het gedicht</i>	1-294. <i>Het gedicht</i>
1-66. Compositie	1-44 .Compositie
67-106. Woordkeus	45-72. Woordkeus
107-230. Versleer	73-85. Versleer (m.n. welk soort vers bij welke dichtsoort past).
109-174. Rijm	
175-230. Trant	

¹ Cf. Worp II, p. 3-13.

- 231-242. Algemene raad over nauwkeurigheid in kleinigheden, mede als inleiding op het volgende onderwerp:
243-254. Het passende in een toneelstuk.
- 243-254. Passend taalgebruik.
255-295. Consistente karakters.
296-318. Aansluiting bij algemeen bekende stof maakt het voldoen aan deze voorschriften gemakkelijker.
- 319-348. Voorschriften voor het epos.
319-335. Niet te hoogdravend inzetten.
336-342. *Mediis in rebus* beginnen, niet *ab ovo*.
343-348. Juiste menging van waarheid en fictie.
- 349-928. Onderwerpen in verband met toneel.
349-388. Karaktertekening overeenkomstig de leeftijd der personages
389-404. Wat wel en niet vertoond dient te worden.
405-412. Diverse aanwijzingen.
413-560. Functie en verval van de rei.
- 561-580. Over de saters
581-661. Raadgevingen in verband met het optreden van komische personages in ernstig toneel.
662-676. Trant van het oude Latijnse vers en het verval daarvan later.
677-706. Daarentegen juist geleidelijke verbetering van het Nederlandse vers; om verder te komen vooral buitenlandse voorbeelden bestuderen.
707-722. Men dient toch respect voor onze oudere dichters te hebben.
723-913. Korte geschiedenis van het toneel van de oorsprong af tot de vernieuwing ervan door de Fransen toe. De verdiensten van de moderne Fransen.
914-928. Wensen voor het Nederlandse toneel: vaderlandse stof en lust tot „schaven”.
- 929-1206. *De dichter*
929-952. Spot met wereldvreemde uitzinnige dichters; de schrijver zal niet als dichter maar als leermeester
- 86-88. Belang van het zich houden aan het passende
- 89-134. Het passende in een toneelstuk
- 89-113. Passend taalgebruik
114-124. Consistente karakters
125-134. Aansluiting bij algemeen bekende stof maakt het voldoen aan deze voorschriften gemakkelijker.
135-152. Voorschriften voor het epos.
135-145. Niet te hoogdravend inzetten.
146-149. *Mediis in rebus* beginnen, niet *ab ovo*.
150-152. Juiste menging van waarheid en fictie.
- 153-294. Onderwerpen in verband met toneel.
156-178. Karaktertekening overeenkomstig de leeftijd der personages.
179-188. Wat wel en niet vertoond dient te worden.
189-192. Diverse aanwijzingen.
193-201. Functie van de rei.
202-219. Over de muziek.
220-250. Over de saterspelen.
- 251-274. Trant van het oude Latijnse vers; verval ervan.
- Griekse voorbeelden bestuderen.
- 275-294. Korte geschiedenis van het toneel. Verdienste van de Latijnse dichters.
- Ze kozen vaderlandse stof.
Noodzaak van „likken”.
- 295-476. *De dichter*.
295-308. Spot met wereldvreemde uitzinnige dichters; de schrijver zal niet als dichter maar als leermeester

optreden 953-992. Noodzaak van wereldwijsheid; juiste opvoeding. 993-1011. Men moet er naar streven nut en vermaak te verschaffen. 1012-1072. Al is een enkele fout geoorloofd, middelmatigheid in poëzie is ontoelaatbaar. 1073-1106. Lof van de dichtkunst met nadruk op het feit dat deze ook voor aanzienlijken een passende bezigheid is. 1107-1128. Natuur en kunst zijn beide noodzakelijk. 1129-1180. Waarschuwing tegen vleiërs. Raad om naar goede critici te luisteren. 1181-1206. Afschrikwekkende schildering van de waanzinnige dichter.	optreden. 309-322. Noodzaak van wereldwijsheid; juiste opvoeding. 333-346. Men moet er naar streven nut en vermaak te verschaffen. 347-390. Al is een enkele fout geoorloofd, middelmatigheid in poëzie is ontoelaatbaar. 391-407. Lof van de dichtkunst. 408-418. Natuur en kunst zijn beide noodzakelijk. 419-452. Waarschuwing tegen vleiërs. Raad om naar goede critici te luisteren. 453-476. Afschrikwekkende schildering van de waanzinnige dichter.
---	--

7. Nadere bespreking van de uitbreidingen; andere bronnen dan Horatius

a. Versleer

Naar Pels in de *Voorrede* meedeelt, beschouwt hij zich als de eerste schrijver van een Nederlandse versleer. Hij voelde zich daartoe genoodzaakt omdat hij immers Horatius' werk op Nederlandse toestanden wilde afstemmen: „daarom bèn ik, ter plaatse daar hy het maaken der Latynsche vaerzen leert, een ruuwe schéts van de hédendaagsche Rymkunst genoodzaakt geweest in te voegen, van de wélke myns weetens nóch niets geschreeven is”. Let men op het woord *hédendaagsche*, dan zegt Pels hier niets te veel. Vondel, die een dergelijke schets binnen het kader van zijn *Aenleidinge* zeker een plaats had kunnen geven, zegt laconiek dat volledigheid „meer bladen papiers” had vereist: „daerom sla ick voor dezen tijt de voeten en maet der vaerzen, en den ommetreck en aert van allerhande rijmen en dichten over”.¹

Ik acht me ontslagen van de plicht hier een gedetailleerd overzicht van Pels' rijmlessen te geven. Men kan die in de tekst nalezen. Zijn stuk valt in twee delen uiteen: eerst handelt hij over het rijm, dan over de trant (= verssoort, waarbij hij aan metrum en lengte denkt). Wat zijn opmerkingen over het rijm betreft, men kan zich niet voorstellen dat

¹ WB V, p. 491. Allerlei losse opmerkingen van verstechnische aard waren uiteraard wel eerder gegeven, met name in de tijd van overgang naar de nieuwe versmaat van de Renaissance.

iemand hier wat de vermelde feiten betreft, iets nieuws heeft gevonden, of het zouden de termen staand en slepend rijm moeten zijn. Het oordeel over bepaalde rijmpraktijken doet meestal vrij arbitrair aan, niet alleen in moderne ogen maar ook in die van tijdgenoten als Oudaan en Huydecoper. Op één belangrijk punt is Pels nogal vrij in zijn opvattingen: zware enjambementen keurt hij niet alleen goed, maar hij prijst ze zelfs voor epiek en voor de dialogen in een toneelstuk aan met het oog op de natuurgetrouwheid ervan.

Bij zijn behandeling van de trant valt de eigenaardige verenging van de mogelijkheden van het Nederlandse vers op. Pels erkent alleen de jambe als bruikbare versvoet voor het opzeg-of leesvers. De trochee weet hij nog te redden door die als een vooraan afgesneden jambe te beschouwen. Maar dactyli en anapesten komen in zijn schema niet voor. In dit gedeelte geeft hij voorts ook nog een overzichtje van versregels van verschillende lengte met daarbij de dichtsoorten waarvoor ze geschikt zijn.

Al met al maakt deze „ruuwe schéts” een armetierige indruk, maar invloedrijk is deze wijze van behandeling wel geweest. De poëtica in de 18de eeuw is voor een groot gedeelte weinig meer geweest dan een voortzetting van het zo door Pels begonnen werk.¹

b. De reien

In zijn Voorréde vertelt Pels dat Horatius kort over de reien had kunnen zijn omdat dat onderwerp in zijn tijd bij ieder goed bekend was. Thans is dat niet meer het geval en daarom heeft hij uitvoerig over hun gebruik, eigenschappen en uitvoering moeten schrijven, met de merkwaardige bedoeling: „dat onze Tooneeldichters de zélve in hunne Spélen niet in en voeren, door dien zy op onze Tooneelen niet na behooren kunnen uitgevoerd worden”. Een opvallende zin voor een modern lezer die zich van het 17de-eeuwse toneel in de eerste plaats de drama's van Vondel herinnert die stuk voor stuk van reien voorzien zijn. Nog vreemder klinkt dan wat Antonides van der Goes in een andere publicatie van Nil volentibus arduum neerschrijft: „De Rey laten wy achter, omdat ons het gebruik van de Reyden der Oudheid nu onbekend is, en daarom ongebruikelyk.”²

¹ Men zie het werk van Smids in zijn hierboven aangehaald *Toetssteentje*, de opmerkingen van Huydecoper in zijn *Proeve* verspreid, de *Oeffenschets* van Ten Kate (eerst in 1896 door Dr. A. van der Hoeven gepubliceerd), de *Aenleiding tot de Nederduitsche Dichtkunst* van De Haes gepubliceerd in de *Tael- en Dichtkundige By-dragen* e.t.q.

² *Naaauwkeurig Onderwys* (1765) p. 164.

Wat is er dan met de rei aan de hand?

Antwoord op die vraag heeft G. Kamphuis gegeven in een uitvoerig artikel over *De ondergang van de rei in het Nederlandse treurspel*,¹ waaruit ik hier enkele gegevens aanhaal. Kamphuis zoekt de oorzaken van het verval van de rei in het Nederlandse treurspel in de theorie en praktijk van het 17de-eeuwse Frankrijk. Wat de theorie betreft wijst hij dan in de eerste plaats op de opvattingen van abbé Hedelin d'Aubignac zoals die zijn neergelegd in diens verhandeling *La Pratique du Théâtre* (1657).²

In zijn knap betoog over de rei gaat d'Aubignac uit van het feit dat in zijn tijd het koor uit de tragedie verdwenen is. Hij zou de behandeling ervan dus in zijn boek dat immers de praktijk van het toneel behandelt, wel achterwege kunnen laten, maar hij wil dit niet doen omdat hij de mogelijkheid ziet dat het koor weer ingevoerd kan worden als men zich een juist inzicht verworven heeft in wat het eigenlijk is, en daarvoor moet men naar de Griekse praktijk terug.

Want: het koor dat uit de Franse tragedie (en op het voetspoor daarvan uit het Nederlandse drama) verdwenen is, was het ware koor niet meer. Ik geloof dat dit de essentie van de hele kwestie is. D'Aubignac spreekt er uitvoerig over, kort keert dezelfde gedachte terug bij de hierboven al aangehaalde Antonides van der Goes: „ook zyn zy zelfs (de Ouden nl.) daarin niet eendrachtig; want by SOPHOCLES zyn ze in ELECTRA en andere spelen mede als persoonen, die tot het uitvoeren helpen, recht anders als by EURIPIDES, die ze ten meestendeele invoert gelyk SENECA by de Latynen, en VONDEL onder de Nederduitschen, als stokbeelden, die alleen (om met ARISTOTELES te spreken) ledige toekykens zyn, van de actie, die gespeeld wordt.”³

Hier gaat het om. De Senecaanse, Vondeliaanse koren hadden in het klassicistische treurspel geen plaats. Reien waarvan men eigenlijk niet weet wat ze op het toneel komen doen, die in feite alleen maar de actie onderbreken, in hoe fraaie verzen ook, waren uit de tijd.

Wanneer d'Aubignac dan ook een pleidooi houdt voor herinvoering, heeft hij een andere rei op het oog, de Griekse zoals hij die ziet, die een aandeel heeft in de handeling, die terecht op het toneel aanwezig is omdat men inderdaad een groep personen als in het stuk als koor wordt aangeduid, op die en die bepaalde plaats mag verwachten. Hij

¹ NTg. XL, p. 8-13 en 62-69.

² L'Abbé d'Aubignac, *La pratique du Théâtre*, nouvelle édition avec des corrections et des additions inédites de l'auteur, une préface et des notes par Pierre Martino, Alger-Paris 1927. Livre troisieme, Chap. IV behandelt *Les choeurs* (p. 195-213).

³ *Naauwkeurig Onderwys* p. 164-65.

gaat zelfs zo ver dat hij een aantal goede eigenschappen van het Griekse drama juist van die aanwezigheid van de rei afleidt. De voortdurende aanwezigheid van de rei dwingt terwille van de waarschijnlijkheid tot eenheid van handeling, tot een beperkte tijdsduur, tot eenheid van plaats. Door de voortdurende aanwezigheid van de rei ook komen in het Griekse drama ook vrijwel geen monologen voor. Ook ziet men daardoor, ander belangrijk klassicistisch punt, bijna geen moorden op het toneel- de rei zou immers ingrijpen!

Een dergelijke rei is een sieraad voor het drama, ook omdat de pracht van de uitvoering erdoor verhoogd kan worden. De rei deed in Griekenland immers ook dienst om intervallen met zang en dans te vullen en men legde daaraan grote kosten en moeite ten grond. Zo'n rei zou d'Aubignac graag weer ingevoerd zien. Hij hoopt daarvoor op activiteit van het hof.

D'Aubignacs betoog diende enigszins uitvoerig weergegeven te worden omdat het voor Pels direct van belang is. Kamphuis heeft namelijk opgemerkt dat Pels zijn kennis over de rei vrijwel geheel aan d'Aubignac ontleend heeft. Ik schrijf opzettelijk kennis, niet visie. Immers van d'Aubignacs betoog is in de *Dichtkunst* weinig overgebleven. Pels heeft alleen losse weetjes, losse opmerkingen aan hem ontleend; soms heeft hij hem ook verkeerd overgebracht, dit wanneer hij bijvoorbeeld geen scheiding aanbrengt tussen de rei van comédie en tragedie zoals d'Aubignac uitdrukkelijk wél doet.¹

D'Aubignacs opmerkingen over het niet-juiste gebruik van het koor door Seneca, over de functie van het koor in verband met de eenheden etc. komen bij Pels wel her en der verspreid voor, maar uit niets blijkt dat hij gezien heeft waar het D'Aubignac nu eigenlijk om ging. Zijn conclusie is dan ook wat mat: „Want om de Reijen, met heure oude kunst, én kracht,/ Weêr in te voeren, is vér buiten onze magt.” Men weet dan nog niet of Pels nu bedoelt dat de rei als zodanig in het moderne treurspel toch eigenlijk niet thuis hoort, of dat hij bijvoorbeeld op financiële of technische bezwaren doelt. In elk geval is er in zijn betoog niet uitgekomen dat Vondels practijk gezien de Griekse voorbeelden verkeerd was en daarom niet navolgenswaard.

Om de monoloog te vermijden, die door het ontbreken van de rei gemakkelijk kon ontstaan, geeft hij als aanbeveling de practijk van de Fransen te volgen door namelijk de vertrouwde in te voeren, met de

¹ De voorstelling van Kamphuis: Pels „had die bladzijden eenvoudig vertaald en in rijm gebracht”, is dan ook niet juist (a.w. p. 64-65).

(juiste) opmerking erbij dat het nog mooier zou zijn als iedere speler aan de voortgang van de actie meewerkte en dus de passieve vertrouwelingen verdwenen.

Voor de scheiding tussen de bedrijven moet men zich thans maar met muziek behelpen, „gelyk de élénde van de tyden ons nalaat”. En alweer vraagt men zich af: is daar geldgebrek mee bedoeld- vreemd in een tijd die veel aan bijvoorbeeld spelen met kunst- en vliegwerk kon spenderen- of bedoelt Pels: we kunnen thans toch niets beters?

c. De saterspelen

„Hoe de Saters by de Ouden gebruikt wierden, én waarom zy by ons niet gebruikt behoorden te worden, héb ik gevoegd by het geene Horatius daar van geschreeven heeft, én het zyne wat breder verhandeld”. Zo luidt Pels' eigen toelichting op zijn werkwijze.

Bij de bespreking van de kwestie welke uitgave van Horatius door Pels voor zijn bewerking werd gebruikt, hebben we gezien dat hij een gedeelte van een commentariërende opmerking van Nannius in zijn tekst heeft opgenomen.¹ In die opmerking werd de klassieke sater vergeleken met de moderne nar. Deze gedachte heeft mijns inziens Pels' interpretatie van Horatius en daardoor ook zijn beschouwing over de saters in hoge mate bepaald. Bij lezing van het betreffende gedeelte in de *Dichtkunst* valt op dat hij nergens spreekt over saterspelen,² maar dat hij de sater als een soort komische figuur in een ernstig stuk beschouwde³ of eventueel als een nar die tussen de bedrijven optrad. Zo wordt de sater door hem al schrijvend getransformeerd tot een eigentijdse toneelfiguur. Het woord sater komt bij Pels na het eerste gedeelte van zijn verhandeling over het onderwerp ook niet meer voor: hij spreekt over *schértser* (612) of *Boer* (635) op plaatsen waar bij Horatius *Satyrorum* (AP 235) of *Fauni* voorkomt. Voor de woorden *Satyros* (AP 226) en *Satyris* (AP 233) ontbreekt bij Pels een cor-

¹ Zie inleiding p. 17.

² Het saterspel: „This was like tragedy in its general form, being a joint performance of chorus and actors, all wearing masks; but the chorus invariably represented satyrs- creatures half-man, half-beast, led by Silenus (who was an actor), and associated especially (and often in the plays) with Dionysius, but frequently also with other gods or with certain heroes. Their costume was indecent; there was a good deal of vigorous dancing, and the language and gestures were often obscene”. De opvoering van een groep van drie ernstige drama's werd besloten door de opvoering van zo'n saterspel. Zie: *Dithyramb, Tragedy and Comedy* by the late Sir Arthur Pickard-Cambridge, second edition revised by T. B. L. Webster, Oxford 1966, p. 62. Over dergelijke spelen heeft Horatius het in de *Ars Poetica*.

³ Een andere opmerking in de commentaar van Bond (ad AP vs. 226) kon hem nog meer in die richting sturen: Poëma serium, jocis satyricis ita commiscere.

responderende term. Zo heeft hij ook dit gedeelte, misschien bijna onwillekeurig, „op onze tyden en zéden” toegepast en kon hij hier waarschuwingen invlechten tegen misbruiken die gemakkelijk in komische scènes konden voorkomen.

Voor een deel sluit hij zich daarbij aan bij wat Horatius gezegd had. Dit geldt bijvoorbeeld voor vs. 615 vv. waar hij erop wijst dat niet iedere komische figuur op dezelfde wijze behoort te spreken: de taal van een hoerenwaard is anders dan die van een hofnar zelfs wanneer ze het over hetzelfde onderwerp hebben. Horatius had hier gewaarschuwd dat een echt in de comédie thuishorende figuur anders spreekt dan de in het satyrdrama voorkomende Silenus, dienaar van god Bacchus.

Een ander gedeelte heeft Pels zelfstandig bewerkt, namelijk de verzen 551-596. Daarin waarschuwt hij eerst tegen het laten optreden van een komische figuur, een „gek”, in treurstof, zich daarmee, zoals men van een rechtgeaard classicist verwachten mag, kerend tegen de vermenigving van genres. Maar, wil men die goede raad niet opvolgen, laat men er dan toch vooral voor oppassen dat het toneel niet ontaardt in schimperia op individuele personen. Hier spreekt dus weer de bekende verwarring tussen satire en satyrspel die reeds in de Oudheid zoveel onduidelijkheid heeft opgeleverd.¹

d. De schets van de literatuurgeschiedenis

Het was een voor de hand liggende gedachte om het gedeelte waarin Horatius over de geschiedenis van het toneel schreef, voort te zetten tot de tegenwoordige tijd. Zo formuleert Pels het in zijn voorwoord: „Ook heb ik van de opgang der Tooneelspelen vry wat meerder, als Horatius, gezégd, én der zélver voortgang tót op onze tyden toe gérékt; omdat my voeglyk dacht daar ter plaatse te verhaalen, hoe het vervólgens, van den beginne tót den einde, mét de Schouspélen afgeloopen is.” En zo gaf hij niet alleen de eerste versleer, maar ook de eerste literatuurgeschiedenis- ik heb althans geen bron gevonden

¹ Deze verwarring heeft ook Pels' interpretatie van Horatius inzake de saterspelen mogelijk gemaakt. „Satyrisch” kan betekenen: als een satyr; in verband met toneelstukken: met saters erin optredend; maar dan ook spottend, schimpend- immers: „The Hellenistic Satyr-drama, while retaining its burlesque nature, had become in the peak period a partly satirical performance in which persons were mocked or defamed”, aldus C. A. van Rooy *Studies in classical satire and related literary theory*, Leiden 1965, p. 151-152. De kwestie is buitengewoon ingewikkeld. Van Rooy noemt het laatste hoofdstuk van zijn boek *The climax of confusion in the literary theory!* Dat Pels er niet uitkwam, is begrijpelijk, temeer omdat zijn commentaar weinig verheldering bood door Bond's gewoonte aantekeningen van verschillende geleerden zonder meer achter elkaar af te drukken.

waaraan hij het hele verhaal ontleend zou kunnen hebben. Dat hy „vry wat meerder” in verband met de oudste geschiedenis van het toneel gaf, is vooral te danken aan de passage waarin hij (alweer!) de hekelende werking van het toneel (i.c. de comédie) behandelt en weer op het misbruik daarvan door toespitsing op bepaalde personen wijst. De door Bond bij AP 281-82 opgenomen commentaar kon hem daarbij de weg wijzen. Interessanter is de voortzetting van de geschiedenis. Eerst geeft Pels zijn visie op de Middeleeuwen. Deze is geheel in overeenstemming met de heersende opvattingen van zijn tijd, zoals we die bijvoorbeeld vermeld vinden in de dissertatie van H. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIe en XVIIe eeuw*.¹ Kampinga schetst daarin onder andere hun opvattingen over de Middeleeuwen als beschavingstijdperk. We vinden vermeld de opvatting der humanistische historici dat de vervalperiode, de „barbarica aetas”, is begonnen met de ondergang van het Westromeinse rijk; de duisterheid en ruwheid van deze periode is een gemeenplaats; evenzeer was men het eens over de slechte rol die door de geestelijkheid werd gespeeld. Ook beschouwde men algemeen de uitvinding van de boekdrukkunst als de gebeurtenis die aan deze donkere periode een eind maakte. Ter illustratie citeer ik een gedeelte uit de *Nederlandsche Historie* (1644) van M. Z. van Boxhorn (aangehaald naar de tweede druk van 1739 p. 251): „Middelen onder deze dikke duisternisse van onwetendheid, in de welke de gemeene Man door de Geestelyke, ende met geweld ende kragt, thans gehouden wierd, niet konnende komen tot het lesen als alleen van dat, welke hun goed dagte haar voor te dragen, so is, door een sonderling bestier van den grooten God, hier in Nederland, buiten alle verwagtinge (. . .) opgekomen de nu door geheel Europa gepleegde manier van boeken te prenten, waardoor niet alleen fluks uitgewrogt zijn middelen, om alle wereldlijke, maar ook dat het voornaamste is, Goddelijke en Hemelsche wysheid een yeder, met weinig moeite ende kost, voor te dragen.” Van het feit dat Laurens Coster de uitvinder was van „deeze éd'le kunst”, was iedereen in Nederland, ook Pels, overtuigd. Door Hadrianus Junius waren zijn aanspraken in 1588 verdedigd en de hierboven aangehaalde Boxhorn publiceerde in 1640 een aparte studie over het onderwerp *De typographicae artis inventione* die ook Coster de eer van de uitvinding geeft. In zijn volgende onderwerp, de verbastering van het Nederlands aan het eind van de Middeleeuwen, sloot Pels zich evenzeer bij de algemene kennis aan. Men kon zich daarvoor o.a. beroepen op gedeelten

¹ 's-Gravenhage 1917, m.n. p. 183-191.

uit de *Twe-spraack*, nog in 1649 herdrukt. Ik citeer, alweer als voorbeeld, wat Coornhert in de Voorreden over onze taal schreef: „de welcke namaals door vreemde Heren ende vreemdtongighe landvooghden met der zelve ghezinde/ begraven is gheweest met invoeringhe eens bastaards tale. Deze heeft tót nóch toe als een slavonische Ismael den meester ghemaackt ende t’huis inne gehad.”¹ De *Twe-spraack* zelf zegt over het taalbederf: „Overmits onze spraack in korte Jaren herwerts / (sedert dat wy met de Walsche steden onder een ghemeen Vórst ende hóf zyn gheweest) zó zeer met uytheemsche wóorden vermengt is/ dattet schier onder ’tvolck een onghewoonte zou zyn enkel Duits te spreken.”²

Wanneer Pels vervolgens over de rederijkerij komt te spreken, noemt hij wel een bron, namelijk Van Meteren. Inderdaad komt in diens *Nederlandsche Historie* aan het eind van boek I een uitweiding over de rederijkers voor waarin hij iets over de broederschappen in het algemeen meedeelt, vertelt dat zij „met Vryheden en Privilegien vereert gheweest” zijn en tenslotte hun landjuwelen behandelt waarbij hij uitvoerig de daarbij behorende pracht en praal beschrijft. Legt men de betreffende tekst uit *Dichtkunst* daarnaast, dan is duidelijk dat Pels veel van zijn kennis over de rederijkers aan Van Meteren heeft ontleend. Toch moet hij nog een andere bron in handen hebben gehad. Het rijtje vreemde dichtvormen van retrograden en baladen intrikaat tot rikkerakken en bagenauwen toe moet wel aan Casteleins *Const van Rhetoriken* (1e druk 1555, laatste druk 1616)³ zijn ontleend.

Dan komt Pels eindelijk aan het herstel van de dichtkunst toe. In Amsterdam was dat begonnen, niet in het minst door toedoen van de mannen van de Kamer In Liefde Bloeiende. Mogelijk gebruikte Pels voor dit gedeelte een bron die hem zeker van dienst is geweest voor *Gebruik en Misbruik des Tooneels*,⁴ namelijk de *Inleydinge* die Geraert Brandt schreef voor zijn beschrijving van de „vertooningen” die ter gelegenheid van de vrede van Munster te Amsterdam gegeven werden.⁵ Daarin komt een betoog over de oeroude oorsprong van de Nederlandse poëzie voor, ook iets over de rederijkers en daarbij aansluitend iets over de Amsterdamse kamer met o.a. een lijst van leden. Dat Pels in zijn rijtje belangrijke Amsterdamse dichters ook Kornelis Ketel en Reaal opneemt, zou te verklaren zijn uit het feit dat deze

¹ Ed. Caron, Groningen 1962, p. 7.

² A.w. p. 12.

³ Cf. S. A. P. J. H. Iansen, *Verkenningen in Matthijs Casteleins Const van Rhetoriken*, Assen 1971, p. 23-24.

⁴ Cf. Te Winkel IV, p. 460 en 238.

⁵ In *Gedichten van Geeraardt Brandt de Jonge*, 1649, p. 251-280.

verder door hun poëzie niet zo bekend geworden namen ook in de lijst van Brandt vermeld staan.

Na vastgesteld te hebben dat zelfs de zo juist door hem genoemde „Léttèrhélden” toch het fijne van de dramatische poëzie nog niet begrepen hadden, beëindigt Pels zijn overzicht met woorden van lof voor de Franse Académie. Door het daar ontstoken licht, alsook door dat van Corneille, kan men scherp de fouten zelfs van de Ouden onderscheiden en zelfstandig de juiste wegen zoeken.

Het lijkt me niet nodig te veronderstellen dat Pels voor deze laatste onderwerpen bepaalde bronnen benut heeft. Wat hier verhandeld werd, zal bij Nil geregeld onderwerp van gesprek zijn geweest. Wel kan men constateren dat Pels goed op de hoogte was van de eisen die Corneille voor het toneel had vastgesteld. De punten waarop onze oudere dichters te kort schieten volgens Pels, zoals hun verwaarlozing van de „liaison des scènes”, hun verkeerd inzicht in de plaats van de ontknoping e.d. zijn uitvoerig in Corneilles *Discours* behandeld, m.n. *Le discours des trois unités*.

Rest nog de vraag of Pels voor zijn werk ook gebruik gemaakt heeft van de *Art poétique* van Boileau, zoals nog wel eens geponeerd wordt. A priori is hierop een ontkennend antwoord te verwachten omdat Boileau's geschrift eerst in 1674 verscheen toen Pels al volop met zijn bewerking bezig was. Wel geeft Stein in zijn dissertatie *Boileau en Hollande* een plaats op waar Pels de Fransman gevolgd zou hebben (vs. 723-30), maar de gesignaleerde overeenkomst heeft geen enkele bewijskracht daar dit gedeelte een letterlijke vertaling naar Horatius is. Ditzelfde geldt voor allerlei andere overeenkomsten tussen Boileau en Pels: beiden hebben ze Horatius gebruikt. In de door Pels zelfstandig bewerkte gedeelten heb ik geen sporen van Boileau aangetroffen, zodat de bovengestelde vraag ontkennend beantwoord moet worden.

Het resultaat van Pels' activiteiten is dat hij inderdaad, geheel overeenkomstig zijn bedoelingen, een gemoderniseerde, aan de eigen tijd aangepaste Horatius heeft gegeven. Bijna terloops heeft hij een aantal belangrijke classicistische begrippen in zijn *Dichtkunst* een plaats weten te verschaffen. Zo noemt hij op twee plaatsen de drie eenheden, hoewel die bij Horatius niet genoemd worden, en legt hij hier en daar een wat zwaarder accent op de begrippen *waarschijnlijkheid* en *welvoeglijkheid* dan Horatius deed. Dat hij gebruik makend van de via negativa ook enkele leerstukken van Corneille in zijn tekst heeft opgenomen, hebben we hierboven al gezien.

8. Pels als vertaler-bewerker

Ten aanzien van de eigenlijke vertaalarbeid merkt Pels in zijn voorwoord op dat deze hem „veele zwaarigheden” opleverde, „dewyl ik, om de meining van dien Dichter aan onzen Landgenooten klaarlijk bekénd te maaken, (...) grootere vryigheid, als in het gemeen by andere Overzétters geschiedt, in het bewoorden, héb moeten gebruiken, omdat onzen Dichtlievenden meer gelégen is aan het geene die Dichter zéggen wil, dan hoe hy het zegt.” Hieruit is de conclusie te trekken dat men meer een parafrasering dan een preciese vertaling van Horatius’ tekst van Pels moet verwachten. Raadpleegt men Pels’ boekje zelf, dan wordt deze conclusie steeds weer bevestigd. Ik geef ter illustratie enkele fragmenten uit het begin van de *Dichtkunst* die zijn vrijheid ten opzichte van de Latijnse tekst duidelijk demonstreren, ook afgedacht van het principe van de toepasbaarheid op „onze tijden en zeden.”

AP vs. 12 : Sed non ut placidis coëant immitia
Dichtkunst vs. 15 : Dóch niet, dat water zich verméng’ mét vuur én
vlam.

AP vs. 19-21 : et fortasse cupressum
Scis simulare, quid hoc, si fractis enatat expers
Navibus, aere dato qui pingitur?
Dichtkunst vs. 24-26: Omdat ge een doodshoofd, óf ’t een doodshoofd
waarlijk was
Kunt schild’ren, zult ge dat by wulpsche
Bachchanaalen,
Of by het overspél van Mars, én Venus
maalen?

AP vs. 32 : Aemilium circa ludum faber imus.
Dichtkunst vs. 32 : De onnozelste van all’ de schilders.

Ondanks het feit dat Pels zich al dergelijke vrijheden veroorloofd heeft, staat het toch voor mij vast dat hij een naar de bedoeling van de Latijnse tekst betrouwbare weergave ervan heeft gegeven. Wat Horatius wilde zeggen heeft Pels goed begrepen (afgezien ervan dat hij zakelijke interpretatiefouten heeft gemaakt-maar dat is in deze moeilijke tekst te verwachten) en heeft hij voor zijn lezers zo duidelijk mogelijk

trachten weer te geven.¹ Zoals hierboven al gezegd is, trok hij de tekst soms door zijn toevoegingen en explicaties naar de eigen tijd toe, maar in de weergave van wat Horatius schreef, mag hij globaal betrouwbaar heten.

Ten dele zullen Pels' uitgebreidere formuleringen hem ook wel afgedwongen zijn door het feit dat hij Horatius' tekst in versvorm wilde vertalen. Hij had soms wel veel woorden nodig om Horatius' lapidaire verzen in Nederlandse alexandrijnen- geëigend vers voor het leer-dicht- weer te geven. Dit was al te constateren toen we fragmentjes Horatius met fragmentjes Pels vergeleken in de paragraaf over de vraag naar Pels' „Vorlage”. Hier wil ik bij wijze van voorbeeld nog Pels' weergave van enkele beroemdgeworden zinnen van Horatius laten zien.

AP vs. 139 : Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.
Dichtkunst vs. 324-5: Ja, de bérgen gaan kwansuis
 Mét angst in arbeid; maar wat baaren zy? een
 muis.

AP vs. 25-26 : brevis esse laboro
 Obscurus fio.
Dichtkunst vs. 32-3 : 'k Doe mijn' vlijt,
 Om kort te weezen in mijn schrijven, én 'k
 word duister.

AP vs. 70-73 : Multa renascentur quae iam cecidere, cadentque
 Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet
 usus:
 Quem penes arbitrium est, et jus, et norma
 loquendi.
Dichtkunst vs. 101-6: Veel' woorden over lang verworpen, óf ver-
 looren,
 Zal ééns de vólgende eeuw aannemen, als hér-
 booren;
 Veele andre, nu by ons in achting, én in zwang,
 Verwérpt heel lichtelijk de vólgende eeuw eer-
 lang;
 Belieft 'er slechts 't gebruik zijn zégel aan te
 steeken,
 Waar by het recht, de magt, én régel is van 't
 spreken.

¹ Zijn weergave was een hele vooruitgang vergeleken bij de schoolse vertaling van Vondel die soms onzin neerschrijft.

Eerlijksheidshalve moet hierbij dan wel opgemerkt worden dat na de langdradige weergave van de eerste twee regels van dit citaat, Pels de laatste heel kort en krachtig heeft weten te vertalen.
Zo is ook goed gelukt dit laatste voorbeeld:

AP vs. 309 : Scribendi recte, sapere est principium et fons.
Dichtkunst vs. 953 : De bron, én grond van wél te schryven is het weeten.

Mede door de keus van de versvorm is Pels' werk ten opzichte van Horatius niet alleen flink uitgedijd, erger is dat ook de duidelijkheid er nogal eens onder heeft geleden. Reeds Oudaan klaagde hierover, en ook Huydecoper zien we soms moeizaam tasten naar de betekenis van wat Pels heeft neergeschreven.¹ Oudaan gaat zo ver dat hij na een duistere passage concludeert: „zoodat het tot eenige vodderij vervalt, alle dusdanig onderwys, met zyne voorbeelden en regelen, in de maat van het Heldendicht te willen insluiten of bevatten.”² Dit moet echter niet de indruk wekken dat Pels' bewerking een moeilijk verstaanbaar dichtstuk is. In het algemeen maakt de *Dichtkunst* een vlot leesbare indruk.

Toch kan men zich met Oudaan afvragen of Pels er verstandig aan heeft gedaan de versvorm voor zijn weergave te kiezen, al is het begrijpelijk dat men een gedicht als gedicht vertalen wil. Immers, zoals we zagen beschouwde men in Pels' tijd Horatius' Brief ook en vooral als een verhandeling en daarvoor was een vertaling in proza meer geschikt geweest. Zo'n vertaling was ook meer eigentijds geweest in deze periode waarin het proza goed gedijt: „In deze tijd consolideert zich ook in Nederland, een waardige, onopgesmukte, zeer puristische taal, geëigend om het wetenschappelijk betoog (...) weer te geven”, zo schreef C. L. Thijssen-Schoute in een studie over Pels' vriend en bondgenoot Lodewijk Meyer.³

9. Spelling

In zijn voorrede gaat Pels vrij uitvoerig op allerlei spellingskwesties in, al legt hij zich toch beperkingen op omdat er „eene Néderduitsche Spraakkunst, waar in van alles breedelyk, én naauwkeuriglyk gesproken wordt, onder handen is.”. Deze spraakkunst is echter nooit

¹ *Proeve van Taal- en Dichtkunde* p. 597, 245.

² *Aanmerkingen* p. 30.

³ *Uit de Republiek der Letteren*, 's-Gravenhage 1967, p. 175.

verschenen, behoudens drie hoofdstukken eruit die echter eerst in 1728 het licht zagen.¹ Spellingskwesties komen hierin echter niet expliciet aan de orde zodat we voor Nil's opvattingen aangewezen zijn op de opmerkingen die Pels hier maakt.² De principes die Pels met zijn spelling nastreeft, zijn alleszins lofwaardig: duidelijkheid en eenvoudigheid. Consequent is hij echter niet geweest en de middelen die hij wilde aanwenden, waren niet alle even gelukkig.

Uit het principe van de duidelijkheid vloeit voort dat Pels zo mogelijk en waar zijns inziens nodig voor verschillende klanken verschillende tekens wil gebruiken. Vandaar het gebruik van accenttekens ter onderscheiding van de verschillende kwaliteit van zachte o en scherpe ó. Pels beroept zich daarvoor op „de voortréffelyke schriften van den Heere Drossaard Hooft”, waarbij hij de uitgaven van de *Baeto* en *Hendrik de Gróte*, beide van 1626, op het oog zal hebben waarin dit verschil tussen de twee o's wordt gehonoreerd.³ Het verschil in uitspraak is daarbij voor hem beslissend, immers hij bekent zelf, anders dan Hooft, geen verschil tussen lange oo en óó te horen en er daarom in de spelling ook geen onderscheid in te maken.⁴ Een dergelijk streepje dient eveneens om de heldere é (en lange é in open syllaben) te onderscheiden van de sjwa. Voor zijn onderscheid tussen lidwoord een en telwoord één had Pels zich, als hij het geweten had, ook op Hooft kunnen beroepen. Deze overweegt in zijn *Waernemingen op de Hollandsche Tael* een dergelijke differentiatie.⁵ Ondanks deze en andere illustere voorgangers heeft Nil met deze „schrapkens” niet veel succes gehad. Ze lokten spot uit⁶ en hebben in de practijk nauwelijks navolging gevonden. David van Hoogstraten citeert in zijn *Leven van Antonides van der Goes*⁷ diens verzen uit zijn lijkgedicht op Vondel:

Hij hoeft zyn letters met geen spietsen te verweeren:
Zy zyn gehart: niets kan zyn regementen deeren.

¹ *Verhandelingen van der Letteren Affinitas of Verwantschap: Van het Gebruik der Accentus of Toonen in de Nederduitsche Vaerzen: En van de Metaplasmus of Woordvervorming...* opgesteld door... Nil Volentibus Arduum, Amsterdam 1728.

² In zijn dissertatie p. 80 wekt Kronenberg de indruk dat de opvattingen van Nil wèl in deze hoofdstukken te vinden zouden zijn. Vandaar dat bijv. De Vooys, *Verzamelde Taalkundige Opstellen I*, p. 354 en Te Winkel IV, p. 438-439 naar dit boekje als bron verwijzen.

³ Cf. B. van den Berg, *Naar aanleiding van de o's van P. C. Hooft*, Ts. 75, 1957, p. 181-198.

⁴ De Haarlemmer Ampzing hoorde in 1644 dit verschil evenmin. Hetzelfde deelt de Amsterdammer Sewel mee in 1708. Cf. K. Kooiman, *Enige phonemen in Holland en in het Nederlands*, NTg 48, 1955, p. 177-187.

⁵ Zie de uitgave in F. L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche Spraakkunst*, 1939, p. 244.

⁶ Kronenberg diss. p. 80 haalt deze vier regels uit een schimpdicht aan: „Wat is een vers ook, daar d'accenten/Niet pieksgewys in zyn gezet,/Meer als een zuster zonder krenten/Of als een beuling zonder vet?”

⁷ In: *Alle de Gedichten van J. Antonides van der Goes*, Amsterdam 1714.

Zijn commentaar luidt: „Want hier mede betekent hy de schrappen, waer mede zy den klank der klinkletteren in onze tale onderscheiden: waer toe zoo eenige rede vereischt wordt, is 'er ook rede voor klagten ten opzichte der genen, die de Latynsche schryvers hanteren, waer in men zulke merken niet bespeurt.¹ Ten minste de rede, die deze kunstgenoten daer van geven, is van zoo weinig gewicht, datze by de allervoornaemste Dichters geenen ingang gevonden heeft.”²

Duidelijkheid beoogt Pels eveneens wanneer hij voorstelt aa te spellen voor de heldere a en ae te reserveren voor de klank die door de Griekse η weergegeven wordt.³ Ook wil hij orde brengen in het gebruik van y en ij. Het laatste teken vat hij op als i + j en daarom wil hij dit alleen gebruiken „daar men die médeklanker hoort” in gevallen als maaijen, reijen etc.⁴ Dit onderscheid is hem echter eerst na het zetten van de eerste acht bladzijden in de zin gekomen en derhalve pas daarna consequent toegepast.⁵

Tenslotte bepleit hij ook het in acht nemen van het verschil tussen s en z, een opmerking die ons wellicht overbodig aandoet, maar die in de 17de eeuw nog wel gemaakt mocht worden, zoals blijkt uit de praktijk en ook uit de opmerkingen hierover van vele grammatici.⁶ Eenvoud en duidelijkheid staat Pels voor, wanneer hij q en x vermijdt en daarvoor kw en ks wil spellen. Hiermee staat hij, wat de praktijk betreft, vooraan en wat de theorie betreft tenminste gedeeltelijk. Leupenius immers had wel gesuggereerd kw in plaats van q te spellen, maar had zich daaraan zelf niet gehouden.⁷ Wat de klank betreft stelde hij ook wel x gelijk aan ks, maar toch wilde hij de x als teken behouden

¹ Merkwaardig classicistisch argument!

² De mannen van Nil waren overigens volstrekt niet de eerste, evenmin als de laatste theoretici die deze accenttekens wilden gebruiken. De *Twespraack* (1584) deed het, het *Voorloperken* van Van Gherwen eveneens. Leupenius, *Aanmerkingen op de Neederduitsche Taale* (1653) formuleerde vrij uitvoerig zijn bezwaren ertegen: „Tis teegen den aard van onse taale/haare beteekenisse is seer onseker alsoo de uitspraak seer twyfelachtig is/en het onderscheid van de woorden en uitspraak kan soo haast geleert worden van het gebruik als van die teeken.” (ed. Caron, Groningen 1958, p. 17). Maar Sewel (1708) noteerde de accenten nog in navolging van de *Twe-spraack* en L. ten Kate is in het hoofdstuk *Aanmerkingen over de Critique Spélkúnde Onzer Hóllandsche Spraake* in *Aenleiding I*, 1723, p. 114-130 druk met deze tekens in de weer, waarbij hij ook nog even naar Hooft verwijst (p. 125).

³ Pels' opmerking is een bewijs te meer voor de „overwinning van de heldere aa”. Cf. W. Gs Hellinga, *De opbouw van de algemeen beschaafde uitspraak van het Nederlands*, 1938, p. 322.

⁴ Een dergelijke opmerking bij Leupenius a.w. p. 15.

⁵ In de druk van 1694 is dit in orde gebracht.

⁶ Cf. de uitvoerige annotatie over de z van Zwaan in zijn editie van Jacob van der Schuere, *Nederduitsche Spellinge*, 1957, p. 69-70. Van der Schuere moppert over „de groote onachtzaamheid ende kleene opmerkinge” van hen die het verschil niet in acht nemen (p. 31).

⁷ Leupenius a.w. p. 6 en 13. Direct na zijn theoretische opmerking spelt hij *quade*. Cf. Zwaan, *Van der Schuere* p. 65-66.

uit een gevoel voor traditie en korthedshalve.¹ Ook de c wil Pels niet gebruiken, tenzij in de verbinding ch die „wat schérper luidt, dan de g”. In alle andere gevallen kan men beter s of k spellen. Hetzelfde voorstel had ook Leupenius al gedaan.² Vreemde woorden, met name eigennamen, mogen hun lettertekens behouden. Sisero, Kwintus e.d. zou aanstotelijk zijn.³ Maar voor oorspronkelijk vreemde woorden die eigen geworden zijn, behoeft men de q en x niet te gebruiken, maar kan men „onze natuurlyke létters” nemen: Kwieryn, Sander. Evenzo mag men schrijven sater, dokter.

Hierna volgt nog een enkele opmerking van meer grammaticale aard. Het zinnetje: „ô wreede, gy bekleedde de léden van het kind, dat zit, én bidt” wordt door Pels gebruikt om te demonstreren dat allerlei niet door de uitspraak gegeven spellingsverschillen toch correct zijn „vólgens de régelen der Spraakkunst”. En dan volgt nog een detailkwestie: Hooft en Vondel worden berispt om hun gebruik van de adjectiva op -en. Ze schrijven dikwijls bijvoorbeeld *eige man*, *verlaate vrouw*, in plaats van *eigen man*, *verlaatene vrouw*. Evident verkeerd, zegt Pels, men zou niet durven zeggen: *die vrouw is verlaate*. De kwestie was bij andere grammatici ook al aan de orde geweest, echter met een andere conclusie dan die waartoe Pels hier komt.⁴

10. Drukken

1a. Q. HORATIUS FLACCUS DICHTKUNST, Op onze tyden, én zéden gepast; Den Edelen Groot-achtbaren HEERE KÓRNÉLIS GEELVINK, Heere van Kastrikom, Burgermeester, én Raad der Stad Amsterdam, énz. Én den HEEREN zynen ZONEN toegeeigend, door A. PÉLS. Te AMSTERDAM, By JAN BOUMAN, in de Kalverstraat, naast het Weeshuis. 1677. 4^o.

1b. Titelluitgave van (1): Te AMSTERDAM, By ALBERT MAGNUS, op de Nieuwen Dyk, in den Atlas, by Dirk van Hasselts Steeg. 1681. *Mét Privilégie*.

¹ Leupenius a.w. p. 14.

² Leupenius a.w. p. 11.

³ Men verbaast zich dan over de spelling *Schille* voor *Scylla* in *Dichtkunst* vs. 334. De ed. 1694 heeft *Scylle*.

⁴ Hooft aarzelt in zijn *Waernemingen*. Onder nr. 89 noteert hij: Een gevangen man, een gevange vrouw? 't zy zoo. Onder nr. 81: De behoude oft behoudene eer, in *Genit.* der behoude oft behoudene eere? Bei. (Ed. Zwaan p. 252-253). In zijn aantekeningen hierbij verwijst Zwaan naar gelijke opvattingen bij De Hubert en Ampzing (p. 380). Als verklaring voor de aarzeling geeft Weynen dat men de *en*-uitgang als buigingsselement opvatte (*Zeventiende-eeuwse Taal*, 1952, p. 39).

2. Q. HORATIUS FLACCUS DICHTKUNST, Op onze tyden, én zéden gepast; Den Edelen Groot-achtbaaren HEERE KÓRNÉLIS GEELVINK, Heere van Kastrikom, Burgermeester, én Raad der Stad Amsterdam, énz. ÉN DEN HEEREN ZYNEN ZONEN, TOEGEEIGEND door A. PÉLS. De Tweede druk, overzien, én mét Kantteekeningen énz. vermeerderd. Te AMSTERDAM, Gedrukt voor het KUNSTGENOOTSCHAP, én te bekomen by de Erfgenaamen van J. Lescaille. 1694. Mét Privilegie. 8°.

3a. Q. HORATIUS FLACCUS DICHTKUNST, Op onze tyden, én zéden gepast; DOOR A. PÉLS. De Dérde druk, overgezien, verbéterd, én met een Tydbeschryving, Kanttékeningen énz. vermeerderd. Te AMSTERDAM, Gedrukt voor het KUNSTGENOOTSCHAP, én te bekomen by de Erven van J. LESCAILLE, énz. Mét Privilegie. 1705. 8°.

3b. Tituluitgave van (3): De Vierde Druk, overgezien, verbéterd, én met een Tydbeschryving, Kanttékeningen, énz. vermeerderd. Te AMSTERDAM, Gedrukt voor het KUNSTGENOOTSCHAP, én te bekomen by de Erven van J. LESCAILLE, énz. Mét Privilegie. 1707.

4. In de *Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* I, Leiden 1887, p. 302 wordt genoemd een 4e druk Amst. 1718. Bij navraag bleek dit een vergissing te zijn: de 4e druk van 1707 werd bedoeld. Mogelijk door deze opgave misleid noemen zowel Mej. Ruys (NNBW II, 1082) en Te Winkel (Ontw. gang IV, p. 457) een druk van 1718. Ik heb deze althans nergens gevonden.

Daar van al deze drukken slechts de eerste voor ons van belang is, immers de enige die door Pels, gestorven in 1681, is gezien, heb ik me niet diepgaand met de tekstverschillen tussen de verschillende drukken beziggehouden. Volledigheidshalve noem ik wel de belangrijkste zaken.

Wat de aanvullingen en verbeteringen die vanaf de tweede druk aangebracht zijn, inhielden, staat te lezen in het *Bericht aan den Leezer* door een woordvoerder van Nil. Ze hebben het werk „nagezien, van druk, én spelfouten gezuiverd, met aantekeningen op de kant, het Leven van Horatius, uit Suetonius getrokken, én eene Tydbeschryvinge zyner Wérken, verrykt.” De verbeteraar (was het Ijsbrand Vincent die ook de *Waarschouwing* tegen drukker Albert Magnus tekende?)¹ deed wel iets meer dan alleen druk- en spelfouten verbeteren. Hoewel niet vaak, corrigeerde hij soms ook zinnen en uitdrukkingen. Ik geef enkele voorbeelden.

¹ Zie over hem F. Z. Mehler, *Een 17de-eeuwsche letterdief in Nederland* 1891, 2e deel, p. 79-107.

vs. 38. Voor de dichter die *in veiligheid* langs de grond gaat, geeft de tweede druk *gelyk een slak*, waarschijnlijk om de verachtelijkheid van een dergelijke handelwijze sterker aan te zetten. Bij Horatius is geen grond voor deze wijziging te vinden, een taalkundige reden zie ik evenmin.

vs. 300-301. Dóch 't heeft zyn wérk in een tooneelstuk op te stéllen
Van eigen' stoffe, én daar geen Ouden van vertéllen.

Dit wordt:

Dóch 't heeft zyn wérk in, een goed Treurspél op te stéllen
Van eigen' stoffe, én daar geen Ouden van vertéllen.

Blijkbaar vond de verbeteraar de eerste versie te scherp geformuleerd. In het blijspel is men immers niet zo gebonden.

Een verbetering ter ere van de „modernen” is de volgende. Over Homerus zegt de eerste druk:

vs. 344 (Hij) weet zo geestig, én zo zonder wedergâ
't Waarschynelyk in zyn' verzieringen te bréngen.

De tweede druk zegt voorzichtiger: ja licht zonder wédergâ. Om taalkundige redenen zijn ook een aantal veranderingen aangebracht. De verzen 87-88 luiden eerst:

Gelyk als alle jaar de bosschen ander lóf
Van blad'ren krygen, de eerste afvallen in het tsóf.

Dit wordt:

Gelyk als ieder jaar de bosschen ander loof
Van blad'ren krygen, de eerste afvallen, dor én doof.

De corrector zal het verschil tussen lof(prijs) en loof (gebladerte) hebben willen handhaven. Voor het overige is de toevoeging *én doof* geen verbetering te noemen.

Door de volgende verandering wordt meer aansluiting bij het gewone taalgebruik verkregen.

vs. 129 zo moet nóchtans 't begin der létt'ren scheelen

wordt:

moet tóch 't begin der létteren verscheelen.

Een betere woordkeus wordt nagestreefd door de verandering van *gaaping der bedryven* (vs. 557) in *scheiding der bedryven*; *persoont* (vs. 583) wordt *persooneert*.¹

¹ Cf. de aantekening ter plaatse.

Om taalkundig-stilistische reden is in vs. 335 *vervaerelyk* (lelijke gerekte vorm) veranderd in *op 't schrikkelykst* en vs. 391 *zéllef* in *oogklaar*. Tweemaal wordt de negatie *en* weggewerkt: vs. 156 *Wanneer ik niet dan staand, óf sleepend rym en hoor* wordt *Wanneer ik niet, dan staand, óf sleepend rymen hoor*; vs. 264 *Zo ik uit wanlust niet aan 't sluimeren en val* wordt *Zo ik uit wanlust niet tot sluimeren verval*. (Dit *en* blijft echter gehandhaafd in vs. 311). De comp. *meerder* wordt geëlimineerd in vs. 502 en vs. 972.

Voorts worden woordgeslachten nogal eens veranderd, worden hoofdletters in kleine veranderd en omgekeerd, wordt er nogal met de streepjes op de klinkers gegoocheld, niet al te consequent, wordt er wat aan de interpunctie gewijzigd en dergelijke dingen meer, zonder dat dit voor de interpretatie betekenis heeft op een enkele uitzondering na.¹

De toegevoegde aantekeningen zijn geen verklaringen, maar slechts korte in margine aangebrachte samenvattingen van de tekst. Soms zijn ze meer verwarrend dan verhelderend, zo wanneer na de samenvatting aan het slot van de rei: *Onmooglyk de Reijen wéder in te voeren* direct volgt: *Misbruik dérzelve*, waar het echter niet om de reien, maar om de saterspelen gaat. Vrij vaak staan de kanttekeningen niet precies bij de regels waarbij ze horen.

Voor de toevoeging van het korte *Leven van Horatius* naar Suetonius valt misschien wel iets te zeggen, maar de uitvoerige *Tydbeschryving van Q. Horatius Flaccus Leven, én Wérken: Mét Een beknópt Verhaal van het voornaamste dat geduurende die tyd, by de Romeinen is voorgevallen. Achtervólgens de regeering der Roomsche Burgemeesteren* heeft binnen dit kader geen enkele zin.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat de latere drukken aan Pels' arbeid nauwelijks iets van belang hebben toegevoegd.

11. Oudaan over Pels' Dichtkunst

We zijn in de gelukkige omstandigheid dat we een contemporaine kritiek op Pels' werk over hebben van de hand van de dichter Joachim Oudaan.² Deze vertelt zelf dat hem door de dichter verzocht is zijn eventuele aanmerkingen op schrift te stellen. Oudaans werk is blijk-

¹ Cf. de aantekening bij vs. 162. Het maakt voor de interpretatie verschil of er staat *Eéns rym* of *Eens rym*. In het eerste geval gaat het over eenzelfde rijm, in het tweede over het rijm in het algemeen. De druk van 1694 heeft geen streepje.

² Zie G. A. van Es in *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden* onder redactie van F. Baur etc. deel V, 's-Hertogenbosch etc. 1952, p. 300-301.

baar nog tijdens het leven van Pels geschreven, maar pas in 1713 door de goede zorgen van David van Hoogstraten gepubliceerd onder de titel *Aanmerkingen over Q. Horatius Flaccus Dichtkunst. Op onze tyden en zeden gepast, door A. Pels*. Dat dit toen nog gebeurde, demonstreert dat Pels' boekje nog steeds belangrijk gevonden werd- te belangrijk misschien in de ogen van Van Hoogstraten, bewonderaar van Vondel, vriend van Antonides van der Goes die een hooglopend conflict met Nil had gehad.

Alleen al uit het feit dat Van Hoogstraten zich met de uitgave belastte, zou men kunnen opmaken dat Oudaans oordeel niet al te gunstig zou luiden. Dit blijkt juist. Weliswaar bevindt hij het werkje „deftig, bondig, krachtig, wel doorwrocht van zenuwen en spieren, en wel waardig dat het onder de braafste werken onzer eeuw gestelt, en gerekent worde”,¹ maar dan brandt toch de kritiek los die hoe langer hoe feller wordt. Die kritiek grijpt op een principieel punt aan. Oudaans hoofdbezwaar is dat de *Dichtkunst* aangediend wordt als „een algemeene Keurwet in het rymen, en als tot eenen onfeilbaren richtdraat in de kunst.”² Is dat inderdaad de bedoeling, dan moeten we er op letten „dat we door zodanige boeien niet te zeer geprangt, noch buiten noodzakelykheid, of redenskracht, aan zodanigen richtdraat niet slaafsch gebonden worden.”³ Daarom zal hij met een „gematigt onderzoek deze keurwet eens ter toets brengen; om ze voor zoo veel we ze goedt bevinden, met erkentnisse alle ontzag en eere op te dragen; dogh, daar ze, onzes erachtens, de proef niet houden kan, om ze met geen mindere vrymoedigheid te verwerpen.”⁴ Aldus geschiedt, met dien verstande dat de kritiek heel wat zwaarder weegt dan de lof.

Steeds weer zien we Oudaan zich verzetten tegen zijns inziens te stringente voorschriften. Steeds vraagt hij waarom, wie zegt dat, is dat wel zo. Steeds bepleit hij het eigen recht van de dichter om te doen wat hem goeddunkt, Pels of geen Pels.

Men is geneigd hem in zijn kritiek op al die voorschriften bij te vallen, zeker ook als hij een pleidooi houdt voor uitzonderingen op de al te grote regelmaat: „En zeker indien we alle deze en diergelyke oneffenheden wech willen nemen, wy zullen, agt ik, naalyx anders als tot een lafvoerige plattigheid vervallen; daar ze nu, zoo 't my toeschynt, het werk zomtydts eenige ryzigheid en majesteit byzetten.”⁵ Even

¹ P. 2.

² P. 3.

³ P. 4.

⁴ P. 4.

⁵ P. 11.

graag horen we hem zeggen dat regels ook best eens overtreden mogen worden, zo wanneer hij naar aanleiding van iets dat hij op zichzelf wel juist vindt, vervolgt: „hoewel het nogh zoo gezet een regel niet en is, of hy zou uit noodt (gelyk by eenigen geschiedt) somwyl niet on-gevoegzaam overschreden mogen worden.”¹

Het felst is zijn kritiek op de gedeelten van Pels' eigen hand: „Tot hier toe zynwe in deze Verhandeling wat wydtluftig geweest, omdat het eene stoffe en toepassing is, buiten den Latynschen voorganger, in deze Dichtkunst ingeworpen [nl. het gedeelte over rijm en trant Sch.], en die voornamelijk onze Vaderlantsche taal, vryheit, en gewoonten en wel herkomen gebruik betreft; waar ik niet en versta dat men zich op het goedtvinden van eenen, of eenigen [dit een uitval naar NVA], zoo naau zal laten bepalen; inzonderheid wanneer 'er voor het tegendeel mede eenige geen verwerpelyke reden kan gegeven worden.”² Inderdaad heeft Oudaan op Horatius zelf op een enkele uitzondering na geen zakelijke kritiek. In die gedeelten beperkt hij zich tot opmerkingen over Pels' wijze van berijmen, waarbij hij soms niet zonder genoegene theorie en practijk tegen elkaar uitspeelt.

Al eerder genoemd is Oudaans bezwaar tegen het op rijm vertalen dat vaak tot gedwongenheid en onduidelijkheid leidt. Andere kritiek is dat Pels in zijn vernederlandsen niet ver genoeg gaat wanneer hij bijvoorbeeld vrij onbekende namen uit de mythologie als voorbeelden laat staan. Een enkele maal is de kritiek strikt persoonlijk, als hij Pels' treurspel *Didoos Doot* bedekt aanhaalt om te laten zien dat de dichter zich niet aan zijn eigen voorschriften hield.

Al geeft Oudaans *Brief* in het algemeen een welkom tegengeluid, op sommige punten valt zijn boekje toch tegen. In de eerste plaats omdat hij iets minder ruimdenkend is dan op het eerste gezicht lijkt. Ook hij heeft zijn bindende voorbeeld, alleen is dat niet het Frans-Klassicisme, maar Vondel. Dan lijkt zijn verzet minder principieel, meer opportunistisch.

In de tweede plaats zoekt hij soms ook wel spijkers op laag water en voert hij zijn onbegrip voor wat Pels bedoelt- hoe begrijpelijk en verkwikkend soms ook voor de moderne commentator die vaak op dezelfde plaatsen problemen heeft- te ver. Soms is zijn kritiek ook wat goedkoop, bijvoorbeeld wanneer Oudaan als commentaar op Pels' mededeling dat de deelnemers van de rei „t'zaamen speelden, te zaamen zongen” de opmerking geeft dat Pels dus de functie van de rei uitsluitend in spelen en zingen zou zien.³

¹ P. 12.

² P. 31-32.

³ P. 47.

Dat strijdt tegen wat Pels eerder heel uitdrukkelijk had gezegd nl. dat de rei als acteur dienst doet- wat Oudaan toen trouwens ook niet wenste te begrijpen. Zijn commentaar is zelfs wat filisterachtig als hij een dergelijk samenzingen als „een algemeen gebulk en geloei” meent te moeten betitelen.

In mijn aantekeningen op Pels' *Dichtkunst* heb ik Oudaans commentaar, althans wat betreft zijn zakelijke kritiek, volledig verwerkt. Uit zijn aanmerkingen op stilistisch en taalkundig gebied heb ik een keuze gemaakt.

12. *Waarderingsgeschiedenis*

Uit het feit dat Pels' boekje meer dan eens herdrukt is, kunnen we opmaken dat het in elk geval een zekere mate van waardering heeft gevonden en een zekere invloed heeft gehad. Die indruk is te bevestigen met andere gegevens.

Sporen van Pels' onderricht vinden we in *Het Toetssteentje der Nederduytsche Toneel en H (= M) engelpoesye*, opgenomen in de bundel *Poësy* van Lud. Smids (1694). Deze citeert Pels in de IX. *Aanmerkinge* over Straattaal en verwijst twee keer naar de *Dichtkunst*. De eerste keer in verband met de „Rymtrant” in de XV. *Aanmerkinge*: „in uw gedichten moet het rijm of staan of sleepen;/ (Het sijn Pels woorden).” In tegenstelling tot Oudaan neemt Smids deze terminologie dus over. Het ziet er naar uit dat deze woorden door Pels in deze betekenis geijkt zijn.¹ De tweede maal volgt hij Pels wanneer deze de verzen van vijf voeten als bijzonder geschikt voor verheven zaken beschrijft (XVI. *Aanmerkinge*). Ook Smids laat zich de kans niet ontgaan om theorie tegen praktijk uit te spelen en citeert soms een regel uit Pels' toneelstukken om een fout te demonstreren.

In 1713 keurde Van Hoogstraten Oudaans opmerkingen over Pels' werk (en daarmee impliciet de *Dichtkunst* zelf) nog van zoveel belang dat hij tot uitgave ervan overging. Bijna twintig jaar later is er weer een schrijver die Pels' beschouwingen nog de volle aandacht waardig keurt, Huydecoper. In zijn *Proeve van Taal- en Dichtkunde* (1730) haalt hij de *Dichtkunst* herhaaldelijk aan, soms eenvoudig ter demonstratie, meestal om met Pels te kunnen polemiseren. We merken bij hem dezelfde houding op als bij Oudaan: Pels is een auteur van formaat maar men moet het vaak met hem oneens zijn. Voor hun discussie inzake snede, rust en enjambement verwijs ik naar een eerdere publi-

¹ Cf. de aantekening bij vs. 110.

catie.¹ Wel wil ik hier enkele voorbeelden aanhalen van de manier waarop Huydecoper over zijn voorganger spreekt. Op p. 178 schrijft hij: "De Hr. Andries Pels, beroemd Lid van 't vermaarde Kunstgenootschap *Nil Volentibus Arduum* heeft (...) zijne gedachten over dit onderwerp uitgedrukt. Om den lezer de moeite t'ontneemen van zyne woorden te gaan opzoeken, en omdat wij hem waardig oordeelen, zyne gedachten te hooren en te overweegen, zo zullen wy hier zyne woorden invoegen." Op p. 610: „Maar is 't niet vreemd, dat een Meester als de Hr. Pels, die ooren aan 't hoofd hadt, en zelfs de Muzyk wel verstondt, hier echter (...) raad leeft, niet met zyn verstand, maar met zyn uiterlyke zinnen; en onder deezen weder, niet met het Oor, maar met het Oog, 't welk inderdaad niet de minste kennis van vaarzen heeft?" De polemië was fel, maar waardering voor de tegenstander ontbrak niet. Huydecoper wil er ook nog wel moeite voor doen te begrijpen wat Pels eigenlijk wil, ook al vindt hij de formulering niet duidelijk. Zo op p. 597 als het over rime riche gaat.

Hoe intensief Huydecoper met Pels' *Dichtkunst* bezig is geweest, bewijst de mededeling van Van Schaik in zijn dissertatie: „Hij zag niet op tegen wat werk, zoals bijvoorbeeld ook blijkt uit een alfabetische verzameling van 329 keurig verzorgde bladzijden octavo uit A. Pels, Q. Horatius Flaccus *Dichtkunst op onze tyden en zeden gepast, en Gebruik en Misbruik des Tooneels*, resp. afgekort als D. en G. Alle in deze werken voorkomende woorden heeft hij opgenomen met de plaatsen waar Pels ze gebruikt.”²

Dat de voorredenaar voor het *Nauwkeurig Onderwys in de Tooneel-poëzy* (1765) waardering uit voor Pels, behoeft uiteraard geen verwondering te wekken: het boek is een late publicatie van NVA. Belangrijker is het dat de auteurs van de *Tael- en Dichtkundige By-dragen*, het eerste aan de letterkunde gewijde tijdschrift in onze literatuur (1758-62), er blijk van geven het werk van Pels nog goed te kennen naar uit tal van aanhalingen blijkt.³ Maar in de *Nieuwe Bydragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde* (1763-66) waarin de *Philosophe sans fard* een nieuw tijdperk inluidde, komt zijn naam niet meer voor. Al kan dit toevallig zijn, het is toch tekenend. De eerste periode van de Pelswaardering is voorbij. In de tweede zal hij veel minder waardering ondervinden, veel meer verwijten te horen krijgen.

Vanuit de Romantiek komt de veroordeling: Pels en de zijnen hebben

¹ *Snedé, rust en enjambement bij Huydecoper en Pels*, Ts. LXXXV, 1969, p. 120-133.

² C. J. J. van Schaik, *Balthasar Huydecoper, een taalkundig, letterkundig en geschiedkundig initiator*, Assen 1962, p. 151.

³ Deel I, p. 369, 378, 388, 419, 480; Deel II, p. 216.

de poëzie ten onder gebracht. Bilderdijk velt het vonnis in *Afscheid* (1811):

Mijn vrienden, ziet te rug uit de eeuw waarin wy leven
Op die my 't aanzyn gaf: toen by den grond te zweven,
Toen kruipen, Dichtkunst heette; of liever rymery
Naar strenggesmede wet, den naam van Poëzy
(Dien Goddelijken naam!) zich eigende en onteerde;
Toen Monen op de taal, en Pels de maat regeerde.

Daaraan was al voorafgegaan het oordeel van Jeronimo de Vries, neergelegd in de eerste literatuurgeschiedenis die we hebben, namelijk zijn *Antwoord op de Vraag: Welke zijn de vorderingen, welke is de verachtering der Neder-duitsche Dichtkunde, gedurende de achttiende eeuw, in vergelijking van vroegere tijdperken?*¹ In deel I, p. 258 horen we in verband met Pels van „verbastering”, van „slaafsche navolgers der Franschen”. „PELS was een Dichter, niet misdeeld van vernuft en bekwaamheid, en echter heeft hij meer dan eenig ander de dichtkunst van dien tijd benadeeld.”

Even scherp formuleert het Van Kampen een tiental jaren later: „Magtig werd deze verbastering in de hand gewerkt door den anders kundigen en ijverigen ANDRIES PELS, met wien de verderfelijke invloed der Kunstgenootschappen op de Dichtkunst begon.”²

Merkwaardig is dat men toch steeds een zekere waardering voor Pels zelf uit. Die klinkt ook door in het oordeel van Witsen Geysbeek die trouwens de dichter helemaal wel een beetje in bescherming neemt: de eerste kracht van de Romantiek is in 1824 ook al uitgewerkt.³ Over *Horatius' Dichtkunst* schrijft hij: „deze arbeid is gansch niet verwerpelijk, zoo min als zijn oorspronkelijk leerdicht Gebruik en Misbruik des Tooneels.”⁴ En even verder: „Hij was zeer ingenomen met de Fransche tooneelwetten en veroordeelde alles wat daarmee strijdig was. PELS en zijn genootschap meenden de dichtkunst op te bouwen door het voorschrijven van bekrompen regelen en grillige wetten, en bewerkten daardoor juist het tegendeel. Langer dan eene eeuw werden deze zoogenaamde regelen angstvallig opgevolgd, waardoor de dichtkunst natuurlijk tot werktuigelijke verzenmakerij verviel, die even als de wiskunde of eenige andere wetenschap, aangeleerd kon worden. Ondertusschen, als men billijk wil zijn, is het

¹ Gepubliceerd als derde en vierde deel van de Werken der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde, Amsterdam 1808-9.

² *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden* I, 's-Gravenhage 1821, p. 364.

³ Cf. G. Knuvelde, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* III², 1959, p. 119-120.

⁴ *Biographisch, anthologisch en kritisch Woordenboek der Nederduitsche dichters* V, Amsterdam 1824, p. 63-65.

PELS niet te wijten, dat men zijne voorschriften (misschien in zijn' tijd nuttig en goed) naderhand als de hoofdzaak bij het samenstellen van dichtstukken beschouwd heeft." Eenzelfde bezadigd oordeel van geven en nemen vinden we bij Collot d'Escury die o.a. uit *Horatius Dichtkunst* een drietal uitvoerige passages aanhaalt „om te doen zien dat in dezen arbeid Pels niet ongelukkig geslaagd is.”¹

Dat daarentegen de romanticus pur sang W. J. Hofdijk voor Pels geen goed woord over heeft, behoeft geen verbazing te wekken. Uit zijn stuk over Nil spreekt de grootst mogelijke afkeer. Hij schetst Pels als „de trotsche middelmatigheid, het niet weinig gezwollen hoofd van het dichtgenootschap”. De mannen van Nil „hadden een reuzewebbe gesponnen over alle oorspronkelijke en levendige, natuurlijke uiting, en ANDRIES PELS zat daar als de groote spin in het midden.”²

Dan begint zo ongeveer de periode van de wetenschappelijke benadering van onze letterkunde. Na de dissertatie van Kronenberg over Nil *volentibus arduum* hebben vooral Jonckbloet en Te Winkel de activiteiten van het kunstgenootschap zeer grondig bestudeerd. Hoewel dit onze kennis omtrent deze periode sterk heeft uitgebreid, heeft het voor het oordeel over Pels en zijn bentgenoten nauwelijks nieuwe elementen aangedragen. Wel wijst men op enkele positieve aspecten van het optreden van het kunstgenootschap zoals hun strijd tegen de verruwing van het toneel³, maar verder is men algemeen van mening dat er van Nil een verderfelijke invloed op onze letterkunde is uitgegaan. Hoogstens stemt men in met Dr. Kronenberg: „Zonder het Genootschap zou waarschijnlijk ook gebeurd zijn wat nu algemeen aan diens toedoen wordt toegeschreven: het vertalen of verknoeien van Fransche Tooneelspelen, het slaafs navolgen van de regels, die de Franschen hadden voorgeschreven.”⁴ Wie zal het zeggen? Er waren ook wel tendenties in een andere richting. Hoe dan ook, Pels' *Dichtkunst* is een geschrift dat uit de geschiedenis van onze letterkunde niet weggedacht kan worden. Alleen al daarom verdiende het nadere bestudering.

¹ *Holland's Roem in Kunsten en Wetenschappen*, Vierde deel, tweede druk, 's-Gravenhage en Amsterdam 1830, p. 677-683.

² *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Amsterdam 1857, p. 296.

³ Gunstig over de activiteiten van Nil in het kader van een bloeiend cultureel leven is het oordeel van C. Louise Thijssen-Schoute in *Nederlands Cartesianisme*, Amst. 1954, Verh. KNAW afd. Letterk. NR LX, p. 421: „Wij moeten het toegeven, dit classicisme had ten onzent onwaardiger gerepresenteerd kunnen zijn dan door Nil geschiedde.”

⁴ P. 120.

Op de
TYTELPLAAT

¹ Het woedend raazen van Onweetenheid, én Nijd
Vind wég, nóch middel, om de Dichtkunst te belétten
De Vlag te voeren, én zich op de Troon te zétten,
Al haaren haateren, én vijanden ten spijt.

⁵ Zy, achter 't Wapenschild van KASTRIKOM bevrijd
Voor 't vinnig schieten der vergifte lastersmétten,
Geeft aan Melpomené, geeft aan Thalia wétten,
En aan de Saters, wier schéndschriften zy niet lijdt.

¹⁰ Dés deeze toornig op den Overzétter smaalen,
Heel schóts bespóttende zyn' pèn mét eenig récht;
Omdat hy 't zwaarste wérk van Flaccus durft vertaalen;

En door zijn' vaerzen nóch de naam van GEELVINK vlécht;
Om, als Horatius mét Pizoos naam, zo slécht
Eene overzétting mét die luister te bestrahlen.

¹ *Onweetenheid*: de geblinddoekte figuur rechts; *Nijd*: herkenbaar aan de slangen in het haar.

⁵ *Kastrikom*: Kornelis Geelvink, aan wie Pels zijn werk had opgedragen, was heer van Kastrikom; *bevryd*: beschut.

⁷ *Melpomene*: muze van de tragedie; zij draagt een kroon omdat de tragedie alle andere geschriften overtreft. Cf. Vondel: Hoe hoog men drave in styl en toon/Het treurspel spant alleen de kroon. *Thalia*: muze van het blijspel.

⁸ De *Saters* zijn de zittende figuren met bokspoten; Horatius had in zijn *Ars Poetica* hun optreden al met waarschuwingen omgeven, Pels stond er helemaal afwijzend tegenover. Het woord *schéndschriften* duidt op de oude verwarring tussen satire en satyrspel.

⁹ *Overzétter*: Pels, die blijkens de *Voorrede* (p. 51) ook de schrijver van dit sonnet is en daarmee een proeve van lichte zelfkritiek geeft.

¹⁰ *schóts*: schamper.

¹³ *Pizoos naam*: Horatius' geschrift was aan de gebroeders Piso gericht; *slécht*: simpel.



Q. HORATIUS FLACCUS
DICHTKUNST,

Oponze tyden, én zéden gepast;

Den Edelen Groot-achtbaaren H E E R E
KÖRNÉLIS GEELVINK,

Heere van Kastrikom, Burgermeester, én Raad
der Stad Amsterdam, énz.

Én den HEEREN *zynen* ZOONEN

toegeeigend,

Door

A. P É L S



Te A M S T E R D A M.

By J A N B O U M A N, in de Kalverstraat,
naast het Weeshuis. 1677.

VOORRÉDE

AAN DEN

L E E Z E R¹

Ik geef u hier de Dichtkunst van Horatius, in Néderduitsche vaerzen vertaald, op sommige plaatsen wat uitgebreid, én op onze tyden, én zéden gepast; van wélk alles ik u, Leezer, vervólgens de rédenen zal geeven, die my daar toe bewoogen hébben.

Dat ik Hém vertaald héb, is by toeval geschied, alzo ons Kunstgenootschap, bekénd door de Zinspreuk van NIL VOLENTIBUS ARDUUM, voor eenige jaaren bézig zynde mét in het Néderduitsch eene verhandeling van de Tooneelpoezy² te maaken, veele plaatsen in zyne Dichtkunst vond, dienstig om de meeste, én de voornaamste wétten, die een Tooneelspéldichter te onderhouden heeft, door het gezag van dien grooten Man te bekrachtigen; dierhalven oordeelden wy, dat het niet onaangenaam zoude zyn die plaatsen op maat, én rym te verduitschen, wélk wérk my te beurte gevallen zynde, wierd my in bedénking geeveen, én naderhand verzócht, zyne geheele Dichtkunst in vaerzen over te zétten, het wélk ik zeer onbezonnen aannam, niet dénkende, dat het zulk een moeiljelyk wérk zoude weezen, als ik daarna door de érvarenheid wél bevonden héb.

Want ik had naauwelyks begonnen, óf ik zag veele zwaarigheden, daar ik te vooren niet op gedacht had; dewyl ik, om de meining van dien Dichter aan onzen Landsgenooten klaarlyk bekénd te maaken, niet alleen grootere vryigheid, als in het gemeen by andere Overzétters geschiedt, in het bewoorden, héb moeten gebruiken, omdat onzen Dichtlievenden meer gelégen is aan het geene die Dichter zéggen wil, dan hoe hy het zégt: Maar ook, omdat ik my genoodzaakt oordeelde eenige plaatsen uit te breiden, als voornaamlyk van de Reijen, van de Saters, én van de op- én voortgang der Tooneelspélen.

Van de Reijen had Horatius weinig gesproken, én niets, dan heure

¹ Voor de zakelijke inhoud van de Voorrede verwijs ik naar de inleiding.

² eene verhandeling van de Tooneelpoëzy: eerst in 1765 verschenen onder de titel *Naauwkeurig Onderwys in de Tooneel-poëzy*.

plichten aangeroord, omdat men te zynen tyde daar van niet teene-
maal onkundig was, daar¹ men in tégendeel hédensdaagsch zeer weinig
kénis van de zélve heeft. Om deeze réden héb ik heur gebruik, ei-
genschap, én uitvoering wat omstandiglyk, én wydloopig moeten
beschryven, opdat onze Tooneeldichters de zélve in hunne Spélen niet
in en voeren, door dien zy op onze Tooneelen niet na behooren kon-
nen uitgevoerd worden.

Hoe de Saters by de Ouden gebruikt wierden, én waarom zy by ons
niet gebruikt behoorden te worden, héb ik gevoegd by het geene
Horatius daar van geschreeven heeft, én het zyne wat breder ver-
handeld.

Ook héb ik van de opgang der Tooneelspélen vry wat meerder, als
Horatius, gezégd, én der zélver voortgang tót onze tyden toe gerékt;
omdat my voeglyk dacht daar ter plaatse te verhaalen, hoe het ver-
vólgens, van den beginne tót den einde, mét de Schouwspélen afgeloop-
pen is.

Bij wélke gélegenheid ik méde had behooren te spreken van het
gebruik, én het misbruik der zélve; maar my kwam zo veel van die
stóf voor, dat ik raadzaam gevonden héb daar van een byzonder
wérkjen² op te slaan, het wélk op dit wel in het korte vólgen mogt.
De oorzaak die my bewoogen heeft zyne Dichtkunst op onze tyden,
én zéden te passen, is, dat ik mynen Landsgenooten eene Néder-
duitsche geeven wilde, gelyk hy den zynen eene Latynsche gegeeven
heeft; daarom bèn ik, ter plaatse daar hy het maaken der Latynsche
vaerzen leert, eene ruuwe schéts van de hédendaagsche Rymkunst
genoodzaakt geweest in te voegen, van de wélke myns weetens nóch
niets geschreeven is; én om de zélfde réden héb ik overgeslagen het
geene hy zégt van de Muzyk der Ouden in hunne Tooneelspélen, alzo
het niet dan eene onnoodige naauwkeurigheid alhier ter plaatse zoude
weezen.

Het dunke derhalven ook niemand vreemd, dat ik veele Latynsche
eigene naamen in Néderlandsche veranderd héb. Weinige weeten, dat
Métius³ een oordeelaar van fraaije schriften, én gedichten, óf dat
Méssala, én Cassélius Aulus uitsteekende pleiters geweest zijn; maar
de Heeren Hóp, Six, én La Mine zyn by ieder één bekénd; én die
maar eenige goede schryvers in het Néderduitsch geleezen heeft,
érként zo wél Spiegel, Koornhart, Visscher, Hoofd, Vondel, énz.

¹ daar: terwijl.

² een byzonder werkjen: in 1681 verschenen als *Gebruik, én Misbruik des Tooneels*.

³ Métius, Cassélius Aulus, Méssala: namen die in de AP voorkomen, evenals de andere Latijnse
namen in deze alinea's.

voor verbéteraars van onze taal, als Ennius, Caecilius, Plautus, Cato, Virgilius, énz. voor de Opbouwers van de hunne gehouden worden. Echter schynt eenige réden van aanstootelykheid te geeven, dat ik ons Kunstgenootschap in de plaats van Aristarchus,¹ én Dókter Meijer,² die een lid van het zélve is, voor Quintilius³ invoer, als riekende naar eigene lóf.

Maar ik héb het niet wél kunnen myden, omdat ik niemand wist te vinden, die zonder eigen belang zo vrymoedig van schriften, én gedichten oordeelt, als by ons, én hém gewoonlyk gedaan wordt: want in deeze eeuw is onder de meeste van de weinige, die bekwaamheid hébben, die zótte heuschheid⁴ van alles goed, óf die érbarmlyke nydigheid van alles kwaad te keuren.

En, alhoewel de zélfde réden van de verandering der eigene naamen my genoegzaam ontschuldigt, dat ik die van de PIZOOS in die van de GEELVINKEN verwisseld héb; zo zal het échter in my eene groote stoutigheid⁵ schynen, dat ik onderneem een wérkje van zo kleen een belang aan zo veele, én zo voornaame Heeren toe te eigenen. Want by u zal geen onschuldiging vinden⁶ het geene ik in de verklaring van de tytelprent aanroer, dat hunne groote naam myn slécht wérk verheerlykt: dewyl zulks, in plaats van verschoonen, myne schuld verzwaart, én ik my mét iets waerdigs voor het ontfangen van die eer behoorde te kwyten. U zal ook niet voldoen, dat ik hier in het voorbeeld van Flaccus vólg: want, alhoewél 'er groote overeenkomst is tusschen de waerdy van die Roomsche, én deeze Amsterdamsche Heeren; échter is 'er al te wyd een verschil tusschen die onnavólglyken Dichter, én my onbedreevenen nieuwling; temeer doordien zyne Dichtkunst eigen opstél,⁷ én het myne maar eene overzétting uit het zyne is. Maar weet, Leezer, dat myn inzicht⁸ minder my zélve, dan de algemeene zaak der Kunstlievenden raakt; én dat ik, onder zo veele andere voornaame geslachten, de Stam van den Heere van Kastrikom

¹ *Aristarchus*: bekend Grieks criticus en vandaar ook als aanduiding voor een criticus gebruikt.

² *Dókter Meijer*: Dr. Lodewijk Meyer (1630-81) oprichter van *Nil Volentibus Arduum* en groot vriend van Pels.

³ *Quintilius*: om zijn onkreukbaarheid bekend dichter en vriend van Horatius.

⁴ *heuschheid*: wellevendheid.

⁵ *stoutigheid*: brutaliteit.

⁶ *Want by u zal geen onschuldiging vinden*: want voor u zal geen reden tot verontschuldiging zijn. Wat hier volgt is een vaste wending in opdrachten. Cf. Grotius' opdracht van de *Sacra* (ed. Meulenbroek, Assen 1970, p. 22-23) en Hoofts opdracht van de *Ned. Hist.* aan Frederik Hendrik (Mededeling van L. Strengholt).

⁷ *opstél*: ontwerp.

⁸ *inzigt*: oogmerk, bedoeling.

uitgekoozen héb, om de talrykheid zyner braave Looten; én bezéf eens, wélk een luister het der Dichtkunste, én anderen haar onderhoorigen kunsten byzétten zou, als het my gelukte dien Heer Burgemeester, én de Heeren zyne Zoonen, die alle beminnaars van kunsten én weetenschappen zyn, nóch meerder aan te moedigen, om byzondere beschérmers, opkweekers, én voortzétters¹ dier oeffening te weezen, én oordeel dan, óf de roekeloosheid van myne toeëigening te doemen, óf te pryzen is.

Dit zyn de rédenen, Leezer, die ik u in den beginne beloofd had te geeven van myne vertaaling, uitbreiding, én toepassing der Dichtkunst van Horatius; waarby ik u nóch iets héb bekénd te maaken, aangaande zyne órde, aangaande eenige kleine vryigheid, die ik in het rymen, én eenige ongewoone wyzen, die ik in het spéllen gebruik.

In de órde, op de wélke zyne Dichtkunst tót ons gekomen is, héb ik niets durven veranderen; alhoewél ik, op het voorgaan van veele geleerde mannen, wél geloof, dat Horatius niet alleen de zélve niet gehouden heeft, maar ook dat 'er veel van verlooren is; want te weinig is 'er van het Héldendicht aangeroerd, in vergelyking van het geene gezégd wordt van de Tooneelspélen; en beide die stóffen zijn in het begin zeer verwardelyk onder een gemengd; ook wordt hier op twé plaatzen van het vaerzenmaaken gesproken, én op de twéde plaats schynt het als uyt de lucht te komen vallen, én niet te passen ontrént de stóf, die voorgaat, én navólgt.

Wat myne vryigheid van rymen aanbelangt, ik schyn myne eigene léssen, die ik in de Rymkonst gegeeven heb, niet overal waar te neemen, wanneer ik in zommige van myne vaerzen na de dérde voet geen snyding maak; dóch ik doe zulks nérgens, dan in saamengestélde woorden, maakende de snyding,² daar die gekóppeld zyn, op het voorbeeld van verscheidene zeer vloeiende Rymers, aangezien het dan ganschelyk niet en stuit³ in het leezen.⁴

Ook verstout ik my ééns het woord *Windverkooper* zodaanig te scheiden, dat het eerste woord, waar uit het te zaamen gestéld is, een vaers sluit, én het andere een nieuw begint; also het insgelyks niet schynt te stuiten.⁵ Daarenboven rym ik ook *over 's hands op bykans*;

¹ *voortzétters*: bevorderaars.

² *snyding*: middenrust, door Pels als een woordgrens tussen de zesde en zevende syllabe opgevat, niet als een werkelijke pauze. Cf. mijn *Snedé, rust en enjambement bij Huydecoper en Pels*, Ts LXXXV, 1969, p. 126-7.

³ *stuit*: hindert.

⁴ Een voorbeeld: het woord *geschiedenisbeschrijver* (vs. 65).

⁵ Cf. aang. art. p. 131.

én *diergelyk een op kyken*, omdat die woorden op het einde *évenéens*¹ uitgesproken worden: wélk alles ik maar schaarselyk doe, én niet om daar méde te pronken. Die bétere snyding waarneemt, én nétter rymt, zal niet te laaken zyn; hoewél my dunkt, dat men, om zulke kleinigheden te myden, geen uur, óf anderhalf aan een vaers behoorde te spillen, veel minder één, dat fraaij van zin, én zwier is, daarom te veranderen.

Eindelyk héb ik eenige meerder naauwkeurigheid in het spéllen van sommige létergreepen, én het schrijven van sommige woorden, dan in het gemeen gedaan wordt, aangewénd, vólgens de régelen, die ons Konstgenootschap, na lang overlég, daar op gevonden heeft; waar van ik sléchts iets ter loops aanroeren zal.

Omdat de verdubbelde *a* nu by de meeste, én béste Schryvers in gebruik is, zét ik *ae*, wanneer ik het geluid van de Grieksche η wil afbeelden; alzo wy de zélfde klank in onze taal, én daar toe geen teiken hébben.

Ik maak doorgaans onderscheid tusschen *e* én *é*; zéttende de eerste daar zy dof, de andere, daar zy hélder klinkt; als blykt in *Blyspél* én *haspel*. En omdat 'er dikmaalen twyfel valt, waar het woord *een* maar een lédeken is, óf waar het een getal beduidt, schryf ik altyd *één*, wanneer het iets anders beteikent, als het lédeken, alwaar men beide de *ee*, als óf het maar eene doffe *e* was, klinken hoort, wélk onderscheid ik in andere diergelijke klanken, om de onnoodzaakelykheid, nalaat.

Het verschillen tusschen *o* én *ó* is al bekénd, door de voortréffelyke schriften van den Heere Drossaard Hoofd,² die het zélve ook in acht neemt, als hy die léteren verdubbelt, dat ik niet doe, omdat ik dat verscheiden geluid, dat zommige zéggen te zijn in *kool* een gewas, én *kool*, als 't vuur beteikent, niet hoor uitspreken, én daarom niet weet, waar die schrapkens staan moeten; die onderscheid in die klanken weet, zal wél doen dat te teikenen.

De Boekdruckers zétten *y*, wanneer zy *my*, *zy*, en *ij*, als zy *mijn*, *zijn* drukken, daar van zy geen andere réden geeven, als dat het zo gebruiklyk is. Omdat wy dat teiken *y* hébben, én het reeds bekénd is voor eene klinklétter, gebruik ik het overal, daar ik die klank ontmoet, zéttende *i* én *j* of *ij* nérgens anders by malkander, dan daar men die médeklinker hoort; als in *maaijen*, *reijen*, *tooijen*, *buijen*, enz. aan

¹ *évenéens*: hetzelfde.

² *de voortréffelyke schriften van den Heere Drossaard Hoofd*: in zijn *Baeto* en *Hendrik de Grote* (beide ed. 1626) nam Hooft door middel van accenttekens de door Pels genoemde verschillen in acht.

wélke opmérking ik échter eerst gedacht héb, toen de eerste acht zyden al afgedrukt waaren.

Ik gebruik geen *c*, omdat het by ons eene overtóllige létter is, die wy altyd mét de *k* óf *s* uitdrukken können.

De *ch*, die *gy* ziet, zyn wél twé tékens, dóch by my maar ééne létter, die wat schérper luidt, dan de *g*, én in het Grieksch χ geschreeven wordt.

De *q*, én *x* versmyt ik om de zélfde oorzaak, én zét 'er *kw*, én *ks* voor, het wélk onze natúurlyke létters zyn, geen andere klank uitbeelden können, én nu al veel gebruikt worden.

Het bekénde onderscheid in *s*, én *z* neem ik méde in acht, wélker verscheidene klank in het woord *sullen*, als het glyen betékent, én *zullen*, het hélpwoord, klaarlyk blykt.

Dóch dit alles zy gezégd van woorden, die oorspronkelyk Néederduitsche, óf door lang gebruik zulke geworden zyn. Den woorden, én voornaamlyk den eigenen naamen van andere taalen laat ik hunne létters houden. Want hoewél ik op het voorgaan van de béste Schryvers *Fébus* én *Faëton* zou kunnen spéllen, zo zoude ik échter geen wég mét *Sisero*, *Séres*, én *Kwintus* weeten, zonder eene zeer groote anstoot te geeven. Dóch wanneer de naamen, óf woorden van andere spraaken de onze geworden zyn, als in *Kryn*, *Kwieryn*, *Sander*, die van *Quirinus*, én *Alexander* komen, daar zyn wy aan de *q* óf *x* niet gebonden: zo schryft men ook *tytel*, *Sater*, *Dókker* heel wél, in plaats van *titul*, *Satyr*, *Doctor*. Gy zult ook veele woorden op verscheidene wyzen gespéld vinden; maar neem dat voor geen slordigheid, nóch oneenpaarigheid;¹ want ik zal mét grond van réden schryven, *ô wreede, gy bekleedde de léden van het kind, dat zit, én bidt*; om vólgens de régelen der Spraakkunst de Buiging, (*Declinatio*) én de Vervoeging (*Conjugatio*) der woorden uit te drukken; waarom ik dat onderscheid maak, daar het vereischt wordt, houdende échter in gelijke gelégenheeden eene gelyke wys van spéllen. De groote vryigheid, die de allerbéste Schryvers, ja Hoofd, én Vondel zélve neemen in de Bynaamen (*Adnomina* óf *nomina adjectiva*) wélke op en eindigen, de zélve niet wél in hunne geslachten (*genera*) veranderende, durf ik niet gebruiken. Zy schryven dikwils *eige man*, *eige vrouw*, *eige wyf*; *verlaate man*, *verlaate vrouw*, *verlaate wyf* in plaats van *eigen man*, *eigene vrouw*, *eigen wyf*, én *verlaaten man*, *verlaatene vrouw*, én *verlaaten wyf*, waar in klaarlyk gemist wordt, omdat men niet zoude durven zéggén, *die vrouwe is verlaate*, maar *verlaaten*, *het lachchen is den ménschen eige*, maar *eigen*, nóch *de deur is ope*, voor *open*.

¹ *oneenpaarigheid*: ongelijkmatigheid.

Boven dit alles zyn 'er nóch veele andere dingen waargenomen, die der woorden Spélling, Oorspronk¹ én Saamenschikking (*Orthographia*, *Etymologia*, én *Syntaxis*) raaken, waar van, indien ik maar weinig zeide, zou ik deeze Voorréde nóch zeer lang moeten rékken, én daarby eene overtóllige arbeid doen, alzo 'er eene Néderduitsche Spraakkunst, waar in van alles breedelyk, én naauwkeuriglyk gesproken wordt, onder handen is.²

Van zo veele dingen héb ik u willen onderrichten, Leezer, opdat gy niet te voorbaarig in hét oordeelen zoudt weezen, én lichtelyk deugden voor gebréken aanzien, zo gy niet naauwkeurig zyt in het toezien. Niet dat ik zo waanwys bén van te gelooven, dat'er nu niets gebrékkelyks in gebleeven, én niets aan te verbéteren is.

O neen; ik zou zélf buiten twyffel na eenige tyd mét vérsche oogen veele gebréken ontdékken, die ik nu door de gewoonte van leezen, én hérleezen over het hoofd zie; ik laat staan, dat onder zo groot een getal van gaauwe³ mannen, die de Latynsche, én Néderduitsche spraak verstaan, gedichten én vaerzen maaken, én van taal, dicht, én rym oordeelen, niet weinige zullen weezen, die niet alleen feilen, daar ik niet op gelét héb, zullen zien, maar ook berispen, én verbéteren zaaiken, én zinnen, bewoordingen, én spéllingen, trant, én rym, daar ik door onkunde, óf onmagt in gemist héb.

Evenwél kittel ik my eenigsins mét die eigenliefde, dat de misstallen,⁴ die 'er nu nóch in zijn, niet heel stérk uitsteeken, nóch in zeer grooten getale zullen weezen; want eer ik het onder de pérs bragt, héb ik geen gélegenheid verzuimd na Leezers te zoeken, die myne misslagen zouden kunnen, willen én durven aanwyzén, én ik héb het geluk gehad van eenige zulke aan te tréffen, voornaamlyk onder de leden van ons Konstgenootschap, zonder wélker aanmérkingen het wérk vry ruuwer voor den dag zou gekomen hébben; alzo men'er, toen het eerst uit myne handen kwam, zo veel op te zéggén gevonden heeft, dat my het maaken minder moeite geweest is, dan het verschaaven; één der oorzaaken, dat het eenige Jaaren later in het licht komt.⁵

Wat 'er nu nóch gebrékkigs in is, Leezer, hoop ik van u te verneemen,

¹ *Oorspronk* (*Etymologia*): vormleer.

² Drie hoofdstukken daaruit verschenen eerst in 1728.

³ *gaauw*: bekwaam.

⁴ *misstallen*: gebreken.

⁵ Men bedenke dat men in de jaren 1669-1671 met het *Naauwkeurig Ondernwys*, waarvoor Pels' vertaling in eerste instantie was bedoeld, bezig is geweest, en dat de *Dichtkunst* eerst in 1677 verschenen is.

én ik zal u dan eerst gunstig én bescheiden¹ achten, als gy, niet de minste misslag over het hoofd ziende, strénglyk oordeelen, én klaarlijk aanwyzen wilt, wat'er nóch aan schort, én hoe het verbéterd behoort te worden, dewyl ik mét dit wérk uit te geeven voorhéb niet alleen andere te leeren, maar ook van andere geleerd te worden.

¹ *gunstig én bescheiden*: vaste epitheta van „de lezer” die deze bij Pels eerst verdienen moet; *bescheiden*: verstandig, oordeelkundig.

Q. HORATIUS FLACCUS

DICHTKUNST,

Op onze zéden én tijden gepast.

- 1 Indien een schilder aan een ménschenhoofd wou héchten
Een' paerdshals, én door één verscheiden' léden vléchten,
Verscheidendlijk bepluimd; zo dat het schijnen zou
Om laag een' lompe visch, om hoog een' schoone vrouw:
5 Zoud gy niet lachchen, als hy u zijn stuk liet kijken?
Men mag mét réden, ô GEELVINKEN, vergelijken
By dat taf'reel een boek, wiens woeste deelen, gansch
Verschillende, gelijk de droom eens dronken' mans,
Die hoofd, nóch staert heeft, zich verwarren, én verwild'ren.
10 Maar, zégt men, hoe? is dan den dichteren, én schild'ren,
Van allen eeuwen af, de magt niet toegestaan,
Stoutmoedig, wat hén in den zin schiet, aan te slaan?
O ja, dat weeten we; én wy willen niemand weeren
In 't récht der vryheid, dat we ook voor ons zélf begeeren:
15 Dóch niet, dat water zich verméng' mét vuur én vlam,
Een' slang mét vogels paare, een' tyger mét een lam:
Nóch dat hy, die ons in zijn' wérken grootsche zaaken
Doet wachten, hier én daar een' lap naay' van scharlaken,
Die vinnig afsteekt, én ons flikkert in het oog;
20 Wanneer hy ons den Rijn beschrijft, óf Régenboog,

² *léden*: ledematen.

³ *bepluimd*: met vederen bezet; *het*: het geheel, het resultaat.

⁶ GEELVINKEN: Kornelis Geelvinck (1621-1689), lid van de Amsterdamse vroedschap in 1652, burgemeester in 1673, 1675 en latere jaren. In 1664 kocht hij de heerlijkheid Castricum. Uit zijn eerste huwelijk werden vijf zonen geboren: Joan, Albert, Cornelis, Coenraad en Dirk.

¹² *aanslaan*: ondernemen.

¹⁶ *Dóch niet*: vul aan: is toegestaan.

¹⁷⁻²² Wanneer men een heldendicht schrijft („grootsche zaaken”) moet men niet bij wijze van losse versiering („lap van scharlaken”) niet ter zake doende beschrijvingen geven.

¹⁹ *vinnig*: schrill.

- Of't Bosch, én 't Outer van Diane, óf klare Vlieten,
 Wier dartele ad'ren door wéllustige akkers schieten.
 't Is alles fraay; maar hoe komt zulks hier nu te pas?
 Omdat ge een doodshoofd, óf't een doodshoofd waarlijk was,
 25 Kunt schild'ren, zult ge dat by wulpsche Bachchanaalen,
 Of by het overspél van Mars, én Venus maalen?
 Toen gy het hout begont te klieven, was't besluit
 Een voedervat, hoe komt het op eene émmet uit?
 Wat gy dan voorneemt, laat dat één én énkelt weezen.
- 30 Wy dichters meestendeel, ô Vader nooit volpreezen
 Na waarde, én Zoons, die zulk een' Vader waardig zijt,
 Bedriegen ons door schijn van fraayheid. 'k Doe mijn' vlijt,
 Om kort te weezen in mijn schrijven, én 'k word duister.
 Deeze acht de gladheid in een vaers de grootste luister,
 35 En 't wérk wordt zenuwloos, én laf aan één gestéld.
 Die oogt op grootschheid in zijn' stijl, wanneer hy zwélt.
 Een ander vreest een' stórm, én kruipt, om die te ontwijken
 In veiligheid, langs de aarde. Een dérde wil verrijken
 Zijn wérk mét weitsch sieraad, én schildert een' dolfijn
 40 Wanschikkelyk in 't bosch, in zée een éverzwijn.
 Dus ziet men, die de kunst ontbeeren, schipbreuk lijdén
 Op vreesselijker klip, dan die zy wilden mijden.
 De onnozélste van all' de schilders weet het Haar,
 De Nagels ménigmaal nét af te beelden; maar
 45 Maakt niet een stuk, dat deugt; waarom? zijn' zinnen strékken
 Zo wijd niet, dat hy zich verstaat op d'ommetrékken;

²¹ *Diane*: godin van de jacht.

²² *wéllustige*: heerlijke.

²⁴⁻²⁶ Dit voorbeeld is van Pels (cf. inleiding p. 33). Men vraagt zich af of hij de iconologische betekenis van een doodshoofd, nl. de toeschouwer te herinneren aan de vergankelijkheid van al het aardse, niet meer begreep. Cf. E. de Jongh, *Zinne-en minnebeelden in de schilderkunst van de 17e eeuw*, 1967, p. 82-87.

²⁶ *maalen*: schilderen.

²⁷ *besluit*: bedoeling, datgene waartoe men had besloten.

²⁹ *één én énkelt*: vertaling van simplex et unum: eenvoudig en met innerlijke samenhang.

³⁵ *zenuwloos*: zonder spieren. Cf. Vondel in de *Aenleidinge* (WB V p. 486) over het vers: „Heeft het geene zenuwen, zoo hangt het slap en vadsigh”.

³⁶ *zwélt*: overdreven doet, gezwollen spreekt.

³⁹ *weitsch*: vergezocht.

⁴⁰ *Wanschikkelyk*: absoluut niet passend.

⁴¹ *kunst*: bekwaamheid.

⁴³ *onnozélste*: meest onervaren.

⁴⁴ *nét*: precies.

⁴⁵⁻⁴⁶ *zijn' zinnen strékken*/Zo wijd niet: zijn geest is niet zo veelomvattend.

⁴⁶ *d'ommetrékken*: de hoofdlijnen, het grote geheel.

- 't Heeft niet van 't goed, van 't grootsch; hy doelt maar op een deel,
 Ként maat, nóch schikking, én verstaat niets van 't geheel.
 Als ik iets maaken wilde, ik zou niet minder vreezen
- 50 Dien baas gelijk te zijn, dan óf ik met een weezen
 Gebooren waar', wiens neus mismaaft was, krom, óf plat;
 Schoon 't krullend haar, én zeer bevallige oogen hadd'.
 Neemt dan een'stóf, zo ge iets wilt schrijven, die uw' krachten
 Niet overtréft; én wikt, én weegt in uw' gedachten,
- 55 Of uwe schouders ook bekwaam zijn, óf te zwak,
 Den last te draagen van hun opgeleide pak:
 Wie na zijn' magt een' stóf verkiest, om van te spreken,
 Dien zal 't aan órde, nóch wélsprekendheid ontbreeken.
 't En zy ik misse, is dit de deugd, én fraayigheid
- 60 Van de órde, dat niet al, 't geen noodig dient gezeid,
 Malkand'ren vólge. Die een groot gedicht wil schrijven,
 Zégge een gedeelte, én laat' het ander overblijven
 Tót voegchelijker plaats; hy mijde vaak den draad
 Der zaaken, zo als die vervólgen in der daad,
- 65 Die geen geschiedenisbeschrijver mag verliezen.
 Men moet met oordeel iets voorby gaan, iets verkiezen.
 In 't woordensmeeden wees omzichtig, én zeer schaars.
 't Geschiedt mét aartigheid, wanneer gy in uw vaars
 Door fraaye schikking van uw' réde een woord doet kénnen,
- 70 Dat nieuw gemaakt is, én daar gy ons toe wilt wénnen.
 Moet gy ook zaaken, die den Ouden lang voorheen
 Verborgten waaren, mét een' nieuwe naam bekleên;

⁴⁷ *niet*: niets.

⁴⁸ *schikking*: compositie.

⁵⁰ *baas*: „uitblinker”; *weezen*: uiterlijk, voorkomen.

⁵⁶ *hun opgeleide pak*: het hun opgelegde pak.

⁵⁹ 't *En zy ik misse*: als ik me niet vergis; *de deugd*: de kracht, de kwaliteit.

⁶⁰⁻⁶¹ dat niet alles wat verteld moet worden, recht toe recht aan op elkaar volgt.

⁶¹⁻⁶⁵ Pels zet in deze passage het verschil tussen geschiedverhaal en epos uiteen, oftewel het verschil tussen „story” en „plot” in de terminologie van E. M. Forster.

⁶⁴ *vervólgen*: op elkaar volgen.

⁶⁷⁻¹⁰⁶ Deze passage handelt over neologismen. In het algemeen moet men daar niet te royaal mee zijn. 't Is echter wel kunstvol wanneer men door een fraai arrangeren van de context kans ziet een nieuw woord direct in zijn betekenis te doen begrijpen, zodat het in het spraakgebruik opgenomen kan worden. Vanzelfsprekend mogen nieuwe zaken ook nieuwe woorden krijgen. In de derde plaats houdt Pels een pleidooi voor aan het Hoogduits ontleende woorden, daarbij Horatius variërend die voor het Latijn het recht op ontleningen aan het Grieks had verdedigd. Voor de Latijnse schrijvers heeft Pels Nederlandse equivalenten gevonden. Zo nemen de „ouden” Coornhert, Roemer Visscher en Spiegel de plaats in van Caecilius en Plautus, Cato en Ennius, en figureren de „moderneren” Vondel, Hooft en Meyer op de plaats van Vergilius en Varus.

⁶⁸ *aartigheid*: kunst.

U wordt de vryigheid, in dat geval genomen,
 Licht toegestaan; doet gy 't schaamachtig, én mét schroomen.
 75 Ja 't nieuwgesmeede, komt het uit het Hoogduitsch voort,
 Wordt, wat geboogen zijnde, een goed gebruikelijk woord.
 't Verlóf, dat Korenhart krijgt van den Néderlander,
 Zal dat aan Vondel, Hoofd, aan Meijer, óf een ander
 Geweigerd zijn? waarom benijdt, én doemt men my,
 80 Zét ik een woord, óf twé, mijns Moeders taale by;
 Daar Roemer Visschers, én daar Spiegels pén doen blijken,
 Dat zy , tót hunne lóf, het Néderduitsch verrijken,
 En veele dingen mét een woord, nieuw opgebracht,
 Uitdrukken. Want het is van alle tijd geacht,
 85 'k Laat staan geoorlófd, als men ongewoone zaaken
 Benoemen moet, daar toe een' nieuwe naam te maaken.
 Gelijk als alle jaar de bosschen ander lóf
 Van blad'ren krijgen, de eerste afvallen in het stóf;
 Zo is 't mét de ouderdom der woorden ook gelégen:
 90 Veel' zijn vergaan, veel' nieuwe in hunne plaats gesteegeen,
 Die weeld'rig bloeyen, én opgroeeyen, als de jeugd.
 Wy, onze wérken, staat, gebouwen, rijkdom, vreugd,
 't Is al vergangklik; 't zy men ongemeeten' meeren
 Uitmaale; óf eene stroom in haaren loop gâ keeren,

⁷⁴ doet gy 't: mits gij het ... doet.

⁷⁶ wat geboogen: aan het Nederlands aangepast.

⁷⁷ Korenhart: Voor Coornhert als taalvernieuwer zie men bijv. deze passage uit de *Toe-eyghen brief* voor zijn *Zedekunst*: „...ben ick ghedronghen gheweest int handelen van nieuwe stof in Neerlandsch by wylen oock nieuwe woorden te ghebruycken.”

⁷⁸ Meijer: Dr. Lodewijk Meyer heeft zich verdienstelijk gemaakt door zijn werken aan een wijsgerige vaktaal in de afdeling *Konstwoorden* van zijn *Woordenschat* (1658 en vele herdrukken).
⁸⁰ Zet ... by: als ik ... toevoeg.

⁸¹ Roemer Visscher: zijn beroemdste neologisme is wel het woord *sinnepop* waarop hij dan ook heel trots was. Cf. *Voorreden* van de *Sinnepoppen* (ed. Brummel 1949). Voor *Spiegel* zie men in dit verband de opdracht van de *Twe-spraak*: (wij zagen ons) „somwyl ghenoodtzaackt (...) om onghehoorte dinghen in onze taal met onghewone woorden (doch uyt de grond onzes taals ghenomen) uyt te beelden: wy eyschen daar in verschoning alzo zulcx by den Grieken ende Latynen in ghelycken gheval elk gheoorloft is gheweest.” Ook Pels' toefelijheid voor aan het Hoogduits ontleende woorden is reeds bij Spiegel te vinden. Cf. L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw*, Gent 1956, p. 171, 174, 175.

⁸³ opgebracht: in zwang gebracht.

⁸⁴⁻⁸⁶ Cf. bovenaangehaald citaat van Spiegel.

⁸⁷ Gelijk als: zoals wanneer.

⁹² staat: plaats in het leven.

⁹⁴ *Uitmaale*: de betekenis van dit woord is niet zeker. Horatius heeft het hier over het ontvangen van de zee op het land in een kunstmatig meer om de vloot 's winters tegen de stormen te beschermen. Zou Pels hem hier volgen, dan zou *uitmalen* hier de betekenis *uitgraven* moeten hebben hetgeen de redactie van het WNT niet onmogelijk acht, maar op deze plaats niet waarschijnlijk. De andere mogelijkheid is dat Pels de op aarde ontvangen zee niet Nederlands genoeg heeft gevonden en dit gegeven daarom in een hier wel bekende situatie heeft gewijzigd. Het probleem is dan dat hij in de verzen 96-98, en wel ingeleid door *óf*, weer over drooglegging schrijft.

- 95 En élders heenen ley' door hulp van sluis, én graft;
 Of maak', dat ons die plaats nu kaes, én boter schaft,
 En kruid, én ooft, én brood, én wordt bebouwd van boeren,
 Waar in voor weinig tijds ontélb're schépen voeren;
 Al dit, én wat wy doen, moet éndelijk vergaan.
- 100 Hoe zou een' zelfde zwier der spraak dan lang bestaan?
 Veel' woorden over lang verworpen, óf verlooren,
 Zal ééns de vólgende eeuw aanneemen, als hérbooren;
 Veele and're, nu by ons in achting, én in zwang,
 Verwérpt heel lichtelijk de vólgende eeuw eerlang;
- 105 Belieft'er sléchts 't gebruik zijn zégel aan te steeken,
 Waar bij het récht, de magt, én régel is van 't spreeken.
 Dan dient 'er op het rijm in ons gedicht gelét,
 En op de trant, die op de vaerzen wordt gezét.
 Een' zélfde klank op ééne, óf meerder léttergreepen
- 110 In 't énd van 't vaers heet Rijm, én moet óf staan, óf sleepen.
 Men rijmt op ééne greep, óf twé maar; want, wanneer
 Men nu zou rijmen op dry greepen, óf op meer,
 Als *huldigingen* op het woord *beschuldigingen*,
 Zou 't rijm niet déftig gaan; maar huppelen, en springen.
- 115 Als 't rijmt op één' greep, wordt het rijm gezégd te staan.
 't Heet sleepend, als 'er twé zo op twé and're slaan,
 Dat gy de laatste dof, én de eerste schérp hoort luiden.

¹⁰⁰ *zwier der spraak*: spreektrant.

¹⁰¹ *over lang*: lang geleden.

¹⁰⁶ *Waar by*: nl. bij 't gebruik.

¹⁰⁷⁻²³⁹ Dit gedeelte is van Pels' eigen hand, al spreekt ook Horatius (AP 73-85) over de soorten poëzie en de daarbij behorende maten.

¹⁰⁸ *trant*: zie de aant. bij vs. 175 vv.

¹¹⁰ *staan, óf sleepen*: het ziet er naar uit dat Pels deze terminologie in het Nederlands heeft geïntroduceerd. In de XV. *Aanmerkinge van zijn Toetssteentje der Nederduytsche Toneel en H (= M) engel-poesye* in *Poesye* (1694) neemt Smids deze terminologie over met uitdrukkelijke verwijzing naar Pels. Oudaan gaat er in zijn commentaar ook op in, maar prefereert *staande* en *lopende*. WNT XIV, 1683 heeft als oudste bewijsplaats een tekst van 1754 (Kroon, *Verzameling van de bruikbaarste Nederlandsche rymklanken*).

¹¹¹ *greep*: lettergreep.

¹¹¹⁻¹¹⁴ Ook Oudaan vindt het rijm *huldiging/beschuldiging* niet fraai; maar dat komt z.i. door „den stuit des toons op de derde of laatste lettergreep, die wat te hardt in de ooren valt; inzonderheit daar die in het volgende vaers verdubbelt wort.” Maar met zijn gewone ruimheid laat hij er direct op volgen dat men er zich bij tijd en wijle best eens van bedienen mag. (Overigens had ook reeds Van Mander bezwaar tegen dergelijke rijmen. In de Voorreden van het *Schilder-Boeck* schrijft hij: „Hebbe oock vermijdt, die op twee nae de lest den clanck hebben, die ick struyckeldichten noem op d'Italische wijze, diese heeten Druccioli”). Rijmwoorden als *regenen*, *donderen* etc. keurt Oudaan geheel goed. Die geven veeleer „zagtvloeiende en lieffelyke wel-luidentheit”, als men ze tenminste laat „afslippen, en niet, zoo als door inkorting geschiedt, tot twee lettergrepen maakt.”

¹¹⁶ *slaan . . . op*: passen bij, behoren bij.

- Men wilde 't onlangs tót sieraad, én fraayheid duiden,
 Wanneer men 't sleepend rijm meer rijmen deê, dan ééns,
 120 Als *blootstaan*, *grootgaan*; ja het scheen wat ongemeens:
 Maar 't zijn, mijns oordeels, heel verkeerde fraayigheeden,
 't En zy ge een dicht zo rijmt van boven tót benéden;
 Want hoort ge in 't rijm verschil tót twémaal toe, zo gaat
 Het voor geen sleepend, maar voor dubbel rijm, 't welk staat.
- 125 Men rijmt ook 't zélfde woord in twé verscheiden' zinnen
 Niet op malkand'ren, als de *spinnen* op het *spinnen*.
 Want alhoewél het rijm in 't Néderduitsch niet sluit,
 't En zy de greepen slaan op een gelijk geluid
 Aan 't énd: zo moet nóchtans 't begin der létt'ren scheelen,
 130 Of anders is 't geen rijm, maar 't zélfde in allen deelen.
- Het sleepend rijm, wanneer men 't saamenhaalt uit twé
 Verscheiden' woorden, op het einde, wraakt men meê;
 Gelijk als *baat heeft*, én *gehaat heeft*; wijl voor't béste,
 En zoetste rijm nu wordt gehouden, als de léste
 135 Der létt'ergreepen, in het sleepen, zachtlyk smélt.
 In *baat heeft* doet de laatste een al te groot gewéld.

¹¹⁸ *Men*: wie Pels hier precies op het oog heeft, heb ik niet kunnen achterhalen. Voor tal van voorbeelden van dergelijke rijmen cf. Geurts II, p. 355 vv.

¹¹⁹⁻¹²⁴ Bij het rijm *blootstaan/grootgaan* heeft Pels met name bezwaar tegen het feit dat er in *beide* syllaben verschil aan het begin is. Dit is geen sleepend rijm, maar staand dubbelrijm. Jan van Belle, schrijver van het merkwaardige boek *Korte Wegwyzer, ter Spel-Spraak-en Dichtkonden*, 1748-49, keurt dan ook *blootstaan/grootstaan* goed. Weer iets anders is het geval dat Pels bespreekt in vs. 131-136. De rijmen *baat heeft/gehaat heeft* bestaan namelijk uit twee woorden. Dit keurt Pels af omdat de laatste lettergreep niet „zachtlyk smélt.” (Misschien is dat voor de woordcombinatie *baat heeft* inderdaad het geval; maar dat heeft niets te maken met het feit dat *baat heeft* twee woorden zijn, en *blootstaan* er maar één is). Oudaan begrijpt niet goed waar het Pels om te doen is. In elk geval ziet hij geen verschil van belang tussen de beide voorbeelden. Citaten uit Vondel demonstreren zijn opvatting dat ook dergelijke rijmen, hoewel op zichzelf niet zo fraai, „met groote welgevalligheid” gebruikt kunnen worden. Ook Huydecoper gaat in zijn *Proeve* nog even op de problemen in. Hij besluit zijn betoog met de verstandige woorden: „Hieromtrent zyn geen wetten te maaken, want naar de byzondere gelegenheden zullen zodanige rymwoorden een werk somtyds ontsieren, somtyds verfraaien. maar een dichter die alles uit voorschriften, en niets uit eigen oordeel doet, zal noit gedyen. onder tusschen komen de voorbeelden van braave Mannen altyd te pas.” (p. 244).

¹²⁵⁻³⁰ Pels zet zijn bezwaar tegen rime riche uiteen, ook bij verschillende woordbetekenis. Oudaan is weer ruimer van opvatting en wijst erop dat Huygens graag met dergelijke dubbele betekenissen speelde. Toch gaat zijn toegeeflijkheid niet zo ver dat hij rijmen als *getuigenis/verbintenis* wil goedkeuren. Huydecoper, *Proeve* p. 597-606, onderscheidt niet minder dan zes variëteiten van „gelijkluidend rijm” na geconstateerd te hebben dat Pels met „Zo moet nóchtans 't begin der létt'ren scheelen” wel op het begin van de rijmende lettergrepen gedoeld zal hebben. In het algemeen keurt ook hij rime riche af, zeker voor degene „die onberispelyk wil rymen”.

¹²⁵ *zinnen*: betekenissen.

¹²⁷ *sluit*: klopt.

¹²⁹ *scheelen*: verschillen; 't *begin der létt'ren*: het begin van de lettercombinatie.

- Men bindt ons échter niet aan zulke nauwe wétten,
 Dat juist in 't rijm op élk een' létter sta te létten;
 O neen; wanneer de klank maar ééns is, rijmt het woord;
 140 Zo mag men *kindsch* mét *prins* berijmen, *noord* mét *voort*,
 En *kap* mét *krab*; als van gelijken *kleedden*, *visschen*
 Wordt wél, én voegchelijk berijmd mét *léden*, *missen*:
 Maar *bot* op *zót*, én *vol* op *hól* rijmt ganschlijk niet;
 Hoewél men in den schijn de zélfde létters ziet,
 145 Omdat wy groot verschil van klank in de O bémérken.
 Nu twist men, óf men *vréde* op *léden* rijmt. Veel' wérken
 Van oude schrijvers zijn op deeze wijs gedicht,
 Waar tégen het gebruik der jong're dicht'ren ligt;
 Want Vondel, Vollenhove, en die in deeze tijden
 150 Het vloeyenst rijmen, ziet men het mét voordacht mijden.
 By hén zou *paden* op *genade* een' misslag zijn:
 Zulks is nu 't oordeel van de meeste, en 't is ook 't mijn'.
 Het ander wordt nu meest van ruige rijmsgezinden
 Gebruikt, om 't rijmwoord mét wat meer gemak te vinden.
 155 My klinkt ook walgljik, én onaangenaam in 't oor,
 Wanneer ik niet, dan staand, óf slepend rijm en hoor

¹³⁷⁻⁵⁴ Rijmen wat de klank betreft is voldoende. Het is dus mogelijk dat enerzijds niet gelijk-
 gespelde woorden wél, anderzijds gelijkgespelde woorden niet op elkaar rijmen. Huydecoper is
 het met dit principe eens: „want in schrift is geen Rym, zo weinig als 'er klank of geluid in is.
 het Rym bestaat enkelyk in den Klank; en dierhalve moet men acht geeven, hoe de woorden
 natuurlykst worden uitgesproken; niet, hoe de zelve geschreeven worden, of kunnen worden.”
 L. ten Kate constateert als feit dat bij het rijmen blijkbaar enkel op de spelling der letters en niet
 op de uitspraak acht gegeven wordt „want hoe zou men anders *volk* op *wolk* durven rijmen,
 'tgeen in de uitspraak zo gantsch verschillend is.” (*Oeffen-Schets over het vereisch der Dichtkunst*,
 uitgegeven door dr. A. van der Hoeven in zijn diss. *Lambert ten Kate*, 1896, p. 136). In de ver-
 handeling *Van der Létteren Affinitas* door Nil opgesteld en in 1728 uitgegeven, worden rijmen als
 wolken/ vólken wél goedgekeurd. Oudaan wijst op het klankverschil tussen deel (= plank) en
 deel (= portie) dat z.i. bestaat en heeft er bezwaar tegen dat Pels daarover zwijgt. Dat is in-
 consequent. Vgl. voor deze kwesties Geurts II, p. 74-79 en W. Gs Hellinga, *De opbouw van de*
algemeen beschaafde uitspraak van het Nederlands, 1938, p. 254-7.

¹⁴⁰ *kindsch*, *prins*: hieruit blijkt dat het uitspraakverschil tussen s en sch dat eerder in de eeuw
 nog aanwezig leek te zijn (cf. Caron in zijn ed. van Leupenius p. 11 nt), nu althans voor Pels
 verdwenen is. Merkwaardig genoeg heeft hij voor de spelling hieruit geen consequenties ge-
 trokken, hoewel hij in de Voorrede zegt ch als scherpe g te beschouwen.

¹⁴⁸ *tégen...ligt*: tegenover...staat.

¹⁵⁰ *mét voordacht*: opzettelijk.

¹⁵¹ Zou dat werkelijk een kwestie van uitspraak zijn?

¹⁵³ *ruige rijmsgezinden*: niet nauwkeurig werkende beoefenaars van de poëzie.

¹⁵⁵⁻¹⁶⁰ Over de afwisseling van staand en slepend rijm. Alweer verzet Oudaan zich tegen Pels'
 dictatoriale uitspraken. L. Smids daarentegen (in de XV. Aanmerkinge van zijn *Toetssteentje*) is
 het met Pels eens, al geeft hij toch voorbeelden van dergelijk werk van bekende dichters.

Bij de interpretatie van vs. 158-160 heeft Oudaan moeilijkheden. Bedoelt Pels dat men in een
 doorgaand gedicht een koppel slepende verzen niet door weer slepende mag laten volgen? Dat
 komt toch nauwelijks voor, tenzij in jeugdwerk van Huygens en Vondel. (Cf. bijv. *Hierusalem*

- In een gedicht, dies zult ge bést doen, 't bey te méngen.
 Een keurig kénner wil nóch naauwelijks gehéngen,
 Dat gy mét sleepend rijm (schoon ménig 't anders waant)
 160 Na sleepend rijm begint, óf ook mét staand na staand.
 Tót drymaal, én somtijds tót viermaal toe de slagen
 Eéns rijms te hooren, zal gemeenelijk behaagen
 In Kléppelvaerzen, als de Alleenspraak van een Spél:
 Daar vindt men 't fraay, daar klinkt hét aangenaam, én wél.
 Maar in het Héldendicht, én by den Samenspreeker
 165 Zou 't kwaalijk voegen: 't is niet noodig, dat een zéker
 En stérk geluid van rijm daar's hoorers ooren tréff',
 En dat het zich alom byzonderlijk verhéff;
 Daar alle de andere gedichten zeer na neigen:
 Want onberijmde taal is nader, én meer eigen
 170 Aan Héldendichten, én Tooneelstóf. Hoort men dan
 Te dikwijls 't rijmwoord, óf ook steeds op 't einde van
 Den zin het eind uws rijms; zo schijnt ge 'er meê te prijken;
 'k Laat staan, dat uwe taal naar onrijm zou gelijken.

Verwoest vs. 149-152). Of bedoelt Pels dat een nieuw bedrijf van een drama, een nieuw boek van een epos met een ander soort rijm moet beginnen dan waarmee het vorige geëindigd is, een eis waaraan ook Vondel vasthield? Dan had hij, aldus nog steeds Oudaan, zich wel wat duidelijker mogen uitdrukken. Zijn werk is tenslotte voor beginnelingen in de kunst bedoeld.

¹⁵⁷ 't bey te méngen: Geurts II, p. 235 interpreteert dit alsof Pels gekruist rijm voor de alexandrijn zou willen. Uit zijn practijk zou dat al niet op te maken zijn, maar bovendien blijkt uit vs. 195-6 dat hij uitdrukkelijk gepaard rijm wenst. *Méngen* betekent dus niet anders dan geregeld afwisselen.

¹⁵⁸ *nóch*: verder, bovendien; *gehéngen*: toestaan.

¹⁶¹⁻¹⁷⁴ Reeds Oudaan had moeite met de interpretatie van deze regels. Eerst vraagt hij zich af of hier soms iets dergelijks bedoeld wordt als door Van Mander is voorgeschreven, nl. dat men binnen 100 regels niet dezelfde rijmwoorden in een gedicht mag horen. (cf. hierover Huydecoper, *Proeve* p. 551). Zijn onderzoek gaat dan verder: Wat zijn „kleppelvaerzen”? Volgens hem „korte gedichten, zoo in 't hondert heen geworpen”; maar daar kan men nauwelijks drie of vier maal dezelfde rijmklanken in tegenkomen. Is kleppelvaers soms een nieuwe term voor klinkdicht?? Wat trouwens betekent *Eéns ryms*? Gaat dat over eenzelfde rijmwoord, of over rijm van eenzelfde klank? Mijn interpretatie is als volgt: in onregelmatige verzen, zoals de lyrische monoloog van een toneelstuk (cf. bijv. een monoloog in Hoofts *Theseus en Ariadne*, Stoett II p. 118 met het rijmschema AAbAbbCbCCdC, in Pels' gedachtengang waarschijnlijk wel onregelmatig te noemen) wil men eenzelfde rijmklank wel drie-of viermaal horen. Maar in het epos en in de dialoog mag het rijm niet opvallen. Daar moet de taal op proza lijken en daar moet men derhalve steeds dezelfde rijmklanken vermijden en bovendien van enjambementen gebruik maken. Zo is ook Pels' eigen practijk en mogelijk doelt Oudaan op hem wanneer hij het heeft over mensen die „met angstvallige nastaning” enjamberen: „dat maakt het werk te hakkelig, en hort onder 't lezen.”

Voor de betekenis van kleppelvaers zie ook O. C. F. Hoffham, *Proeve eener Theorie der Nederduitsche poëzy*, 1788, p. 65: „Kleppelvaerzen zyn zulken, waarin eenzélvige rymklanken door het gantsche vaers geduurig, althans meermaals, herhaald worden”. WNT s.v. klippelvers geeft voor deze periode geen verheldering.

- 175 De Trant bestaat by ons alleenlijk in de toon,
 En alle vaerzen zijn in 't Néderduitsch gewoon
 Op éenerleye wijs van trant, óf dans te weezen,
 Als vaerzen, dienstig tót opzéggen, óf tót leezen;
 Want in de Lied'ren is zo veel' verscheidenheid
 180 Van tranten, als'er wel verschil, én onderscheid
 In maat, én toonen van de nooten wordt gevonden:
 Omdat de Lied'ren aan de Zangkunst zijn gebonden,
 En niet aan de Opzégkunst; waar in door 't gansche land
 Geen onderscheidene, maar éenerleye trant
 185 Gebruikt wordt; én 't verschil van onze vaerzen moeten
 Wy leeren kénnen uit de veelheid van de voeten.
 Twé greepen maaken zulk een' voet in 't Neêrduitsch uit,
 Van wélke de eerste laag, de twéde hooger luidt.
 Het grootste vaers is van zés voeten, 't wélk gemeenlijk
 190 De Héldendichter, én het Treurspél niet alleenlijk;
 Maar ook het Blyspél eischt, ja alle pöezy
 Lijdt in het Néderduitsch dat slag van rijmery.
 Het zésvoetsch vaers in een Tooneelspél is gebonden,
 Als ook in 't Héldendicht aan deez' geringe gronden;

¹⁷⁵⁻²³⁰ Deze verzen handelen over de *trant* (= verssoort) waarbij Pels denkt aan versmaat en verslengte. Merkwaardigerwijs blijkt Pels maar één versmaat in het Nederlandse opzeg-of leesvers te erkennen: de jambe blijkens vs. 187-8. Via een achterdeurtje laat hij ook nog trocheeën toe als jamben waar vooraan een halve voet is afgesneden (vs. 212-220). Dezelfde opvatting treffen we ook bij Sewel aan (aangehaald in Fr. Kossmann, *Nederlandsch Versrythme*, 1922, p. 66). Iets ruimer zijn de opvattingen van Nil in de *Verhandeling Van het gebruik der Accentus of Toonen in de Néderduitsche Vaerzen*, ongeveer in deze zelfde tijd opgesteld. Zij onderscheiden een „gewoone” en „ongewoone” trant. De tweede bespreken ze verder niet, ze geven alleen een voorbeeld van een dactylisch gedicht van Hooft. De „gewone” trant bestaat volgens hen uit de opeenvolging van een „scherpe” en een „zware” toon of omgekeerd, waarmee dus de trochee en de jambe zijn bedoeld. L. ten Kate (a.w. p. 130) beschouwt het gebruik van de „tripelvoeten” als „eene afwijking van den aart en eigenschap onzer Vaerzen”. Jan van Belle daarentegen gaat vrij uitvoerig op de „trippelmaten” (dat zijn alle driedelige maten) in, hetgeen weldadig aandoet na de verenging bij Pels die alle ongewone maten alleen in Liederen wenst te erkennen. Het verschil tussen de verzen in „gewone” poëzie ligt daardoor alleen in het aantal versvoeten per regel (vs. 185-6). Met Pels' betoog als uitgangspunt levert Huydecoper, *Proeve* p. 178-190 een eigen verhandeling over de tranten van het Nederlandse vers. Cf. Kossmann a.w. p. 136-140.

¹⁷⁵ *toon*: accent. Volgens vs. 188 zit het verschil in lager en hoger, dus niet in lang en kort zoals in de klassieke versleer. Vgl. Kossmann a.w. p. 126-30.

¹⁷⁷ *dans*: regelmaat (van bewegingen).

¹⁷⁸ *Als*: namelijk.

¹⁹² *Lijdt*: verdraagt, heeft de mogelijkheid van.

¹⁹³⁻²³⁰ In dit gedeelte geeft Pels een overzicht van de mogelijkheden van het Nederlandse vers. Smids volgt zijn leermeester hierin op de voet in de XVI. Aanmerkinge van zijn *Toetssteentje*. Heel uitvoerig gaat Ten Kate op deze materie in (a.w. p. 128-132).

¹⁹³⁻⁹⁷ Wat deze regel van gepaard rijm betreft, Oudaan wijst erop dat reien, lyrische gedeelten als „uitsstorting van klagten” e.d. hieraan niet gebonden zijn.

¹⁹⁴ *geringe gronden*: eenvoudige beginselen.

- 195 Men moet op 't eerste vaers, het zy het sleepe, óf stâ,
 Eerst rijmen, eer men tót een ander overgâ;
 En voorts daar in, tót aan het einde toe, volharden.
 Op deeze régel hoeft gansch niet gelét te wérden
 In and're dichten; maar men rijmt die over 's hands,
 200 Of na malkander, zo als ieder wil bijkans.
 Men kan ook vaerzen van vijf voeten voeglijk maaken,
 Op treurige, érnstige, en geheel verheeven' zaaken;
 Acht slaande, dat 'er een' verpoozing zy in bey
 Dat slag van vaerzen, die hén om hunn' léngte schey',
 205 Of 't zou niet deugen. Die verpoozing wordt geheeten
 De Sneê van 't vaers, waar van men dit behoort te weeten;
 Dat dat van zéssen, na de dérde voet altijd,
 En dat van vijven, na de twéde, óf dérde snijt.
 Viervoetsche vaerzen voorts, waar in geen sneê mét allen
 210 Vereischt wordt, zullen ons gemeenlijk wélgevallen
 Op alle stóffen, in een kort gedicht bevat.
 Nóch is' er geestig slag van vaerzen boven dat,
 Waar in wel boertige gedichten, én paskwillen,
 Ook minneklachten van een' herder vallen willen.
 215 Als 'k *Lach mét hém, die om te prijken, Als een haan,*
In's Lands kronijken, Zich wél dood zou laten slaan.
 Deez' zijn van vierdhalf voet; omdat'er één der léden,
 Of eene halve voet, vooraan is afgesneeden;
 En dat men 't laatste lid in 't sleepend rijm niet télt

¹⁹⁹ *over 's hands*: als terminus technicus in de versleer niet in WNT. De uitdrukking is ook te vinden bij Sewel, waar tegelijk de betekenis duidelijk wordt: het heldendicht wordt overhands berijmd, namelijk op twee slepende rijmen doet men twee staande volgen (aangeh. in Geurts II, p. 235).

²⁰⁰ *na malkander*: kruiselings.

²⁰²⁻²⁰⁸ *Verpoozing of Sneê* betekent bij Pels niet meer dan dat er een woordgrens op de bedoelde plaats aanwezig is. Een werkelijke rust is niet bedoeld. Scherp is, ten dele door niet juist begrijpen, tegen deze passage gepolemiseerd door Huydecoper in zijn betoog over snede en rust in de *Proeve*, p. 141-152; 610-11.

²⁰⁹ *geen... mét allen*: in het geheel geen.

²¹² *boven dat*: Oudaans honend commentaar luidt: BOVEN DAT/Al te plat/Om den klank van 't rym te vinden./BOVENDIEN zou beter binden.

²¹³ *paskwillen*: schimpdichten. Tegen de practijk van de toenmalige literatuur in, kent Pels aan de trochee slechts een zeer beperkte rol toe.

²¹⁵⁻¹⁶ Voor het kunststukje om drie vier-trocheïsche verzen te verwerken in twee alexandrijnen, heeft Oudaan geen goed woord over. Het geeft „eene verdraaying in 't begrip van den zin” en zijn conclusie luidt dan ook: „zodat het tot eenige voddery vervalt, alle dusdanig onderwys, met zyne voorbeelden en regelen, in de maat van het Heldendicht te willen insluiten of bevatten.”. Wat de regels zelf betreft, ik heb niet kunnen achterhalen of Pels hier citeert of zelf een voorbeeld heeft bedacht.

²¹⁷ *vierdhalf*: 3½.

²¹⁹ *dat*: omdat; *lid*: syllabe.

- 220 In alle vaerzen, dan voor eene galm, die smélt.
 Men vindt ook vaerzen van drie voeten, én van minder,
 Gelijk als Snikken: maar men wraakt ze, omdat ze hinder
 Aan ons gehoor doen, én dat ook gemeenlijk in
 Die trant gedwongenheid van rijm blijkt, én van zin.
- 225 Voorts rijmt men al dat slag van vaerzen in het honderd,
 Zo korte, als lange, door malkand'ren; uitgezonderd
 Het vierdhalfvoetsche, 't wélk om 't missen van één lid
 Voor aan, niet luidt, gelijk verwacht wordt; waarom dit,
 Gestéld by d'andere, die al te zaamen klinken
- 230 Op ééne wijs, in plaats van dansen, schijnt te hinken.
 Het geeft aan uw gedicht een ongemeen sieraad,
 Als gy naauw acht op all' die kleinigheden slaat.
 Niet dat men 't altijd zo gedaan heeft; neen, wy weeten
 De onachtzaamheid, die by d'uitsteekendste pöeeten
- 235 In zwang gaat; maar dat slijt alléngskens meer én meer.
 Mét récht wordt somtijds nu veroordeeld, 't geen wéleer
 Scheen toegelaaten; want men moet in laater' tijden
 De groote vryigheid van ruuwere eeuwen mijden.
 Hoe kan men, zo men deeze omstandigheên niet weet,
- 240 Met réden d'eernaam zich toeschrijven van pöeet?
 Men leer' dan rijm, én trant op zijn gedicht te zétten
 Naar eisch; maar maak' vooral op stijl, en stóf te létten.
 Een' treurstijl voegt niet in een Blyspél; laage taal
 Zou kwaâlijk passen op Thyéstes avondmaal.
- 245 Na waarde van de zaak, die gy u hébt verkooren,

²²⁰ smélt: wegsterft.

²²² snik: Huygens noemt (*Otia* VI, 159) een gedicht van 1 en 2 syllaben *Snicken* (mededeling drs. L. Strengholt); *wraken*: afkeuren.

²²⁵⁻³⁰ Jambische verzen van verschillende lengte kan men afwisselen. Ten Kate gaaat op dit onderwerp zeer uitvoerig in, a.w. p. 130-1; hij is wel wat genuanceerder dan Pels met zijn *in het honderd* = door elkaar. Het vierdhalfvoetsche vers, in onze opvatting immers trocheïsch, kan niet met de andere gemengd worden.

²³¹⁻³⁸ Dit meer algemene gedeelte is ook nog Pels' eigen vinding. Het grondbeginsel van de keurigheid staat erin uitgedrukt, evenals de gedachte dat men thans de grotere vrijheid die de dichters zich in „ruuwere eeuwen” toestonden, moet vermijden. Zo kon men de grote voorgangers eren en desondanks niet kritiekloos tegenover hen staan. Cf. ook vss. 874-80.

²³⁹ vv. Pels volgt hier Horatius weer.

²³⁹ omstandigheên: bijkomende feiten.

²⁴² maak' ... te letten: zorg ervoor te letten.

²⁴⁴ *Thyéstes avondmaal*: uit wraak zette Atreus aan zijn broer Thyestes als voedsel diens beide door hem vermoorde kinderen voor.

²⁴⁵⁻⁴⁶ Naar gelang door de stof, door u gekozen, vereist wordt, behoort daar een verheven of lage stijl bij.

Zal daar een' déftige, óf een' laage styl behooren.
't Gebeurt nóchtans wél, dat een Blyspél hooger' toon,
En taal vereischt; wanneer een vader op zyn' zoon,
Of meester op zyn knécht vertoorend raakt aan 't kyven.
250 't Voegt in een' treurról ook den klaager laag te blyven.
Wil Téléphus, dat ik my zyner rampe erbarm,
Of Péleus, als hy droef, gebannen is, én arm;
't Voegt hém geen woorden van een' halleve él te zwétsen;
Dat zou, in plaats van 't hart te roeren, de ooren kwétsen.
255 Een dicht zy niet alleen fraaij, sierlyk; maar ook zoet,
En vloeiend; én het leij', waar heen men wil, 't gemoed.
Gelyk een aangezicht, dat lacht, ons meê doet lachchen;
Zo weet een schreiend ons meêlyden af te prachchen.
Begeert ge, ô Téléphus, óf Péleus, dat ik ween?
260 Ween zélf: zo neem ik deel in uw' wémoedigheên.
Maar zo men, buiten uw' karakter, u in 't spelen
Doet spreken, dan zult gy my walgen, én verveelen,
Dat ik mét u, én mét uw' dichter lachchen zal;
Zo ik uit wanlust niet aan 't sluimeren en val.
265 Een treurig weezen past een' droeve wys van spreken;
Veel' dreigementen, die verbólgen zich wil wreken:
By 't boertig aanzicht voegt een snaaksch, én kóddig woord,
Gelyk een érnstig by het déftige behoort.
Want eerst geeft ons Natuur een hart, bekwaam te ontvangen
270 Na de uiterlyke stand een innerlyk belangen
Van alle zaaken; dus verrukt zy dat tót vreugd,
Of drukt het plat ter neêr door wigt van ongeneugd:

²⁴⁷⁻⁵⁰ Zoals in een blijspel de toon wel eens kan stijgen, zo moet anderzijds in een treurspel een klager niet te hoogdravend spreken.

²⁵¹ *Téléphus*: bracht als bedelaar vermoemd een bezoek aan Agamemnon om door zijn bemiddeling van Achilles genezing te verkrijgen van een hem door deze toegebrachte wond.

²⁵² *Péleus*: heeft tot zijn ouderdom toe herhaalde malen in ballingschap moeten leven.

²⁵⁸ *prachchen*: smeken.

²⁶² *walgen*: Oudaan heeft bezwaar tegen dit gebruik van walgen: „Een harde wys van spreken, *Gy walgt my*, in den tweeden persoon; ik weet niet of niet buiten alle voorbeelt.” De ontwikkeling die *walgen* heeft doorgemaakt waarbij de oorspronkelijke genitiefconstructie door een subject is vervangen, komt ook bij andere werkwoorden voor zoals jammeren. Frans de Haes refereert in zijn *Spraakkunst* (1764) zelfs de *spijs walgt mij* boven *ik walge van de spijs* (brief redactie WNT).

²⁶³ *Dat*: zodat.

²⁶⁵ *weezen*: voorkomen, uiterlijk.

²⁶⁶ *Veel' dreigementen* (passen bij hem), *die* etc.

²⁷⁰ *belangen*: belang, deelneming.

²⁷¹ *verrukt*: sleept mee.

²⁷² *ongeneugd*: verdriet, smart.

Daarna gebruikt ze voorts de tong, om uit te spreken
 De ontroeringen, die zy heeft in 't gemoed ontsteeken.
 275 Maakt dan een dichter, dat zyn speeler anders spreekt,
 Dan zulk één, in wiens staat, én kleederen hy steekt,
 't Ruim, Galeryen, Bak, én Huisjens zullen schat'ren
 Van lachchen, om zulk mal, én buitenspoorig snat'ren.
 Veel zal het scheelen, óf een meester spreekt, óf knécht;
 280 Of ook een staatig man, die weet, het geen hy zégt,
 Of dartel jong'ling; een' vorstin, óf minnemoeder;
 Een sneedig koopman, óf onnozel schaapenhoeder;
 Een Spanjer, óf een Pool; een Fransman, óf een Deen.
 Daar by is 't noodig, dat een Dichter vólge, 't geen
 285 Aan ieder is bekénd van Hélden, in geschichten
 Befaaamd; én alles, dat hy daar wil by verdichten,
 Wél overéénstemm' mét de zéden van zyn' héld.
 Wanneer ge op uw tooneel den Vórst Achilles stélt,
 Verbeeld hém dapper, onverbidlyk, straf, verbólgen;
 290 Hy weig're wétten, récht, én rédenen te vólgen,
 En laate, al't geen hém raakt, afstuiten op zyn' kling.
 Médéa toon' zich wreed van aard, door geenig ding

274 *ontsteeken*: ontstoken.

276 *zulk één*: nl. de personage.

277 „De schouwburg van 1665 was geheel ingericht als onze tegenwoordige theaters. Vóór het tooneel was het orkest; de bak was veel dieper dan vroeger en had alleen achteraan staanplaatsen. Er was eene rij loges (hiermee zullen Pels' *Huisjens* bedoeld zijn. Sch.) langs den halven cirkel aan het einde van den bak; daarnaast was aan beide zijden eene lange galerij. Boven was eene tweede galerij, in het midden met vijf en aan de beide zijden met drie banken achter elkander” (J. A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland II*, p. 84). Zonder verder commentaar voegt Worp als noot toe dat Pels behalve galerijen, bak en huisjes, ook nog 't Ruim noemt. Ik veronderstel dat dit de schouwburgruimte in het algemeen aanduidt. Een andere mogelijkheid is dat de staanplaatsen van de bak bedoeld zijn. Cf. vs. 648.

Oudaan vindt Pels' opmerking overdreven. Het gewone publiek luistert niet zo scherp, 't vergaapt zich meest „aan eenen styven dreun van woorden”. „En is deze gewoonte zoo doorgedrongen, dat er by het meerendeel der rymlezeren, zelf niet anders dan een Komediantsche galm en dreuntrant op gezet wort, 't zy het te pas komt, of niet.”

279-283 Voor de opvattingen inzake de typering der karakters cf. Van Hamel p. 147-50.

281 *dartel*: overmoedig; *minnemoeder*: min.

282 *sneedig*: schrandel, gewiekst.

284-95 De dichter moet zich bij de behandeling van uit geschiedenis of van poëtische voorgangers bekende stof aan de overlevering houden.

285 *geschichten*: een woord dat bij Vondel voorkomt en door jongere schrijvers is overgenomen (WNT s.v.).

286 *verdichten*: verzinnen.

287 *zéden*: karakter.

289 *straf*: star, stug. Een dergelijke voorstelling gaf bij ons Huydecoper in zijn *Achilles* (1719).

292-95 Al deze voorbeelden van Pels zijn ontleend aan Horatius, die op zijn beurt zinspeelde op bekende toneelstukken van de Griekse tragici die ons nog slechts ten dele zijn overgeleverd. Voor een Nederlands publiek zijn deze voorbeelden dan ook niet erg duidelijk, zoals Oudaan niet

Omzétlyk. Ino moet tót schreijen zyn geneegen;
 Ixion trouweloos; én Io aller wégen
 295 Omzwérvende achter lande; Oréstes droef te moê.
 Of légt ge 't op een' stóf, die onbekénd is, toe,
 En wilt gy een persoon verdichten, daar voordeezén
 Nooit op tooneelen van vertoond is; doe hém weezen,
 Tót aan het eind toe, als van de aanvang; en hy wyk'
 300 Nooit daar van af, maar zy zich zélf doorgaands gelyk.
 Dóch 't heeft zyn wérk in een tooneelstuk op te stéllen
 Van eigen' stóffe, én daar geen Ouden van vertéllen.
 Gy doet veel béter, dat gy uit Homeers Ullis,
 Of Ílias, óf uit de Métamorphosis
 305 Van Naso, uit Virgiels Æneïs, óf uit boeken,
 De waereld overlang bekénd, de stóf gaat zoeken;
 Dan óf gy de eerste, uit drift van uw' vermételheid,
 Iets uit woudt geeven, 't geen nooit Dichter heeft gezeid:
 Dewyl gy tóch die oude, én vaak beschreeven' zaaken
 310 Tót eigen' stóf, mét récht, ja tót uw lóf kunt maaken;
 Zo ge, in den opstél van uw wérk, niet in en slaat
 De sléchte wég, én wys, die ieder open staat;
 Nóch dat ge u zo niet bindt, gelyk een Overzétter,
 Die, buiten 't voorschrift, niet een énkél woord, óf létter

nalaat op te merken: „Indien de Dichtkunst op onze tyden en zeden gepast is, gelyk merendeels geschiedt, waarom deze brabbeling der quade namen niet mede verandert? nadienze by d'onbedrevenen en onkundigen (want deze onderwyst men) voor geheel iets anders zouden mogen aangezien en opgenomen worden.”

²⁹² *Médéa*: felle tovenares, echtgenote van Jason, die in haar haat tegenover hem zo ver ging, dat ze haar eigen kinderen ombracht; *geenig*: geen enkel.

²⁹³ *omzétlyk*: tot andere gedachten te brengen; *Ino*: onderwerp van een verloren gegane tragedie van Euripides; huwelijksrouw en het leven van de kinderen vormen het thema.

²⁹⁴ *Ixion*: weigerde beloofde bruidsgeschenken te geven; trachtte, hoewel door Zeus met gunsten overladen, diens echtgenote Hera te verleiden; *Io*: door Zeus in een koe veranderd om haar te beschermen tegen Hera, komt als zwerveling in Aeschylus' *Prometheus* voor.

²⁹⁴ *achter lande*: overal in het land; *Oréstes*: als wreker van zijn vermoorde vader Agamemnon doodde hij zijn moeder Klytaemnaestra en werd, gekweld door bloedschuld, door de wraakgodinnen achtervolgd. Onderwerp van een tragedie van Aeschylus.

²⁹⁶ *het toeléggen op*: aansturen op, het gemunt hebben op.

³⁰¹ *'t heeft zyn wérk in*: het kost moeite.

In verband met dit advies zich aan de stof der Ouden te houden, drijft Oudaan de spot met Pels' toneelstuk *Didoos Doot* (1668). Hij vraagt zich af „of het vry sta zoo verre van den richtdraat der voorgeschrevene dichteren af te wyken, dat men 'er niet alleen eenen geheel nieuwen toestel, maar genoegsaam nieuwe en erdichte personen van kalfatert.”

³⁰³ *Ullis*: Odyssee.

³⁰⁶ *Naso*: Ovidius.

³⁰⁷ *óf*: wanneer; *de eerste*: als eerste.

³¹¹ *opstél*: opzet.

³¹² *sléchte wég*: voor de hand liggende, gewone weg.

³¹⁴ *'t voorschrift*: de legger, datgene wat hij moet vertalen.

- 315 Verand'ren durft; nóch u zo naauwe paalen zét
 In 't vólgen, dat gy uit beschroomdheid eene wet,
 Die gy u zélven hébt gegeven zonder réden,
 Niet breeken durft, óf in het minst te buiten treden.
 In 't Hédendicht wordt ook begékt, die als een Wind-
- 320 Verkooper, Marktgek, of Kwakzalver, dus begint,
 'K ZAL PRIAAMS HELDENLÓT, EN EDELE OORLÓG ZINGEN.
 Beloof die blaaskaak ons geen wonderlyke dingen
 Mét zulk opsnyen? Ja, de bérge gaan kwansuis
 Mét angst in arbeid; maar wat baaren zy? een muis.
- 325 't Is béter, dat gy niet mét al te groot eene yver,
 Maar zédig dus begint, gelijk de Grieksche schryver;
Bestier, ô Zanggódin, myn' pén, dat ik den man
Beschryf, gelyk't behoort, die, na de tyden van
't Verwonnen' Troje, in zyn omzwérvén, veele stéden
- 330 *Bezócht heeft, én ontdekt veel' vrémder volk'ren zéden.*
 Hy trékt geen rook uit vlam; maar wél uit rook een licht,
 Een' vlam: opdat hy, in 't vervólge van zyn' gedicht,
 Mét Poliphémus, mét Charybdis op kom' dond'ren,
 Met Schille, Antiphatés, en diergelyke wond'ren,
- 335 Wier byst're daaden hy vervaerelyk verhaalt.
 Dat ook, die zyn begin te vér gaat zoeken, dwaalt,
 Kan ons het voorbeeld van den zélfden dichter leeren.
 By Méleagers dood begint hy 't wéderkeeren
 Van Diomédes niet; nóch Trojes ondergaan

319-348 Enkele voorschriften speciaal voor de eposdichter.

319-20 Zie voor dit zware enjambement Pels' eigen commentaar in de Voorrede.

323 *opsnyen*: met verheven stem voordragen, grootspreken. *kwansuis*: zogenaamd, als het ware.

324 *in arbeid gaan*: in barensnood verkeren.

325 *yver*: vuur, onstuimigheid.

326 *zédig*: bescheiden, rustig; *de Grieksche schryver*: hiermee is Homerus bedoeld. De volgende regels zijn een vrije vertaling van het begin van de Odyssee.

331 *Hy trékt geen rook uit vlam*: hij maakt het niet rokerig na het veelbelovende licht, maar juist andersom. De beeldspraak is van Horatius afkomstig maar kan zich aansluiten bij in het Nederlands bekende zegswijzen, bijv. over een ontaard kind: Vuyr baert roock gelijck men siet (WNT XIII, 1255).

333 *Poliphémus*: eenogige reus door Odysseus overwonnen; *Charybdis*: zeemonster dat gehele schepen kon verslinden. Wat ze zelf niet behield dreef ze naar een ander monster toe, Scylla (= *Schille* vs. 334).

334 *Antiphatés*: koning der Laestrygonen, mensenessers.

335 *hyster*: woest, verschrikkelijk.

336-342 De raad om niet *ab ovo*, maar *in medias res* te beginnen, zoals de bekend geworden uitdrukkingen bij Horatius luiden.

337-340 Homerus leert ons eveneens niet te diep in het verleden te beginnen. Hij doet niet zoals andere dichters die het verhaal van de terugkeer van held Diomedes (van de strijd om Thebe)

- 340 By Hélenaas geboort. Hy spoeit geduurig aan
 Na 't énde, én, zonder lang zyn' leezer moê te maaken,
 Voert hém, als wist hy 't eerste, in 't midden van de zaaken.
 Wat hy niet voeglyk af kan schild'ren, laat hij na;
 En weet zo geestig, én zo zonder wedergâ
- 345 't Waarschynelyk in zyn' verzieringen te bréngen;
 't Geen waar is, én verzierd, zo onder één te méngen;
 Dat midden, én begin, nóch einde, én midden niet
 Verscheelen; 't zy het nooit, óf waarlyk is geschied.
 Hoor nu, wat my, én meest een' ieder zal behaagen.
- 350 Zo ge, ô Tooneelpöet, daar op uw' roem wilt draagen,
 Dat uw beschouwer pal blyv' zitten, én zich wél
 Vernoege acht, én voldaan, tót aan het eind van 't spél;
 Dient ge op de zéden van élks ouderdom te létten,
 En uwen speeleren een' wélstand by te zétten,
- 355 Die ieder ééns natuur, én jaaren nét bepaal'.
 Een' jongen, die nu méde uit wand'len gaan, én taal,
 En antwoord geeven kan, speelt graâg mét zyn' partuuren;
 Is haast versteurd, én haast weêrom gepaaid; alle uren,
 Elk oogenblik wil hy wat anders, dan hy wil.
- 360 Een eerstaankomeling, nu eindlyk van 't bedil,
 En de onderdaanigheid zyns Pédagoogs ontslaagen,

laten beginnen met de dood van Meleager. Deze werd vervloekt door zijn moeder; daarop pleegde zij zelfmoord; zijn vader hertrouwde en kreeg zoon Tydeus die Diomedes' vader werd!! Evenmin laat hij de ondergang van Troje beginnen bij de geboorte van Helena. De Trojaanse oorlog werd ontketend doordat de Trojaan Paris Helena ontvoerde.

³⁴² 't eerste: het begin, wat vooraf ging.

³⁴³ voeglyk: passend.

³⁴⁵ 't Waarschynelyk: een belangrijk begrip in de klassicistische kunstleer. Het komt hier niet expliciet bij Horatius voor. Zie voor de leer der waarschijnlijkheid Van Hamel p. 102-106 en R. Bray, *La formation de la doctrine classique en France*, 1966 (1927¹), p. 191-214.

³⁴⁵⁻⁶ verzieringen, verzierd: verzinsels, verzonnen. Zie *Keur uit het werk van Dr. A. Zijdeveld*, p. 371 nt. 6.

³⁴⁹vv. Van de eposdichter is Horatius nu overgegaan op de dramaschrijver. Om te beginnen moet deze voor de juistheid van zijn karakters zorgen (vs. 349-388), nu speciaal wat de leeftijd betreft.

Een ander aspect was al aan de orde gekomen in vs. 275 vv.

³⁵³ zéden: eigenschappen; ouderdom: leeftijd.

³⁵⁴ wélstand: passende wijze van optreden, decorum. Ook dit is een kernbegrip. Cf. Bray, a.w. p. 215-230 over *Les bienséances*.

³⁵⁵ nét: precies.

³⁵⁶ nu: reeds.

³⁵⁶⁻⁷ taal en antwoord geeven: vaste uitdrukking (WNT XVI, 648).

³⁵⁷ partuuren: leeftijdgenoten.

³⁵⁸ haast: gauw.

³⁶⁰ eerstaankomeling: door Pels gebruikt als weergave voor „baardeloze jongeling”. In deze betekenis niet in WNT; *bedil*: bedillerig toezicht.

³⁶¹ zyns Pédagoogs: van en aan zijn goeverneur.

Is graâg in 't véld; heeft zin in visschen, vliegen, jaagen;
 Is buigchelyk, als wasch, tót ondeugd; én wordt kwaad,
 Als hém een wyzer tót de deugd, én 't wéldoen raadt;
 365 Bezórgt zyn oorbaar traag, als stond' hém niet te vreezen
 Voor de oude dag; én acht het géld geen waar te weezen;
 Is tróts; in alles maakt hy gading; maar, zodra
 Hy 't lang gehoopte heeft, taalt hy'er niet meer na.
 Een man, die zyn verstand, én jaaren heeft, wiens zinnen
 370 't Gewoonlyk tydverdryf der jeugd niet meer beminnen,
 Zoekt géld, én vrinden aan te kweeken; doelt op staat,
 En aanzien; wacht zich wél, dat hy niets aan en slaat,
 Het geen hém lichtlyk zou berouwen na 't volénden.
 Veel ongemaks omringt den ouden, veele élénden
 375 Verteeren hém; hy zy hy altyd spaart, én 't goed
 Niet durft gebruiken, 't geen hy gaârt in overvloed;
 't Zy hy geen dingen kan verrichten, dan mét schroomen,
 En altyd uitstélt óf hij nooit te laat zou komen.
 Zyn' hoop voorziet nóch veel; hij is een suffer, heet
 380 Na 't weeten van 't aanstaande; één, wien het niemand weet
 Van pas te maaken, 't is een knorrepót; een pryzer
 Zyns kinderlyken tyds, als was men toen veel wyzer;
 't Is een bediller, een bestraffer van de jeugd.
 Het opgaan onzes tyds baart ons gemak, én vreugd;
 385 Het afgaan ongemak; opdat zich dan niet houde
 Een' jongen, als een man, een jongling, als een oude;
 Zo lét, dat uwe kunst élk voorstéle in dien schyn,
 Gelyk de ménschen in natuure, én jaaren zyn.
 Men voert vertoonende, óf vertéllende de zaaken

³⁶² *vliegen*: op vogels jagen. Zie Huydecoper *Proeve* p. 496.

³⁶⁵ *Bezorgt zyn oorbaar traag*: is traag in het behartigen van zijn belang.

³⁶⁶ *geen waar*: niet iets van belang.

³⁶⁷ *gading maken in iets*: zijn zinnen zetten op iets (de uitdrukking *gading maken* heb ik niet in WNT gevonden).

³⁷⁰ *gewoonlyk*: gewoon.

³⁷¹ *doelt op*: streeft naar.

³⁷² *aan . . . slaat*: begint.

³⁷⁸ *óf*: alsof.

³⁷⁹ *suffer*: piekeeraar; *heet*: begerig.

³⁸¹⁻² *een pryzer/ Zyns kinderlyken tyds*: laudator temporis acti.

³⁸⁴ *Het opgaan onzes tyds*: onze jaren van bloei en ontwikkeling.

³⁸⁷ *lét*: pas erop, denk eraan.

³⁸⁹⁻⁴⁰⁴ Wat men wel en niet op het toneel kan brengen. Bij deze kwestie spelen de begrippen gepastheid en waarschijnlijkheid een belangrijke rol (bij Pels *voeglykheid* en *schyn van waarheid*, 394). G. J. Vossius, *Poeticarum Institutionum Libri III*, Amst. 1647, p. 66-67 meldt dat Aeschylus als eerste die scènes van het toneel verwijderde die te veel zouden schokken. Daar komt als

- 390 Ten schouwtooneele, maar ons zal veel minder raaken
 Het geen men zéggen hoort, als 't geen men zélf ziet,
 En in ons byzyn, als óf 't waarheid was, geschiedt.
 Men wacht' zich échter iets op een tooneel te bréngen,
 Zo 't voeglykheid, én schyn van waarheid niet gehéngen.
- 395 't Geen niet vertoond dient, zy dan door wélsprekendheid
 Van woorden in 't gemoed gedrukt, én uitgeleid.
 Dus mag Médéa voor het vólk haar kroost niet dooden;
 Nóch Atreus, om op 't vleesch der kinderen te nooden
 Hunn' eigen' vader, die den hals afsnyen, braân,
- 400 En kooken voor het oog. Veel minder mag 't bestaan,
 Dat Prógné wérde tót een' vogel, én krijg' veêren;
 Of dat men Kadmus zie zich in een' slang verkeeren.
 Al, wat vertoond wordt op die wys, én in dien schyn,
 Zal ongelooftelyk, én walglyk by my zyn.
- 405 Wanneer ge nu uw Spél zult schikken in Bedryven,
 Deel dat in meerder, noch in minder, dan in vyven;
 Indien ge toelégt, dat het vaak wérde opgehaald.
 Bréngt ge ook een' Engel, Geeft, óf Gód in 't spél, gy dwaalt,
 't En zy de déftigheid van 't wérk geen minder open,
- 410 Of uitkomst aanwyst, om de grootsche knoop te ontknoopen.

twede argument bij dat de toeschouwers wel bedrogen willen worden, maar niet zo opzichtig dat het zelfs voor kinderen en dwazen duidelijk is. Vondel volgt Horatius in het voorbericht van de *Jeptha*: „De maecht sterft niet voor d'oogen der aenschouwers... om ongelooftwaardigheid te schuwen”. Daartegenover staan theorie en practijk van Jan Vos: de Romeinen die door de geregeld vertoonde gevechten van gladiatoren met dieren aan „echte” moord en doodslag gewend waren, vonden de nabootsing „onwaarschijnlijk”. Maar dat argument gaat nu niet meer op: voor ons is nagebootste moord natuurlijk genoeg (voorbericht *Medea* 1665). Cf. Van Hamel p. 159-62. Het onderwerp heeft ook zijn belang voor de Spelen met Kunst- en Vliegwerken zoals ook Oudaan opmerkt. Zie daarover *Literair-theoretische bespiegelingen over de Spelen met Kunst-en Vliegwerken* door A. van Mourik, NTg LXI, 1968, p. 89-97.

³⁹⁶ *uitgeleid*: verklaard.

³⁹⁷ *Médéa*: cf. annotatie bij vs. 292; voor *het vólk*: ten aanschouwen van de kijkers.

³⁹⁸ *Atreus*: cf. annotatie bij vs. 244.

⁴⁰¹ *Prógné*: om hen tegen de wraak van Tereus te beschermen, veranderden de goden Progne en haar zuster in vogels.

⁴⁰² *Kadmus*: met zijn echtgenote in draken veranderd en toen naar de Elysische velden gevoerd. Al de hier aangevoerde voorbeelden zijn door Horatius aan Griekse tragedies ontleend.

⁴⁰³ *in dien schyn*: in dier voege, op die manier.

⁴⁰⁵ *ongelooftelyk* als reactie op onwaarschijnlijk, *walglyk* als reactie op niet-passend.

⁴⁰⁵⁻⁶ De eis van vijf bedrijven is ons door Horatius als eerste overgeleverd.

⁴⁰⁷ *opgehaald*: vertoond, i.v.m. ophalen der gordijnen WNT XI, 776. Oudaan lijkt het woord niet te kennen in deze betekenis.

⁴⁰⁸ *Gód*: Godheid.

⁴⁰⁹ *déftigheid*: verhevenheid.

Zo gy vier spreekers by malkand'ren op 't tooneel
 Wilt bréngen, is'er één, voor 't allermint, te veel.
 De Grieken dienden zich mét groote lóf van Reijen,
 Om hunne Spélen in Bedryven te onderscheijen,
 415 Door zang, én snaargeluid; óf ook, als 't pas gaf, wél
 Om ze in te voeren, als bedryvers van het spél.
 De plicht der Reije was, het zy ze zong, óf speelde
 Op wind-, of snaartuig; 't zy ze een' speeler zélf verbeeldde,
 Den vroomen haare gunst; den vrinden hulp, én raad
 420 Te reiken; 't gram gemoed te stillen; die het kwaad,
 En kwaad doen haatten, lief te hébben, sober leeven,
 Geréchtigheid, én tucht, én vréde lóf te geeven;
 Zy heelde het vertrouwde; én riep de Góden aan,
 Dat voorspoed, én geluk den trótsen mogt ontgaan,
 425 En by onschuldiglyk verdrukten wéderkeeren.
 Een Dichter mogt hierom geen and're Reij begeeren,
 Dan die, ten aanzien van de tyd, én van de steê,
 De wélbetaamlykheid, én moogelykheid leê.
 Want, als zy eenmaal was op zyn tooneel getreden,

⁴¹¹⁻¹² Oudaan heeft bezwaar tegen Pels' formulering van deze eis: voor 't allermint suggereert dat twee nog mooier zou zijn dan drie, hetgeen niet de bedoeling is. Ook de eis zelf vindt hij te streng en hij probeert Horatius, die hij niet graag tegenspreekt, te sauveren door te veronderstellen dat bedoeld is: laat de vierde spreker niet te veel moeite doen om er ook bij te komen. Het aantal tegelijk op het toneel aanwezige sprekende personages in de klassieke tragedie is door Sophocles tot drie beperkt. Een vierde mag hoogstens zwiingend aanwezig zijn. In het Nederlandse klassieke drama is aan deze eis niet altijd voldaan. Bijv. Hooft in zijn *Baeto* en Vondel in zijn *Gijbsbrecht* hebben zich niet aan deze regel gehouden. Vandaar wel Oudaans bezwaar tegen dit voorschrift. Cf. Van Hamel p. 143-47.

⁴¹³⁻⁵⁶⁰ Dit gedeelte handelt over de reien. Van vs. 413-426 volgt Pels Horatius nog, daarna volgt hij een andere weg door met gebruikmaking van gegevens ontleend aan Hedelin d'Aubignac's *La pratique du théâtre* (1657) een uitgebreid betoog over het juist gebruik van de reien, alsmede het verval ervan te geven. Vgl. inleiding p. 25. Oudaan vraagt zich niet geheel ten onrechte af of deze „historiaalsche vertelling hier al recht ter snede of te pas komt".

⁴¹³⁻¹⁶ De functie van het koor is tweeledig: het kan de handeling door zang, muziek en dans onderbreken, en ook zelf actief optreden. Pels verzuimt Horatius' waarschuwing tegen koorlieders die niets met de handeling te maken hebben, weer te geven.

⁴²³ zy heelde het vertrouwde: ze bewaarde het haar toevertrouwde geheim.

⁴²⁶⁻⁸ D'Aubignac p. 196: Le Choeur est une troupe d'Acteurs representans l'assemblée de ceux qui s'estoient rencontrés, ou qui vraysemblablement se devoient ou pouvoient rencontrer au lieu où s'est passée l'action exposée sur la Scène.

⁴²⁷ leê: toeliet.

⁴²⁹⁻³¹ Davantage depuis que le Choeur estoit entré sur le Theatre, régulièrement il n'en sortoit plus (...) Il est vray que quelques-fois nous le voyons sortir et rentrer, mais c'est extraordinairement et par une insigne adresse du Poëte, qui le faisoit par deux motifs; l'un pour faire sur le Theatre une action notable qui ne veut point avoir de témoins (...); l'autre, quand il est vraisemblable que ceux qui representent le Choeur, ont fait une action qui n'a pû se faire que dans un autre lieu que celui de la Scène (D'Aubignac p. 204-5).

- 430 Verliet zy 't niet; 't en waar' men om noodzaaklykheeden
 Haar élders heen zond, óf de nood het zélf beval.
 Maar waar zy heen ging, wat zy deê, wierd heel én al
 Bekénd gemaakt; zo dat ze in tyds daar wéderkeerde;
 En, ô Tooneelpöet, u door dit voorbeeld leerde,
 435 Hoe gy uw stuk aan één moet héchten; plaats, én tyd
 Waarneemen, dat gy deez' verléngt, nóch die verwydt.
 Dit maakte ook, dat ze op hunn' tooneelen meest beslooten
 Voor Témpeles, Ténten, óf Paleizen van de Grooten
 Te spelen, daar de Reij dan alle ding vernam,
 440 En wist; als óf ze by geval daar was, óf kwam.
 't Is ongelooflyk, wat al kósten de Ouden deden
 Aan deeze Reijen, wat ze al tyds, én vlyts besteedden
 Aan dit uitsteekendst, aan dit allerschoonst vermaak
 Van 't schouwspél, nu by ons eene onbekénde zaak.
 445 't Getal der ménschen, daar deez' Reijen uit bestonden,
 Is wél niet zéker; maar, myns oordeels, was 't gebonden
 Aan tienén, twintigen, nóch vyftigen; gelyk,
 In deeze tyden, een voortréffelyk muzyk
 Geen kunstenaar verwérpt, wanneer hy zyne snaaren,
 450 Of windgeluid, óf stém by de and're zo kan paaren,
 Dat hy niet uitsteekt: zo dat hunne Reij bestondt

⁴³¹ *nood*: noodzakelykheid.

⁴³²⁻³ Et pour cette raison quand les Poètes ont quelquefois tiré le Choeur hors de la Scène, ils ont été tres-soigneux (...) de luy faire dire en partant, où il alloit (D'Aubignac p. 209).

⁴³⁴⁻³⁶ Ook D'Aubignac legt nauw verband tussen de aanwezigheid van het koor op het toneel en de eenheid van plaats: als de personen blijven, is het ridicuul te veronderstellen dat de plaats zou veranderen; zo ook het verband met de eenheid van plaats: hoe zou men aannemelijk maken dat het koor een week, een jaar lang zonder eten of drinken op het toneel zou blijven! (p. 209-10). Zo zijn langs een achterdeur de eenheden, die Horatius nergens noemt, toch in Pels' werk terechtgekomen. Cf. ook vs. 864-65.

⁴³⁷⁻⁴⁰ Ook al weer in navolging van D'Aubignac somt Pels enkele geschikte „plaatsen van handeling” op, waar het koor toevallig alles wat nodig is, kan vernemen. D'Aubignac noemt enkele tragedies met goed passende koren: In Sophocles' *Antigone* is het aannemelijk dat de Ouden van Thebe als raad van Creon voor het paleis van de koning aanwezig zijn. Ook is het waarschijnlijk dat in de *Ajax* van dezelfde schrijver de matrozen van Salamis voor de tent van hun heer bijeenkomen, als ze van zijn razernij horen.

⁴⁴⁴ *nu by ons een onbekénde zaak*: „Omdat men nagelaten heeft het gebruik der Reyen by Vondel (...) in agt te nemen” moppert Oudaan.

⁴⁴⁷ *tienén, twintigen, nóch vyftigen*: waarschijnlijk zijn deze vormen als dativi sg. op te vatten. De preciese getallen die Pels hier noemt heb ik niet alle teruggevonden. D'Aubignac spreekt in het algemeen over een groot aantal personen (p. 211) en vertelt dat er bij Aeschylus „plus de cinquante personnes” waren. De commentaar in Bond bij vs. 281 geeft als aantal op vijf en twintig. Het *Naauwkeurig Onderwys in de Tooneelpoëzy* noemt een aantal tussen vier en twintig en vijftig (p. 330).

⁴⁴⁸ *een voortréffelyk muzyk*: subj.

⁴⁵¹ *uitsteekt*: „uit de toon valt”.

Uit zo veel' meesters, als men wél érvaaren vondt,
 Die, na des Dichters wil, gelyklyk t'zaamen speelden,
 Te zaamen zongen, óf zich in twé hoopen deelden.
 455 Deez' grootste meesters, hoe doorleerd in spél, én zang,
 Hoe zeer érvaaren in tooneelstóf, moesten lang,
 En naerstig blókken, om de harten te beroeren
 Door klank, én mynen, én hunn' ról wél uit te voeren.
 Want élk byzonder stuk had zyn' byzond're toon;
 460 Zo dat men schatten spilde in al dat kóstlyk loon;
 Omdat de meester van de Zangkunst, na der zaaken,
 En stóffen aart, én eisch, het maatgezag moest maaken.
 Men voeg hier by de zwier, hét toestél; al die pracht
 Van kleed'ren, élk op 't grootschst, én kóstlykst uitgewracht;
 465 De konstgevaerten, óf machienen, na de waarde
 Der stóffen ingevoerd; waar aan men arbeid spaarde,
 Nóch kunst, nóch kósten: wyl hier door de waardigheid,
 Het aanzien van een' Staat verbeeld wierd, én verbreed:
 Waarom zy dat verval meest uit haar' schatkist haalde,
 470 En all' die kóstlykheid van zwier, én pracht betaalde;
 't En zy een Véldeheer aan zyn Vaderland, óf Stad
 Die gunst wou schénken uit zyne overwinst, én schat,
 Naar een' behaalde zeege op vyandlyke vésten.
 Want alle aangrénzende, én omliggende gewésten
 475 Vergaderden zich by de spélen van dat feest;
 En ieder deê zyn bést, om boven de and're meest
 In kunst, én kóstlykheid, én grootschheid uit te steeken.
 Maar sint de liefde tót de kunst begon te ontbreken;

453-4 Over de koordeling spreekt ook het *Naauwkeurig Onderwys* p. 330-1. Het koor kan dan onderling een dialoog voeren.

457 *blókken*: zeer ingespannen werken.

458 *mynen*: gebaren.

460 *kóstlyk*: kostbaar.

461 *de meester van de Zangkunst*: de choreeg.

463-66 Uitvoerig over de aan de tragedie gespendeerde kosten voor spelers, kleding en machines (om „kunst-en vliegwerk” mee uit te voeren) D'Aubignac p. 211.

465 *konstgevaerten, óf machienen*: machine was kennelijk de technische term. Allerlei citaten in het aangehaalde artikel van Van Mourik (nt. 389.) Niet in deze betekenis in WNT.

465-6 *na de waarde Der stóffen*: overeenkomstig het gewicht van de behandelde onderwerpen. Een van de bezwaren tegen Vos' machienen was dat ze soms in geen verhouding stonden tot het belang ervan voor de handeling. Cf. Van Mourik a.w. p. 96.

466-77 Over de rol van particulier en staat bij het dragen van de kosten. Cf. D'Aubignac p. 211.

469 *verval*: kosten.

472 *overwinst*: baten van zijn overwinning.

473 *naar*: na.

480 De dartelheid wat nieuws begeerde; óf dat de nood,
 Of dom-, óf gierigheid der Grooten beurzen sloot;
 Vervielen éndelijk de Reijen, daar voorheenen
 De tréffelyksten zich meê moeiden, in verscheenen,
 En speelden zonder schande; als Aristophanés,
 485 Die zyne Reijen leide; én Plato zélf, die lés
 En onderwys gaf, om zich wél daar in te kwyten;
 Ja, vér van dat zulks stóf zou strékken tót verwyten,
 Of onderworpen zyn der stréngen Wyzen straf,
 Zich daar in oeffende van zyne jonkheid af.
 Dus achtte Griekenland wéleer de Reijen, die men
 490 Te dwaas verzétte, én ruilde aan Miemen, Pantomiemen,
 En Embolarien, alleen om 't weelig oog
 Te streelen, daar de ziel nóch vreugd, nóch vrucht van toog.
 Dit was een geestig slag van dansen, meest in mynen
 Bestaande, om liefde, toorn, bekommeringen, pynen,
 495 Verwond'ring, blydschap, hoop, én vrees, én al hetgeen
 Men hartstógt noemen kan, voor't oog van ieder één,
 Door buigingen van 't lyf, grimmassen, vreemde sprongen
 Zo uit te drukken, als door hulp van ménschetongen.
 Deez' Miemen spaarden, schoon de kunst hier niet ontbrak,
 500 Veel kósten; toen men die uit eens byzond'ren zak
 Moest haalen; én de lust der Grooten, én der Stéden
 Zo klein wierd, dat ze om de eer der kunst niet meerder streedén.
 Door die onachtzaamheid is eerst de grond gelégd,

479 *dartelheid*: weeldezucht, wispelturigheid.

481 *éndelyk*: tenslotte.

483-88 Aussi parmi les Grecs estoit-ce exercice honneste, que de s'adonner à l'instruction des Choeurs; ce qu'il est aisé de prouver, puisqu'Aristophane conduisit le Choeur de plusieurs de ses Comédies, et surtout des Nuées; et que Platon même le Philosophe s'y employa dès sa jeunesse." De bron van dit verhaal in *Uilen van Athene*, bloemlezing uit Diogenes Laertius, Amsterdam 1966, p. 61.

489-502 Over de vervanging van de rei door „Miemen, Pantomiemen en Embolarien". Waarschijnlijk volgt Pels hier, zonder scherp te onderscheiden, D'Aubignac die p. 212 bovenaan behandelt waarom de Nieuwe *Comédie* de reien verloor. Het rijtje *Mimes, Pantomimes, Embolaires* ook op p. 213 in hetzelfde verband. Voor de betekenis zie G. von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur* s.v. Mimus „... erscheint er hier (sc. Rome) zuerst als Tanz zu Flötenbegleitung, ab 212 v. Chr. als Intermezzo (Embolium) bei Theateraufführungen. Vgl. ook s.v. Pantomime.

491 *weelig*: dat graag gestreeld wil worden.

493 *geestig*: kunstvol; *mynen*: gebaren.

500 *eens byzond'ren*: van een particulier.

503-46 De reien op het Latijnse toneel. D'Aubignac behandelt uitvoerig dat Seneca's reien de echte niet zijn. Ze hebben niets met de handeling te maken en zijn daarom in de voorstelling zo vervelend, hoewel op zichzelf vol uitstekende morele gevoelens. Het koor maakte geen deel uit van het drama; het was niet meer dan een troep zangers en dansers (p. 198-9).

Dat by den Griek de Reij nooit weêr wierde opgerécht;
 505 Dat ze ook te Rome nooit in droeve, óf blyde spélen
 Wél ingevoerd is, op hunn' trótsche Schouwtooneelen:
 Want, óf men Séneca doorgaands mét Reijen leest,
 Nooit zyn ze op 't Roomsche tooneel naar eisch vertoond geweest.
 Men ga ze ééns keurig by de Grieksche vergelyken,
 510 En zie, hoe vér ze in kunst van deeze Reijen wyken.
 Zy doen geen wérk by hém, én kunnen al zo wél
 Daar buiten blyven, als gevoegd zyn in zyn spél.
 Schoolmeester, 'k gun u hier uw voorhoofd nors te kreuken.
 Prys, gy hébt récht, zyn' goude, én góddelyke spreuken,
 515 Zyn doorgewróchte wys van zéggén, zyne kracht,
 En kortheid, zyne kunst, én grootsche styl: maar wacht
 U zélven, my mét veel ontzaglykheids te kwéllen;
 Zo gy dien Létterhéld my wilt tót voorbeeld stéllen
 Van Schouwtooneelpoeet, omdat ik mét u lach,
 520 Niet meer verplicht zynde aan 't schoolmeesterlyk gezag.
 Nóch Treur-, nóch Blyspél in Latynsche taal beschreeven,
 't Zy ons van Séneca, óf Plautus nagebleeven,
 Of and're, op hunne naam, aanschouwt het licht (ik sluit
 Alleen Teréntius den Afrikaaner uit)
 525 't Geen ons tót voorbeeld van tooneelkunst kan verstrékken.
 Al zyn 'er geestigheên, én grootscheên uit te trékken;
 De stélling zonder kunst, óf overlég bewyst,

⁵⁰⁶ wél: op de juiste wijze.

⁵⁰⁷ óf: hoewel.

⁵⁰⁹ keurig: nauwkeurig.

⁵¹⁴ zyn' goude, én góddelyke spreuken: zijn sententies. Deze werden inderdaad algemeen bewonderd. Cf. Vossius, *Institutiones Poëticae* II, 56.

⁵¹⁷ ontzaglykheid: prestige.

⁵¹⁸⁻¹⁹ Als toneelschrijver wordt Seneca door Pels zonder meer aan de kant gezet. Begrijpelijk, voor deze auteur met zijn sterk-aangezette effecten, recht tegen verschillende voorschriften van Horatius in, was in het Frans-Klassicisme geen plaats. Voor een korte karakteristiek van Seneca's toneel zie Worp a.w. I, p. 244-7. Ook bij Vondel maakte de aanvankelijke bewondering voor Seneca onder invloed van zijn humanistische vrienden, m.n. Vossius, plaats voor reserve. Cf. W. A. P. Smit, *Van Pascha tot Noah* I, p. 229.

⁵²³ *Of and're, op hunne naam*: ook D'Aubignac spreekt van stukken *op naam van Seneca*, bv. p. 198.

Ook het vergelijkend oordeel tussen Plautus en Terentius berust op D'Aubignac en is trouwens in overeenstemming met de heersende opvatting. Op p. 46 zet D'Aubignac Plautus en Terentius tegenover elkaar met gunstig oordeel over de tweede, ongunstig over de eerste. Hij schreef ook een verhandeling *Térence justifié*. Bray a.w. p. 182 constateert: „Térence l'emporte sur Plaute” met voorbeelden van Scaliger, Balzac, Racine.

⁵²⁷ stélling: compositie.

Wanneer men de Ouden blind in hunne wérken pryst,
 En mist hunn' régels, dat men eeuwen lang blyft steeken
 530 In dikke onweetenheid; én alzowél gebréken,
 Als deugden voortplant- wyl maar ééne wég, én wét,
 Niet min aan ons, als de Oude, is op- én voorgezét.
 Die by Teréntius, in veel' voornaame deelen
 Naauwkeuriglyk gevólgd, ook uitblinkt in zyn' spélen:
 535 Hoewél hy fluit, én dans van Pantomien lydt
 In plaats van Reijen, als vergeeten by zyn' tyd,
 Om dus de gaaping der Bedryven af te mérken.
 Maar om de plicht der Reij behoorlyk te bewérken
 Door 't gansche spél heen, heeft hém ook de kunst gefaald;
 540 Wén hy ten overvloed in 't spél een' speeler haalt,
 Als Sosias, dien hy, om Simo aan te hooren,
 Alleen in de Andria tót speeler heeft verkooren,
 En ingevoerd gelyk een' dienaar, waard, én trouw;
 Opdat hy voeglyk eene Alleenspraak myden zou;
 545 't Wélk in der Reijen plaats wél waare in acht genomen,
 Deed hy hém in het spél, doorgaands te voorschyn komen:
 Zo als in Vrankryk nu in droeve, én blyde stóf,
 Quinault, Racine, én twé Corneilles, tót hunn' lóf,
 De hoofdpersoonen doen bedienen van vertrouwden,
 550 Die door het gansche spél verhandelen, 't geen de Ouden
 Door Reijen deden; én het wit was nét geraakt
 In deezen deele, indien een spél zo wierd gemaakt,
 Dat ieder speeler zyn belang had in de dingen,
 En 't eind bewérkte, in plaats van die vertrouwelingen.

528-9 Hier speelt Pels de klassieke practijk tegen de klassieke theorie uit. Klassieken en moderneren zijn aan dezelfde regels onderworpen. Vanuit deze gedachte is kritiek op de voorgangers mogelijk.

538-46 Daar hem de reien ontbraken om de woorden van de hoofdrolspelers aan te horen, heeft Terentius naar een andere oplossing gezocht en de „vertrouwde” geïntroduceerd. Deze Sosias komt echter alleen in de eerste scène van de *Andria* voor en daartegen heeft Pels blijkens vs. 546 bezwaar.

544 *voeglyk*: inderdaad dient men volgens de classicistische doctrine de monoloog om haar onwaarschijnlijkheid te vermijden. Cf. Van Hamel p. 152-54. Ook Oudaan p. 21.

546 *doorgaands*: voortdurend, steeds weer.

548 *Quinault*: Philippe Quinault (1635-88) dramaturg en librettoschrijver; *Racine*: Jean Racine (1639-99); *twé Corneilles*: nl. de beroemde Pierre (1606-84) en diens jongere broer Thomas (1625-1709).

551-54 Van Hamel (p. 165) verklaart deze regels als volgt: „Pels wist er dus nog een natuurlijker middel op dan de vertrouwelingen: de spelers zelve moesten het aandeel in de handeling dat vroeger den reien te beurt viel, overnemen”. Ieder personage moet belang hebben bij de ontwikkelingen.

- 555 Want om de Reijen, met heure oude kunst, én kracht,
 Weêr in te voeren, is vér buiten onze magt.
 Men moet, in 't scheiden der Bedryven, zich belyden
 Met een' muzyk, gelyk de élénde van de tyden
 Ons nalaat; én men vólge der Fransche dicht'ren wys
 560 Door 't spél, in plaats der Reije, óf steek na hooger' prys.
 Het dartel misbruik, eer de Reij nóch wierd vergeeten,
 Had ook al tucht, én leer van 't Schouwtooneel versmeeten,
 En de ongebondenheid van 't schimpschrift ingevoerd
 Door Saters, die by ons mét récht onaangeroord,
 565 Ten minsten ongevólgd, behoorden wég te blyven;
 Want, als men ze op de voet der Ouden zal beschryven,
 Zo brógt men Saters in een Treurspél, om 't vermaak,
 Gelyk in deeze tyd een Hófnar, Schalk, óf Snaak
 Op Itaaljaansche, Spaansche, én Engelsche tooneelen
 570 Zich méngt in treurstóf, én in Vórstelyke spélen;
 Men voegde ze ook in plaats der Reijen, tusschen twé
 Bedryven, 't geen te slécht der Reijen plicht voldeê.
 Maar 't slimst was, dat zy ze, om byzonderen te steeken,
 Invoerden, wélke wys, én vryigheid van spreekken,
 575 Van ouds al, 't Schouwtooneel gebragt heeft in de haat

⁵⁵⁵⁻⁵⁶ Met deze geresigneerde conclusie staat Pels lijnrecht tegenover D'Aubignac die nog wel mogelijkheden in het eerherstel van de rei zag.

⁵⁵⁷ *zich belyden*: zich behelpen.

⁵⁵⁸ *de élénde van de tyden*: bedoelde Pels daar geldgebrek mee of is hij van oordeel dat men thans toch tot niets beters in staat is?

⁵⁵⁹⁻⁶⁰ *men vólge der Fransche dicht'ren wys*: sc. men make gebruik van vertrouwden; *óf steek na hooger' prys*: of men volge mijn suggestie, gedaan in vs. 551-4.

⁵⁶¹ vv. Deze verzen handelen over het optreden van saters, door Pels opgevat als verwant met moderne komische figuren, in het toneelspel. Zie voor deze kwestie de inleiding p. 28v.

⁵⁶³ *'t schimpschrift*: voor de al in de Oudheid bestaande verwarring tussen satyrspel en satire zie men bijv. P. E. L. Verkuyl, *Il pastor fido in de Nederlandse dramatische literatuur*, Assen 1971, p. 22-24.

⁵⁶⁶ *op de voet der Ouden*: zoals ze bij de Ouden voorkwamen.

⁵⁶⁷⁻⁵⁷² „Zo placht dus de Tragedie hen te laten opkomen, die uitgelaten beschimpingen moesten rondslingeren. Onze schrijvers hebben de narren, die dwaasheden met grappen vermengd er uit slaan. Wat betreft mijn opmerking dat Saters in toneelstukken ingevoerd waren, men moet die niet zo opvatten dat dat na het opvoeren van het stuk plaats vond, maar midden in het stuk, net als koren” (vertaling van de commentaar van Nannius, door Bondius bij AP 221 aangehaald). D'Aubignac p. 145 meldt speciaal voor Rome dat een satyrspel wel als intermezzo dienst deed. ⁵⁶⁸⁻⁷⁰ Zoals bekend treft men in het zg. romantisch toneel vaak komische scènes aan in overigens ernstige stukken. Voor *Itaaljaansche, Spaansche, én Engelsche tooneelen* denke men aan werk van Guarini (in de *Pastor Fido* levert inderdaad een sater de komische scènes), Lope de Vega en Shakespeare. Bredero's *Rodderick ende Alphonsus* is een Nederlands voorbeeld van een dergelijk stuk.

⁵⁷⁰ *Vórstelyke spélen*: stukken onder vorsten spelend.

⁵⁷³ *'t slimst*: het ergst; *byzonderen*: individuen, particulieren; *steeken*: hekelen. Alweer blijkt *satyrisch* vlak bij *satirisch* te liggen.

Der tuchtigen; gelyk 't in die gehaate staat
 Nóch aangézien wordt by den zédigen, én vroomen,
 Met réden tégen zulk een misbruik ingenomen.
 Waarom men billyk schimp, én Saters in 't geheel
 580 Behoort te bannen van een leerlyk schouwtooneel.
 Dat ge ook in treurstóf méngt een' gék is ongeraaden;
 Want hy ontzénuwt al de déftigheid der daaden
 Eens Treurspéls; 't zy men hém mét anderen persoont,
 Door 't spél, óf tusschen twé Bedryven in vertoont.
 585 Dóch óf misschien een' drift u kittelde, én verrukte,
 Op hoop, óf voor den vólke uw' dwaasheid wél gelukte,
 Om, in uw déftig spél, door de ééne, óf de and're boots,
 Een woord, dat schérsend leert, te méngen onder 't grootsch:
 Wacht u, op 't leeven van byzonderen te schimpen;
 590 Met wélk een' schyn, wat slag van vérwen, wélke glimpen

⁵⁷⁶ *tuchtigen*: eerbare lieden.

⁵⁷⁶⁻⁸⁰ De mannen van Nil zijn scherp tegen allerlei misbruik opgetreden dat immers het toneel, tot hun verdriet, in een kwade reuk had gebracht. Vgl. *Naauwkeurig Onderwys* p. 6-21.

⁵⁸⁰ *leerlyk*: bedoeld om lering te verschaffen.

⁵⁸¹⁻⁹⁶ Een eigen stukje van Pels: wat in het optreden van de saters afkeurenswaardig is, bestrijdt hij ook in hun moderne equivalenten. Zelfs afgezien van het geschimp op bepaalde personen, is Pels als rechtgeaard classicist uiteraard tegen vermenging van genres. Oudaan is het daar hartelijk mee eens. Zo'n handelwijze beweegt „'t gemoedt tot alle ongestadigheid”. Sterker nog, ook in iemands leven is zo'n menging ongeraden: „Zeker die heerlyke en hoogdravende Treurspelen van dien alzins deftigen Vondel zouden my noit zoo veel hebben behaagt (...) indien 'er nu en dan eenige van anderen zwier hadden onder geloopen.” Oudaan was het ook die Huygens' *Trijntje Cornelis* maar moeilijk verwerken kon.

⁵⁸² *déftigheid der daaden*: waardigheid van de handeling.

⁵⁸³ *persoont*: personen komt als werkwoord niet in WNT voor, wel *personeren*: iem. voorstellen, zijn rol vervullen. In de druk van 1694 is *persoont* vervangen door *personeert*.

⁵⁸⁴ *óf tusschen twé Bedryven in vertoont*: Prof. Hummelen was zo vriendelijk mij mee te delen dat hem niets bekend is van het optreden van een gek tussen de bedrijven. Wellicht moet men denken aan een stuk als Starters *Daraide* waarin twee komische tussenspelen zijn opgenomen (Worp I p. 365). Trouwens, ook Pels heeft zoiets gepresteerd. Na ieder bedrijf van zijn *Didoos Doot* werd een bedrijf van zijn klucht *Iulfus* opgevoerd. Eerlijkheidshalve dient daarbij te worden vermeld dat Pels, toen hij tot hoger inzicht was gekomen, deze jeugdzonden heeft verloochend, *Gebruik en Misbruik des Tooneels* (1681) p. 48-9.

⁵⁸⁵⁻⁹⁶ Deze verzen zijn blijkbaar bedoeld voor hen die Pels' goede raad van de voorafgaande verzen eigenwijs in de wind slaan op hoop van succes bij het publiek.

⁵⁸⁵ *óf*: als; *verrukke*: meesleepte.

⁵⁸⁷ *boots*: kwinkslag.

⁵⁸⁹⁻⁵⁹⁶ Ook het *Naauwkeurig Onderwys* waarschuwt tegen dergelijke practijken. In *Gebruik en Misbruik des Tooneels* p. 21 weet Pels er voorbeelden van te geven. Worp II p. 103 deelt mee dat op 24 juli 1699 de burgemeesters met betrekking tot de schouwburg bepaalden dat „zodanige Tragediën, Commediën, en Kluchten alleen vertoond werden, die niets aanstootelyks zo ten aanzien van politike, kerkelijke als andere personen, nogte ook in opzichte van Zeden in zich begripen.” Cf. Worp I, p. 305 en II, p. 102.

⁵⁹⁰ *glimp*: dekmantel.

Gy 't ook wilt mommen. Toon in 't algemeen het kwaad;
 Bestraf, berisp het; maar verzwyg hém, die 't begaat.
 Zo ge iemands naam, óf doen, bekénd door straatgeruchten,
 Ten toon stélt, zo zyn uw' verfoeijelyke kluchten
 595 Brandmérken, uw tooneel een openbaar schavót,
 En, dichter, gy de beul, die géselt, als gy spót.
 Lét voorders, als ge een' Gód, een' Héld, óf Prins mét Boeren,
 Of Gékken t'zaamen op uw schouwtooneel wilt voeren;
 Dat hy, die daadelyk hoogdraavend was bespraakt,
 600 Van purper gloeit, én van den goude blinkt, én kraakt,
 Zo niet van styl vervalte, als óf hy, onder 't kitten,
 En zwélgen, in een' kroeg, óf bierkuf scheen' te zitten;
 Nóch ook dat hy zo schuw de laage styl vermy',
 Dat zyn' hoogvliendheid de wólken streev' voorby,
 605 Niet vange, als lucht, én wind, zo hoog in tóp gereezen,
 Als óf 't hém schand was van een' ménsch verstaan te weezen.
 Hy vly' dan zyne styl mét eenig onderscheid
 Na hém, mét wien hy spreekt, dóch houd' zyn' déftigheid;
 Gelyk somtyds bejaarde, én staatige Mevrouwen,
 610 Wanneer heur' kinders, óf naneeven bruilóft houwen,
 Ter eeren, én ter gunst des nieuwgetrouwden mans,
 Gansch ingetooen zich vervoegen aan den dans.

594 *kluchten*: het is in verband met de onzekerheid over Pels' bedoelingen niet uit te maken of dit woord hier *grappen* of *kluchtspelen* betekent.

597 vv. In het gedeelte dat Pels hier bewerkt, betoogt Horatius dat de acteurs die zojuist nog in een tragedie optraden, en nu als het ware hun eigen rollen parodiërend in het op de tragedie volgende satyrspel spelen, enerzijds niet tot de platheid van de klucht moeten vervallen, maar anderzijds ook niet in hoogdravendheid onverstaanbaar moeten zijn. De tragedie moet zich als een eerbare matrone gedragen in haar omgang met de satyrs.

Pels spreekt niet meer met zoveel woorden over saters. Hij behandelt blijkbaar hoe de echte tragediefiguren zich moeten gedragen als ze optreden in de „minderemanstaferelen.”

599 *daadelyk*: zojuist.

601 *kitten*: drinken, zuipen.

602 *bierkuf*: bierkroeg.

603 *schuw*: angstvallig.

605 *niet*: niets.

607 *vly'*: passe aan.

608 *déftigheid*: waardigheid.

610 *naneef*: achterkleinzoon, algemeen: nakomeling.

611 *ter gunst des*: ter wille en ter ere van de.

In mynen schértser wil ik ook alleen niet lyen
 Gemeene straattaal, ongesierde boerterien;
 615 Nóch trachten zo vér van de treurstyl af te gaan,
 Dat my niet scheelen zoude, óf ik een' Roffiaan
 Deê spreken, die op 't slag een' doffer had gesnooten
 Voor vyf, zés gulden; óf een' Hófnar, die by Grooten
 In 't Hóf verkeert, én daar een boelschap heeft ontdekt:
 620 Schoon de ééne, én de and're snaak de ontuchtigheid begékt.
 Ik zal de schértser, die 'k voorhéb te verzieren,
 Mét zo bevallig een' natuurlykheid versieren,
 Mét styl, én woorden, al de waereld zo gemeen,
 En na élks eigenschap bekénd; dat ieder één
 625 Zich in zal beelden, heel gemaklyk diergelyk een
 Gedicht te maaken, die éléndig zal staan kyken;
 Indien hy 't eens begint; wanneer hy, die alreeds

⁶¹³ vv. In deze passage behandelt Horatius de taal van het satyrspel. Het Latijn heeft: non ego inornata, et dominantia nomina solum/Verbaque, Pisones, Satyrorum scriptor amabo: nec sic tragico differre colori. Men kan dit weergeven met: Als schrijver van satyrspele wil ik niet bij uitsluiting gewone en ongesierde woorden en uitdrukkingen gebruiken (zoals dat wél in de comédie het geval is). Evenmin wil ik zo ver van de „kleur” van de tragedie afwijken etc. De commentaar die Bond ter plaatse aanhaalt doet het anders. Daar worden Horatius' woorden zo opgevat: Als satyrschrijver gebruik ik niet alleen eigenlijke, onopgesmukte woorden (zoals het satyrspel die nodig heeft in tegenstelling tot de tragedie) maar ik zorg er ook voor niet te ver van de „kleur” van de tragedie af te wijken (zoals dat in de comédie het geval is).

Wat Pels bedoelt is evenmin duidelijk. Oudaan, ook uitgaande van het Latijn, komt er niet uit: „My zou hier wel lusten te verstaan, wat dit, *alleen niet* hier te zeggen is. In(dien) het Latynsche *non tantum* (= non solum); zoo moet 'er noodzakelyk op volgen, *verum etiam* (= maar ook); en dit is in de pen gebleven. Indien iet anders, 'k wensche dat men 't my ontleede, vermits de dofheits myns begrips (...) tot daar toe niet stygen kan.” Het lijkt mij op zichzelf mogelijk dat Pels de interpretatie uit Bond volgt. *Alleen niet* is een vaker voorkomende omzetting van *niet alleen*. De door Oudaan verwachte voortzetting is dan te vinden in *Nóch* (615). De *gemeene straattaal, ongesierde boerterien* dient men dan, niet negatief, op te vatten als gewone volkstaal, onopgesmukte grappen.

Deze opvatting wordt echter tegengesproken door de kanttekening in de druk van 1694: Geen gemeene straattaal in treurstóf. Deze commentator moet *alleen niet* hebben opgevat als *volstrekt niet*; of dacht hij aan een soort haplogie, *alleen niet* voor *niet alleen niet*? Uiteraard is de opvatting van deze commentator (niet Pels) voor ons niet bindend. Wel bewijst de aantekening dat men deze verzen al gauw zo is gaan verklaren.

Het is tenslotte ook mogelijk dat *alleen niet* bij Pels betekent: niet uitsluitend.

Het vraagstuk is nog gecompliceerder doordat Pels, anders dan Horatius, eigenlijk niet meer schrijft over het optreden van saters, maar over de taal die komische figuren, in ernstig toneel dienen te gebruiken.

⁶¹³ *mynen schértser*: de grappenmaker die ik laat optreden.

⁶¹⁶ *Roffiaan*: hoerenwaard, koppelaar.

⁶¹⁷ *op 't slag*: zojuist (WNT XIV, 1499); *doffer*: boel, minnaar; *snuiten*: afzetten, beetnemen.

⁶¹⁹ *boelschap*: liaison.

⁶²¹ *verzieren*: verzinnen.

⁶²⁶ *éléndig*: beklagenswaardig.

- Gedaan achtte, eer hy 't werk begon, dat na veel zweets,
 Zal staaken, én vergeefsich zich martelen, én moorden.
- 630 Zo veel vermoogen de órde, én schikking van de woorden;
 Zo groot een' wélstand kan de hand eens Dichters vaak
 Byzétten aan een' sléchte, én zeer gemeene zaak;
 Weet hy de deelen maar gevoegchelyk te schikken
 En daartoe de eigene spreekwyzen uit te pikken.
- 635 Een Boer dan, die gy, van zyn' ploeg, óf uit een woud
 Gehaald, op uw Tooneel wilt bréngen, voer' geen kout,
 Gelyk een pleiters klérk, óf diergelyk een praater;
 Nóch als een koopwyf van de Vygendam, óf 't Water;
 Nóch kozel téder, als een dartel hóveling.
- 640 Uw Boer blyve altyd boer; dóch my' voor alle ding
 Ontuchtig spreekken, vuile, onhébbelyke naamen
 Te noemen; 't boersch, én niet het vuil, moet hém betaamen.
 Want, schoon een' plug, die door der Hoofden zótte gunst,
 En av'réchtsch overlég van spaarzaamheid om zunst
- 645 Voor stom gespeeld heeft, én aan twé, dry and're funnen
 (De een' gunst is de and're waard) om zunst weêr mag vergunnen
 De vrye toegang tót de Zydelgalery,
 Of 't Ruim van Schouwburg: schoon een Sleepersknécht, die by
 Half achten, om zyn vólk te haalen, aan komt zétten,
- 650 En laat een' jongen op zyn paerd, én sleedtje létten;
 Terwyl hy, hoopend' nóch een' brók van 't spél te zien,

⁶³¹ wélstand: luister.

⁶³² sléchte: eenvoudige; gemeene: gewone.

⁶³⁴ de eigene spreekwyzen: de bij ieder passende manier van spreken.

⁶³⁵ Pels gaat voort het betoog van Horatius voor zijn doel om te buigen. Boer geeft hij als vertaling van Faunus = bossater. Oudaan tikt hem daarvoor al op de vingers.

⁶³⁸ de Vygendam, óf 't Water: „Op 't Water” was de naam van de in het Damrak aan de westzijde aangelegde kade; het zuidelijk gedeelte daarvan (tussen Zoutsteeg en Dam) heette tot in het midden van de 17de eeuw Vijgendam, welke naam later overging op het zuidelijk gedeelte van de Dam (Brief Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam).

⁶³⁹ kozel: lees: kozel' van kozelen: babbelen, verliefd praten.

⁶⁴³ vv. Een aardig voorbeeld van het „op onze tijden en zeden gepast”. De hier beschreven practijk heeft Pels blijkbaar nogal geërgerd.

⁶⁴³ plug: kinkel.

⁶⁴⁴ overlég: beleid; omzunst: gratis, voor niets.

⁶⁴⁵ voor stom: een figurantenrol; fun: schelm, schavuit.

⁶⁴⁸ schoon: voortzetting van het schoon van vs. 643; hervat vs. 655.

⁶⁴⁹ Half achten: vgl. dit citaat uit Langendijks *Spiegel der Vaderlandse Kooplieden*: Zou de Schouburg nog niet uit zyn, Joris? Het is al meer dan agt uren (aangehaald in Jonckbloet, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde III*⁴, 1889, p. 365).

⁶⁵⁰ sleedtje: voertuig zonder wielen dat glijdend wordt voortbewogen; als gesloten rijtuig voor personenvervoer inzonderheid in Amsterdam in gebruik (WNT XIV, 1634).

- De Géldontfangers aan de poort mét acht, óf tien
 Fluweele woorden weet op zyn' manier te paaijen,
 Om zo zich zélven in de Staanplaats in te draaijen:
 655 Schoon zulk een slag van vólk, én diergelyk een ruigt'
 Om 't aller ongeschikst, én schandlykst lacht, én juicht;
 De béste zullen 't zich aantrékken, én verfoeijen
 Een eerloos tydverdryf, 't geen 't aangezicht doet gloeijen
 Aan hunnen dóchteren, én vrouwen. Neem dan acht,
 660 Dat niemand zich behoev' te schaamen, dat hy lacht,
 En dus uw Schouwspél voor een schandlyk schuuwspél houde.
 De trant der vaerzen eens Tooneelspéls was by de oude
 Latynen, als by ons. Het béste vaers was, dat
 Zés voeten, ieder van twé léttergreepen, had,
 665 Van wélke de eerste kort, de twéde lang moest luiden;
 Dit voerde toen de naam van Jambus, én is huden
 Nóch in gebruik by ons, daar diergelyk een' voet
 In de aanvang laag, én hoog in 't énde klinken moet.
 Maar van deeze ouden zyn de jongere Latynen
 670 Geweeken, willende zich zélven niet verpynen
 Tót die gebondenheid; én daar men altemét
 Een' lange greep, in plaats eens korten, had gezét
 Mét overlég, én kunst; opdat men't vaers den ooren,
 Mét meerder langzaamheid, én grootschheid zou doen hooren;
 675 Is deeze vrijigheid te vaak by hén misbruikt,
 En ménig voet in 't vaers ontzénuwd, én verstuikt.
 Heel anders is 't gegaan mét Néderlands pöeeten;
 De voorste hébben min, dan de achterste geweeten,
 Hoe 't vaers behaaglykst vloeide; én, zonder onderscheid,

⁶⁵⁵ *ruigt'*: uitschot, rapalje.

⁶⁵⁶ *ongeschikst*: meest ongepast.

⁶⁶¹ *Schouwspél, schuuwspél*: paronomasia.

⁶⁶²⁻⁷⁰⁷ Deze passage komt min of meer overeen met AP vs. 251-274 waar Horatius de belangrijkste versmaten, de fouten die ermee gemaakt worden en de onkunde van het publiek daartegenover behandelt. Vs. 676-686 is een zelfstandige toevoeging van Pels waarin hij de Nederlandse oudere dichters ongunstig met de Latijnse ouderen vergelijkt. Eveneens eigen werk zijn de vss. 707-22, waarin hij de oude Nederlanders toch weer in bescherming neemt.

⁶⁶⁵⁻⁶⁸ Let erop dat Pels de termen *kort* en *lang* voor de klassieke maten hanteert, terwijl hij voor de Nederlandse verzen *laag* en *hoog* gebruikt. Cf. Fr. Kossmann, *Nederlandsch Versrythme*, 1922, p. 130.

⁶⁷⁰ *zich verpynen tot*: zich met moeite laten verplichten door.

⁶⁷¹ *daar*: waar; *altemét*: soms; *men*: sc. de oude dichters.

⁶⁷⁵ *hén*: sc. de jongeren.

⁶⁷⁶ *ontzénuwd, én verstuikt*: van kracht beroofd en uit zijn verband geraakt.

⁶⁷⁸ *de voorste*: de oudste.

- 680 Van voeten, het ten dans al hinkende geleid,
 Met, vérre van op hooge, óf laage toon te létten,
 Twé léttergreepen sléchts voor eene voet te zétten.
 Indien ge, ó dichter, dan zo hard, én kwastig zyt,
 In uwer vaerzen trant, als die van de eerste tyd,
- 685 Toont ge, als een bott'rik in de Rymkunst, u te draagen;
 Of dat ge uw wérk te ras, én lós hébt opgeslaagen.
 Maar alle Leezers, zégt ge moogelyk, zyn juist
 Altyd geen kénners. Zal ik daarom voor de vuist
 In 't wild heen schryven? óf van mynen leezer hoopen,
- 690 Dat hy licht over myn' misslagen heen zal loopen,
 En myne feilen, als niet hébbende om het lyf,
 Zien door de ving'ren, wén ik maar gedichten schryf?
 Heel fraaj! Men zal my licht van gróf, én bot te dwaalen
 Vrykeuren; maar wat lóf, wat eer zal ik behaalen?
- 695 Doe gy dan anders, ó voortréffelyk Geslacht;
 Doorblader Grieken, én Latynen, dag én nacht;
 Doorsnuffel Itaaljaan, én Franschman; doe uw voordeel
 Mét Néderduitschen, dóch mét overlég, mét oordeel:
 Niet als onze Ouders, die zich over Breêroôs trant,
- 700 En boertery vry lós, ik zwyg, mét onverstand
 Verwonderden, als waard in tóp te zyn verheeven;
 Is anders u, én my verstands genoeg gegeeven,
 Om 't geestig loopje van het boersch, én ongeschikt
 Te kunnen schiften; én zo wy, waar 't vaers maar schrikt,
- 705 In trant, óf rólt, én slaat, op onze vingers weeten
 Te téllen, én mét monde en ooren na te meeten.
 'k Wil évenwel niet, dat ge een' oud' pöet veracht,

679-80 *zonder onderscheid van voeten*: zonder de verschillende versvoeten duidelijk te onderscheiden.
 681-82 Door er, zonder op de regelmatige afwisseling van hoog en laag te letten, alleen maar voor te zorgen dat een voet uit twee lettergrepen bestond. Blijkbaar heeft Pels hier de oude, getelde verzen op het oog.

686 *opslaan*: op touw zetten.

693 *licht*: vermoedelijk wel.

696-98 In de corresponderende passage beval Horatius de Grieken als model aan.

699-701 Elders weet Pels ook wel met waardering over Bredero te spreken, zie vs. 843. In *Gebruik en Misbruik des Tooneels* (1681) p. 13 prijst hij hem als „Een geest, wiens wédergade in schérts, én boertigheeden/ Nabootzende de zwier van de oude platte zéden,/ En de onbeschaafde-
 heid van de straattaal te Amsterdam/ Nooit voor hém is geweest, óf sédert na hém kwam.”

700 *vry lós*: nogal ondoordacht; *ik zwyg*: om maar niet te zeggen.

702 *Is anders*: als tenminste.

703 *loopje*: kunstgreep WNT IX, 2822.

grapje, aardigheidje WNT IX, 2823.

704 *én zo wy*: en als wij; *schrikt*: hapert, van slag raakt.

Al mist hij in de zwier,* in zuiverheid, óf kracht.
 O neen, 't zyn de Ouden, na wiens voorgaan, als langs trappen,
 710 Men óp moet stygen tót de tóp der weetenschappen.
 Zy zyn de vindere, zy de vaders van 't gedicht,
 En by 't gevondene iets toe te voegen, valt ons licht.
 Wy zouden lichtlyk, door 't gebrék van 't nutte baken
 Der oude Dichteren, in gróver dwaaling raaken.
 715 Zy zyn de Leidstar, die wy vólgen, buiten 't kwaad:
 Dan zyn ze een' spiegel, om te schuuwen, 't geen misstaat.
 Geen' kunsten hébben ooit het hoofd om hoog gestoken,
 Of 't een, óf 't ander heeft in de aanvang heur ontbroken,
 Behalven 't ongemak, de stribb'ling, die de kunst
 720 Bejégend is, na maat van afgunst, óf van gunst
 Der eeuwe; én na de trék van boozen, óf van vroomen,
 Door de onweêrstaand' re kracht der Dichtkunst ingenomen.
 Men zégt, dat Théspis de eerste een slag van Treurdicht vond,
 Toen onbekénd, dat hy door 't land op wagens zond,
 725 Mét Speelers, wien 't gelaat mét wynmoêr wierd bestreeken,
 En dien hy 't voor den vólke opzingen deede, én spreeken.
 Na hém vond Æschylus de mom, én 't voeglyk kleed,
 En bouwde op balkjes een' verheeven' grond, en kweet
 Zich zélve, om niet alleen te speelen voor de boeren;
 730 Maar hooger styl, én wys van spreeken in te voeren.
 Dit wierd zo wélkom by den Griek door 't gansche land
 Ontfangen, dat men, om tót achting van verstand
 Te steigeren, geen wég zo zéker, én zo veilig,
 Als die, kon inslaan: want het vólk hield, als voor heilig,
 735 De Lés, én Spreuken, die het Schouwtooneel ter straf
 Der góddeloosheid, én ten lóf der deugden gaf.
 Deeze opgang deê de moed der Dichteren zo groeijen,

713 't nutte baken: nl. het zien waar zij verkeerd gingen.

715 buiten: afgezien van, behalve.

719 stribb'ling: verzet, tegenwerking.

723-752 Pels volgt Horatius in diens geschiedenis van het toneel. Daarna vervolgt hij dat verhaal zelfstandig.

723 Théspis: zoon van Themon uit Athene, is volgens de antieke traditie de eerste geweest die in Attica de mimische zang en dans van de dithyrambische saterkoren op de Dionysosfeesten tot tragedie heeft uitgebreid. Voor het feit dat dit op wagens gebeurde, is Horatius de enige bron.

725 wynmoêr: droesem.

727 Æschylus: Atheens dramaturg (525-456 v. Chr.); mom: masker.

732-3 tót achting van verstand/Te steigeren: in achting bij de verstandigen te komen. Of: om het verstand in (hoger) achting te brengen?

737 Deeze opgang: dit succes. Het gaat Horatius in de volgende passage met name om de oude komedie. Pels heeft het over toneel in het algemeen.

Dat zy zich tót hun lóf, 'k zwyg strafloos, durfden moeijen
 Alleen niet ondeugd, zonde, én schande in 't algemeen
 740 Te heek'len; maar ook deeze, én geene op 't zeer te treên.
 Ja deeze vryheid wierd gepreezen, én geleeden,
 Zo lang zy lieden trof, wier buitenspoorigheeden,
 Door Griekenland bekénd, het wélverdiende loon,
 Naar aller vroomen wénsch, ontgingen door die hoon.
 745 Maar, toen het misbruik van der Dicht'ren schérpe pénnen
 Den Burger, om een kleen gebrék, begon te schénnen
 Uit wraak, óf dartelheid, verzag de Wét daar in;
 Zo dat de Reij, die al de luister, die 't begin
 Van 't schouwspél was, door dit verbieden, uit de spélen
 750 Geraakte, én zich niet meer vertoonde op schouwtooneelen:
 Want alles, wat het spél tót lóf der deugden zei,
 Of laster van het kwaad, geschiedde door de Reij.
 En op de wys is 't spél van Griekenland te Romén
 Gebragt, én, onvoorzien van Reijen, aangenomen;
 755 Alwaar't, schoon 't nimmer tót die hooge luister steeg,
 Die 't in zyn aanwas eerst in Griekenland verkreeg;
 Nóchtans groote achting had; dóch éndlyk door de weelde
 Des Roomschen vólks, aan wélk alle eer, én tucht verveelde,
 Gevórmd op 't voorbeeld van het dartel Vórstendom,
 760 Zo schandlyk neêrwaarts daalde, als lóflyk opwaarts klom.
 Toen nu dat magtig ryk door eigen' zwaarte zakte
 In zynen ondergang, én zo alom verzwakte
 In heersch- in krygskunde, én in wétten, dat het tót
 Gemakkelyke buit verstrékte aan Hun, én Got;

738 *zich moeijen*: zich inlaten.

739 *alleen niet*: niet alleen.

741 *geleeden*: verdragen.

746 *schénnen*: aanvallen.

748-752 Hier komt dus een andere verklaring voor het verval van de rei dan Pels eerst gaf, nl. dat deze teveel voor persoonlijke polemieek werd gebruikt. Dat Pels twee verklaringen geeft, die overigens wel te combineren zijn, zal wel komen doordat hij eerst D'Aubignac volgde (vs. 478 vv.) en nu Horatius.

753 Begin van het zelfstandig door Pels bewerkte gedeelte.

758 *verveelde*: te zwaar viel.

759 Vórstendom: de vorsten.

760 *als*: als (eertijds).

761 vv. Pels volgt de traditionele voorstelling van de Middeleeuwen. Zie inleiding p. 30. Ter illustratie nog een citaat uit M. Zuerus van Boxhorn, *Nederlandsche Historie*² (1739, 1e druk 1644) p. 14: „Ontrent het duisenste jaar dan na de geboorte ons liefs Heere, sat zyn Kerke, niet alleen in Nederland, maar ook door geheel Europe, in de alderdikste duisternisse; sijnde leere ende leeven van de geestelyke op het hoogste besoedeld, ende weinige overblijfselen doe te vinden van waarheid en godsaligheid.”

- 765 Verviel Európe, door de woeste, én gróve hardheid
 Dier Noordsche vólk'ren, in zo byster een' verwardheid,
 En dik een' domheid, dat na twé, dry honderd jaar
 Een man van doorzicht wierd geschat voor toveraar,
 Voor tovery alle ongemeene weetenschappen.
- 770 Zo wist de Geestlykheid dat ruuwe vólk te kappen
 Door schyndeugd, dat zy al de wéllust, al de schat
 Der waereld, ja 't gebied op's vólks gemoed bezat.
 En lichtlyk had men nooit die vloek van hier doen vluchten,
 Maar zou nóch onder 't juk dier slaavernye zuchten,
- 775 Had Laurens Kósters geest de nutte Drukkunst niet
 Gevonden, én onze eeuw geréd uit dat verdriet.
 Wy weeten, waar zich Méntz, én Bazel van beroemen;
 Wie zy de vindere van onze éd'le Drukkunst noemen:
 Maar u, ô Haarlem, komt die onverganklyke eer,
- 780 Die tyd, ondankbaarheid, nóch afgunst immermeer,
 Zo lang deeze aardkloot staat, zal machtig zyn te wisschen,
 Door al de waereld, uit der ménschen heugchenissen.
 Deeze éd'le kunst, door gansch Európe in 't kort verspreid,
 Verdreef de névelen van alle onweetendheid,
- 785 En gaf aan ieder, door het middel van de boeken,
 't Gemak, om alle kunst onkóstylyk te onderzoeken;
 Zo dat de Dichtkunst, die heel zwak was, krank, én lam,
 Méde uit het ziekbéd raakte, én weêr te voorschyn kwam,
 En haast zo frisch wierd, én zo schoon; dat ze alle landen
- 790 Doorwandelde, én, alom gedraagen op de handen,
 Meest in 't Latynsch, én Grieksch verwélkomd, én gevierd,
 Byna in de eerste stand, én glans verheeven wierd.
 In and're taalen, al ontbrak het aan geen geesten,

770 *kappen*: bedriegen.

771 *wéllust*: geneugten.

772 *'t gebied*: de macht.

773-782 Voor de uitvinding van de boekdrukkunst zie de inleiding p. 30.

777 *Mentz*: de plaats waar volgens anderen Gutenberg de uitvinding zou hebben gedaan; *Bazel*: als plaats van de uitvinding door mij nergens aangetroffen. Douglas C. McMurtrie, *The invention of printing*, New York 1942 vermeldt in zijn bibliografie s.v. *Rival claims* slechts een late, achttiende-eeuwse vermelding van Bazel. Vermoedelijk noemde Pels, die hier, voorzover ik weet, zonder bron werkte, de plaats, uiteraard wel bekend door vele oude drukken, bij vergissing.

783 *in 't kort*: weldra.

786 *onkóstylyk*: zonder hoge kosten.

791 De humanistische literatuur is immers voor het overgrote deel in de klassieke talen geschreven.

793 *geesten*: talentvolle, geestrijke mensen.

Wierd zy zeer magerlyk ontfangen by de meesten,
 795 Of wél by allen: want de brabb'ling was alom
 Zo ingekroopen, én de styl, én taal zo dom;
 Dat, wien 't alleenlyk in die tyden wou gelukken,
 ('k Ga sierelyk voorby) zich klaarlyk uit te drukken
 In eigen' taal, zich wél genoegde aan zulk eene eer.
 800 In 't Neêrlandsch, om iets fraais te zéggen, had men meer
 Verbasterde, én uitheemsche, als ingeboor'ne woorden,
 Die veeler ooren meer, dan de eigene, bekoorden;
 Zo onderwierp zich zélve, ô schande! ô slaaverny!
 Inheemsche lafheid aan uitheemsche heerschappy.
 805 Al dit belétte niet, óf 't vólk, in liefde ontsteeken
 Ter Dichtkunst, wilde dat vermaak ook aan den leeken
 Deelachtig maaken, dies men door gansch Néderland
 Vergaderplaatsen tót dien einde heeft geplant;
 Wier kunstgenooten zélf zich Réderykers noemden,
 810 En mét zinspreuken, én blaazoenen zich beroemden
 Elk van de meeste liefde, én zucht tót deeze kunst.
 In wélke broederschap men aannam, zonder gunst,
 Geleerde, én ongeleerde, als de oeffening, én zéden
 Niet mét de voeglykheid eens goeden burgers streedden.
 815 Uit deeze Kamers, daar 's Lands Opperhoogheid veel'
 Voorréchten aan vergunde, ontstond dat Landjuweel,
 By Meet'ren aangeroord, als wél gedénkens waardig;
 Waar in de meeste, meer op zwier, én pracht hoovaerdig,
 Als wél op taal, óf kunst, te wagen, schépe, én schuit
 820 Verscheenen, léverende een slag van dichten uit,
 Meest zonder trant, versierd mét zulke vreemde naamen,
 Dat hunn' waerdy daar uit zeer lichtlyk is te raamen;

⁷⁹⁷⁻⁹ dat, wie het in die tijden alleen maar gelukte zich duidelijk uit te drukken in de eigen taal (over sierlijk spreek ik helemaal niet), zich met de eer daarvan geheel tevreden stelde.

⁸⁰⁰⁻⁰⁴ Voor de taalverbastering aan het einde van de Middeleeuwen zie de inleiding p. 30-31.

⁸⁰⁵ Voor de rol van de rederijkerskamers zie inleiding p. 31.

⁸⁰⁶ *leek*: onontwikkeld persoon.

⁸¹² *zonder gunst*: zonder aanzien des persoons.

⁸¹⁵⁻¹⁶ Vgl. Van Meteren t.a.p.: „Dese Gilden zijn by de Lantsheeren met Vryheden en Privilegien vereert gheweest”. Brandt vermeldt dat Karel V de Amsterdamse kamer met haar blazoen heeft vereerd, *Inleydinge* p. 264.

⁸¹⁹ *schépe, en schuit*: hiervan rept Van Meteren niet, maar het zal Pels bekend zijn geweest hoe te Amsterdam schepen voor vertoningen gebruikt werden, bijvoorbeeld ter verwelkoming van de prins. Cf. Schotel, *Geschiedenis der Rederijkers in Nederland* II, p. 57.

⁸²¹ *trant*: maat.

In wier verscheidenheid bestond het grootst sieraad,
 Als rétrograden, én baladen intrikaat,
 825 Mét rikkerakken, én sonnétten, én simplétten,
 Ook bagenauwen, én kreeftdichten, én doeb létten,
 En kokarullen; daar de boeren nu ter tyd
 Zich hier in 't land nóch stérk in oeffenen om stryd.
 Ook gaf de Kamer, die beriep, verscheiden' pryzen
 830 Van waerde uit, om aan zulk een' Kamer toe te wyzen;
 Zo die het grootst getal van Réderykers bragt;
 Als die zich voordeê mét de kóstelykste pracht;
 Ook die 't kortst antwoord op een' zinvraag wist te zéggen:
 Als méde aan die, wiens gék het geestigst af kon léggen:
 835 Maar nooit een' prys aan die 't bekoorelykst gedicht
 Van stélling, styl, én taal, én maatklank gaf in 't licht.
 Alleen blonk te Amsterdam, mét ménig tréflyk Dichter

⁸²³ Hun grootste sier ontleenden zij aan het feit dat er zoveel verschillende soorten waren. De dan volgende namen heeft Pels waarschijnlijk alle uit Casteleins *Const van Rhetoriken* opgediept. Een overzicht van de door deze genoemde versvormen geeft Te Winkel II, p. 424-428, waar men er ook een verklaring van kan vinden. Ik geef deze hier niet; Pels bedoelt kennelijk niet anders dan dat men zich over deze onzin vrolijk moet maken. Oudaan geeft wat honend commentaar: dat de boeren zich daar mee bezig houden, gelooft hij niet; die namen klinken „als of zy Arabisch, of Hebreusch hoorden spreken: maar 't geeft onderwyl een zonderling sieraad aan het werk van onzen dichter, dat het blyke dat hy in zoo ongemeene stoffe zoo wel bedreven zy.”

⁸²⁵ *sonnétten*: voor het optreden van deze dichtvorm in dit rijtje weet ik geen verklaring, tenzij het een grapje is. De boer uit Bredero's *Klucht van de Koe* noemt de sonnetten ook bij zijn rederijkerskunstjes: „Ick spreek Sonnetten, en Balladen uyt de vuyst.” Wellicht beschouwde Pels het sonnet als een door de rederijkers uitgevonden vorm, die echter in tegenstelling tot de andere beoefend is gebleven.

⁸²⁹⁻³⁶ De gegevens uit deze passage kan Pels weer aan Van Meteren hebben ontleend, zij het dat de negatieve conclusie geheel voor zijn eigen rekening komt.

⁸³¹ Zo: zowel.

⁸³³ *zinvraag*: vraag waarin een „zin” is opgenomen.

⁸³⁴ *afléggen*: zich scherp over iets of iemand uitlaten.

⁸³⁶ *stélling*: compositie.

⁸³⁷ vv. Voor de Amsterdamse kamer zie men bijv. J. J. Pontanus, *Historische Beschrijvinghe der seer wijt beroemde Coop-stadt Amsterdam*, 1614, p. 149-50 en vooral G. Brandt, *Inleydinge in Gedichten* (1649) p. 261-3. Bij de leden van het jaar 1681 noemt deze uit Pels' rijtje: Reaal, Spiegel, Roemer Visscher en Kornelis Ketel. Voor de letterkunde heeft deze schilder-dichter zich niet buitengewoon verdienstelijk gemaakt. Te Winkel III, p. 69 noemt hem alleen als medewerker aan enkele liedboekjes. Vandaar dat ik veronderstel dat Pels zijn naam wel aan Brandts opgave ontleend zal hebben. Coster, Coormhert, Brederode, Hooft en Vondel waren uiteraard bekend. Meer problemen levert Plemp op. Hiermee kunnen twee mannen bedoeld zijn: 1. C. G. Plemp, Neolatijns dichter, vriend van Vondel en schrijver van een *Spelkunst*; 2. V. F. Plemp, vertaler van medisch werk waarbij hij voor de vaktermen Nederlandse equivalenten heeft gevonden. Hij wordt met ere genoemd in de voorrede van L. Meyers *Woordenschat*. Oudaan denkt dat de tweede is bedoeld, Van Hoogstraten, uitgever van Oudaans *Aanmerkingen* houdt het in een aantekening op de eerste. Oudaan heeft er bezwaar tegen dat Kamphuizen in dit rijtje wordt genoemd: dat was geen Amsterdammer. Pels heeft hem mogelijk een plaatsje gegund wegens zijn *Wel-rymenswet* (*Stichtelycke Rymen*, Amst. 1647, p. 208-10) waarin hij onder andere zijn visie op een juist taalgebruik geeft. Mogelijk is aan Pels bekend geweest dat Kamphuizen in een epigram in *Den Herstelden Apollos Harp* (1663) p. 116 de rederijkerstaal hekelt. Spiegel tenslotte had een grote reputatie als taalzuiveraar. Pontanus a.w.p. 286 noemt hem met lof, evenals Brandt t.a.p.

Voorzien, de Dichtkunst vry wat hélderer, én lichter.
 Hier létte men op stóf, én stélling, styl, én trant;
 840 En hier schreef Spiegel zyn' Hartspiegel, vol verstand,
 Zyn' zuiv're moedertaal eerst zéttende in de zétel.
 Hém vólgden Korenhart, Plémp, Visscher, Kóster, Kétel,
 En Breederode, mét Kamphuizen, én Reaal,
 En Hoofd, én Vondel, puik van Schryvers al te maal,
 845 Door wélke taal, én kunst die luister heeft verkreegen,
 En tót zo hoog een' tóp van achting is gesteegen.
 Hier proefde de één, hoe vér zyn ingestort vernuft
 Kon reiken; de ander trachtte uit de oudheid, hoe vermuft,
 En diep bedékt de grond der Dichtkunst op te zoeken.
 850 Van hier sproot eerst het zaad, dat ons zo veele boeken
 In eigen' taale, sint eene eeuw,gegeeven heeft,
 Waar in de Dichtkunst zo bekoorlyk leeft, én zweeft.
 Het Schouwspél échter, schoon 't al by de Réderykers
 Begonnen was mét loop, én groot gedrang van kykers,
 855 Wierd, néffens, 't Héldendicht, nooit in de grond verstaan;
 Al spaarde men daar tyd, nóch vlyt, nóch zinnen aan.
 En, schoon men voorhad op het réchte spoor der Ouden
 Récht toe te gaan, én zich aan hunne wys te houden;
 't Behaagde zélden, óf schier nooit op 't Schouwtooneel.
 860 't Is waar, dat onderscheid van land, én eeuw hier veel
 Toe hielp: maar 't kunstigst, én daar 't meest was aan gelégen,
 Al kroop men de Ouden door, begreep men niet ter dégen,
 Als, wat de Reij in 't spél bedryft; hoe veel sieraads
 Bestaat in de eenheid van geschied'nis, tyd, én plaats;
 865 Hòe dat, én waar de knoop beginnen moet, én énden,
 Het éénigst doelwit, daar het al op moet belénden;
 Hoe zich het één tooneel aan 't ander binden moet

847-9 De begrippen *natura* en *ars* staan hier tegenover elkaar.

849 *grond*: beginselen.

854 *loop*: toeloop.

855 *néffens*: evenals.

856 *zinnen*: verstand (Cf. F. L. Zwaan, „Sinnen” bij *Hoof*t, NTg LV, 1962, p. 31).

857 *voorhad*: de bedoeling had.

860-1 Hier impliciet in erkenning dat het werk der Ouden niet altijd zonder meer overgenomen kan worden. Cf. Van Hamel p. 31 voor dergelijke opmerkingen bij anderen.

865 Over de „knoop” handelt uitvoerig het *Naauwkeurig Onderwys* p. 95-100, en 179-181. Cf. Van Hamel 118-19.

867 De „liaison des scènes”, door Corneille uitgewerkt in zijn *Discours des trois unités* (1660). Cf. Van Hamel 114-15.

In één bedryf; waarom vier spreekers niet voor goed
 Gekeurd zyn by malkand're op één tooneel; de réden,
 870 Waaron geen' persoonadje op 't schouwtooneel mag treden
 Na 't eerst uitkomen, dan geroepen, óf verwacht;
 En and're omstandigheên, nooit na den eisch in acht
 Genomen by de bloem der dicht'ren, óf zeer zélden.
 Neemt myn' vrymoedigheid, ô groote Létterhélden,
 875 My, bid ik, gunstig af, dat ik in dit geval
 Myn' meening rondlyk uitte. Een ieder kan 't niet al.
 Want overal, uit zucht, der bésten wérk te pryzen,
 En geen' gebréken, schoon ze'er schuilen, aan te wyzen,
 Vermeêrt hun lóf sléchts by de zóttén, én bedérft
 880 De kunst in korten, dat ze alléngskens kwynt, én stérft.
 Dewyl de vólgers, meest een slaafsch gebroed van aapen,
 Niet létten op de grond der kunst; maar zich vergaapen
 Aan 's meesters voorbeeld, goed én kwaad gelyk ontzag
 Toedraagende, éven óf de kunst in vólgen lag.
 885 En óch! wat zou men nóch van Schouwtooneelkunst weeten,
 Had Vrankryk zich hier in niet dapperer gekweeten;
 Sint dat de Kardinaal van Richelieu zyn' gunst
 Zo mildlyk toonde den liefhébbéren der kunst;
 Toen hy hén lókte mét belooningen van géldé,
 890 En eere, én dus zyn kunstgenootschap innestélde;
 Toen hy, die, als de Gód der Zanggódinnen, blonk,
 Het Koninklyke school den kunsten bouwde, én schonk,
 Dat worstelstrydpérk van geleerdheid, én van wysheid,
 Door wiens ontsteeken licht men in de aaloude grysheid

⁸⁶⁹⁻⁷¹ Dit voorschrift heeft te maken met de regel van de „waarschijnlijkheid. Ook uitgewerkt door Corneille. Cf. *Naauwkeurig Onderwys* p. 178-79.

⁸⁷¹ *uitkomen*: scène.

⁸⁷⁷ *zucht*: blinde voorliefde.

⁸⁸⁰ *in korten*: weldra.

⁸⁸¹⁻⁸⁸⁴ Alweer stelt Pels hier de juiste principes boven de practijk van het blindelings navolgen van grote voorbeelden. Uitgewerkt in vs. 895-9: als de Klassieken falen, kan de Academie hen verbeteren.

⁸⁸⁵⁻⁹¹³ Lof van het Klassicisme, zoals dat werd beoefend door de Académie Française, in 1629 door Richelieu officieel opgericht en onder zijn bescherming geplaatst. Corneille, „die Tooneelzón” (vs. 899), was inderdaad geen lid van de Académie. Tussen hem en het genootschap was een twist ontstaan rond *Le Cid* in verband met de regels. In 1638 verscheen daarover *Les sentiments de l'Académie* van de hand van Chapelain, die het stuk bewonderde maar ook kritiek oefende (Bray p. 271-4). Vandaar dat Pels kan spreken over „'t yvr'ren tusschen hém, én deeze kunstgenooten”.

⁸⁹² *Koninklyke*: Pels kan de Académie koninklijk noemen omdat zij van Lodewijk XIII „lettres patentes” ontving in 1635.

- 895 Zo klaar, én hélder ziet, dat zo Euripidés
 (Gelyk 't kon weezen) had gemist, óf Sophoclés;
 Men zulk een' misslag, als een' misslag, aan zou mérken,
 En blindeling, nóch stom voorbygaan in hunn' wérken.
 En schoon Córneille, die Tooneelzon, niet méde in
- 900 Het kunstgenootschap was; nóchtans is in't begin
 Door 't yv'ren tusschen hém, én deeze kunstgenooten
 Een' vonk ontstaan, waar uit veel' stralen zyn gesprooten,
 Wier héd're klaarheid zo het Schouwtooneel beschynt,
 Dat nacht, én nével van onweetendheid verdwynt.
- 905 En 't was het minste in 't kunstgenootschap na te speuren
 Wat hén te vólgen, óf wat hén stond af te keuren,
 Of steeds op 't voorbeeld van de aaloudheid aan te gaan.
 Daar wierd iets grooters, én vry stouters onderstaan:
 Want ze op 't Latynsche spoor zich op hunne eigen' wieken
- 910 Vertrouwende, én de wys van Romen, én van Grieken
 Mét wil verliezende uit het oog, tót hooger vlucht
 Zich zélf begaaven in de ruime, én ópen lucht.
 En dus is in het Fransch niets onverzócht gebleeven.
 Wat zou 't aan Neêrland ook een' glans, een' luister geeven,
- 915 Dat iemand, wykend' van der Ouden daaden af,
 Zich aan 't vermaaren van ons Vaderland begaf,
 Mét onze Hélden, en hunn' dappere oorlógsdaaden
 Te kroonen, op het Duitsch Tooneel, mét Laurebladen.
 De Néderduitsche taal wierd haast zo hoog geacht,
- 920 Als onze Koopmanschap, en alzo vér gebragt,
 Wén wy ons maar de moeite, én arbeid van 't verschaaven
 Getroosten wilden, én ons wérk niet uit én gaaven

⁹⁰⁵⁻⁶ Het was nog maar het minst belangrijke werk in het kunstgenootschap na te gaan wat ze moesten navolgen, of wat ze moesten afkeuren.

⁹⁰⁸ Vanaf deze plaats gaat Pels Horatius weer volgen die in AP 286 de Romeinse dichters prees omdat ze het gewaagd hadden de Griekse sporen te verlaten en daden van eigen bodem te verheerlijken. Vandaar dat Pels in vs. 909 schrijft: *op 't Latynsche spoor*.

⁹¹¹ *Mét wil*: opzettelijk.

⁹¹³ *onverzócht*: onbeproefd.

⁹¹⁴⁻¹⁸ Pels' verzuchting of iemand eens stukken van vaderlandse stof zou willen geven, doet enigszins vreemd aan als we denken aan Hoofts *Geraert van Velzen*, of Vondels *Gijsbrecht en Batavische Gebroeders*, om maar niet te spreken van allerlei dergelijk werk van mindere goden dat passim in Worp te vinden is. In elk geval hebben ook vele dichters van de Frans-klassicistische richting zich op vaderlandse stof toegelegd: Boon, Droste, Duim, Lucretia van Merken e.t.q. Vgl. Worp II p. 134-156 en Van Hamel p. 142-43.

⁹¹⁶ *vermaaren*: Oudaan twijfelt eraan of dit woord wel zo gebruikt kan worden.

⁹¹⁹ *haast*: weldra.

- Mét zulk een' driftigheid. Gy dan, ô braave stam,
 GEELVINKEN, édel bloed van 't magtig Amsterdam,
 925 Maakt staat, nóch achting van gedichten, opgeslagen
 In weinig uren, én voltooid in weinig dagen.
 Elk woord zy ménigmaal verbéterd, én verschrapt,
 Versmeed, veranderd; én 't onnoodige uitgekrabt.
 De meeste ménschen, dat 's te zéggen zeer veel' zóttén,
 930 Die alle kunsten, én bespiegeling bespóttén,
 Gelooven, dat alleen de geest pöeeten maakt,
 En kunst, óf oeffening de pöezy niet raakt;
 Zo dat ze lieden van verstand, én oordeel buiten
 De bérge van Hélicon, én haare grénzen sluiten.
 935 Dit maakt veel' jonge maats zo driftig, én zo heet
 Op straatlóf, dat ze, als dol na de eernaam van pöeet,
 Om wys te schynen, mét geen ménschen willen praaten;
 Op Dam, nóch Beurs, nóch Brug verschynen; dootsche Straaten,
 En Burregwallen gaan bewand'len. Ik, helaas!
 940 Bén, als men zo pöeet moet worden, wél een' dwaas,
 Dat ik een' maijdrank drink in 't voorjaar, en myne ad'ren
 Doe openen; wie zou me in 't rymen durven nad'ren?
 Men vond geen man in 't land, die 't opnam tégen my.
 Maar daar is weinig aan gelégen; ik bely,
 945 Dat ik niet voorhéb, my die fratsen te onderwérpen.
 'k Zal, als de slypsteen, doen, die 't yzer wel kan schérpen,
 Al blyft zy zélve bot; 'k zal onderwyzén, hoe
 Men wél moet schryven, alhoewél ik 't zélf niet doe;
 'k Zal toonen, waar de schat der dichtkunst is versteeken;
 950 Wat braave dichters maakt, én voort weet aan te kweeken;
 Wat wél, wat kwaalyk voegt; hoe hoog de kundigheid

⁹²³ *driftigheid*: ongeduld.

⁹²⁵ *staat maken van*: ophief maken van (WNT XV, 235). *opgeslaagen*: ontworpen.

⁹³⁰ *kunsten*: kennis; *bespiegeling*: studie.

⁹³⁴ *Hélicon*: verblijfplaats der Muzen.

⁹³⁸ *Brug*: vermoedelijk wordt hiermee een van de drie bruggen over het Damrak bedoeld (Mededeling Archiefdienst van Amsterdam). De ed. 1705 heeft brug met kleine letter.

⁹⁴¹ *maijdrank*: drank die men in Mei van kruiden e.d. toebereidt door die op wijn of bier te laten trekken (blijkbaar met de bedoeling er na de winter weer tegen te kunnen) WNT IX, 462; *én myne ad'ren*/ *Doe openen*: „Alsoo de Wtsinnicheydt een ontsteking is uyt Galachtigh bloedt, so en is hier niet noodiger, als het Ader-laten,” aldus Jan van Beverwijck, *Schat der Ongesontheyt* II, p. 114 in *Alle de Wercken*, Amsterdam 1651. Dezelfde geneeswijze schrijft hij voor bij Melancholye (p. 127) en Dulligheydt (p. 136).

⁹⁴² *wie...nad'ren*: wie zou me anders in het dichten durven benaderen, nl. als ik me niét-expres-geestelijk gezond hield?

⁹⁴⁹ *versteeken*: verborgen.

- Een' dichter zét, hoe vér de dwaaling hém verleidt.
 De bron, én grond van wél te schryven is het weeten.
 De Filozoofen moet gy opslaan, ô Pöeeten.
- 955 Want als gy u, naar eisch, van zaaken hébt verzien
 By die gelétterde, en die doorgeleerde liên,
 Zo hoeft ge u weinig om de woorden te bemoeijen;
 Zy zullen u van zélfs uit brein, én véder vloeijen.
 Al die geleerd heeft, hoe hy aan zyn vaderland
- 960 Verbonden is; hoe vérre aan zynen vrind verpand;
 Hoe hy zyn' huiswaerd, hoe zyn' broeders, hoe zyne ouders
 Beminnen moet; wat pak ligt op der recht'ren schouders;
 Hoe vér de plicht gaat van een' raadsheer; hoe een héd
 Zich heeft te draagen in de krygsraad, én in 't véld;
- 965 Die weet ook élk zyne aart, én eigenschap te geeven.
 't Is dan hoognoedig, dat hy 't voorbeeld van het leeven,
 Van 's waerelds zéden, én gewoontens gade slâ,
 En, bootsende natuur in allen deelen na,
 Zyn' kunst van zéggen uit de zuiv're bron gâ haalen,
- 970 Die iets geleerdlyk, én behaaglyk af wil maalen.
 't Gebeurt somwyl, dat een Tooneelspél zonder kunst
 Van tooisel, zonder wigt van woorden, meerder gunst
 Behaalt, én ons gemoed meer vreugd geeft, én genoegen,
 Wanneer 't zich geestig, én natuurlyk weet te voegen
- 975 Na 's waerelds zwier, dan grootsche, én trótse vaerzen, yl
 Van zaaken, brommende mét een' verheeven' styl.
 By de Oudheid was de kunst van 's ménschen aart, en zéden
 In hunne schriften zeer natuurelyk te ontleeden,
 Van nét, én sierlyk te bewoorden hunne stóf;
- 980 Omdat zy nérgens op uit waaren, dan óp lóf.
 Maar waar in wordt de jeugd in Hólland onderweezen?
 In plaats van boeken vol geleerdheid door te leezen,

953 bondige vertaling van de maxime: *Scribendi recte sapere est principium et fons* (AP 309).

954 *de Filozoofen*: deze kunnen namelijk doceren wat er in vs. 959-65 staat, de plichten van de mens in zijn verhouding tot anderen.

966-70 Men dient de natuur na te volgen, echter gelijk uit het voorgaande blijkt, op idealiserende wijze. Cf. over het begrip „natuur” Van Hamel p. 37-43. Enigszins malicieus speelt Oudaan (p. 36) deze passage uit tegen Pels' vertoon van geleerdheid in het gedeelte over de karakters (vs. 293-5).

970 *Die...maalen*: te verbinden met hy (vs. 966).

975 's waerelds zwier: de gang van zaken in de wereld; yl: leeg.

976 *brommende*: pronkend (WNT III, 1510).

977 *Was*: bestond, was aanwezig.

979 *Van*: (En) van.

Leert zy 't verschillen van dry vyfde, én vyf oktaaf
 Persénto, én die dit kan reek'nen, dat gaat braaf,
 985 Roept luids keels man, én maagd; 't is 't liefste van myn' kind'ren,
 Zégt Vader: want hy zal het zyne niet vermind'ren;
 Hy weet de rékening van Intrést, én Rabat
 Nét op te maaken; hy verstaat zich op 't Barat.
 Maar meent men, als die roest, én zórg van géld te winnen
 990 Eéns ingevreeten, én doorkankerd heeft de zinnen,
 Dat iemand mooglyk, in zyn' dichten, ménig jaar,
 Of eeuw na zyne dood zou leeven? vér van daar.
 Een prysselijk gedicht moet stichten, óf vermaaken;
 Of liever, 't geen ons vrucht én vreugd geeft, beide raaken.
 995 Zo ge onderwyzen wilt, vooral zyt kort, én klaar,
 Opdat men haast uw lés bevatte, én lang bewaar':
 Wat overtóllig is, wordt lichtelyk vergeeten;
 't Geheugen walgt van 't geen onnoodig is geweeten.
 En zo ge iets geestigs wilt verdichten, om 't vermaak,
 1000 Gy dient te maaken, dat het schyne een' waare zaak.
 Zy missen grófflyk, die voor schoon, en wonder schatten,
 't Geen ongelooflyk is, óf 't geen men niet kan vatten,
 Als, wén een' tooverés, óf ongebooren wyf
 Een kind vreet, én het weêr trékt leevend uit haar lyf.
 1005 Al, wat geen nut geeft, kan den ouden niet behaagen,
 Al, wat vermaak dérft, kan de jonkheid niet verdraagen;
 Wie dan vermaaklyk sticht, én stichtelyk vermaakt,
 Heeft nét op 't middelpunt van 't waare wit geraakt.
 Een Boekverkooper raakt mét winst van zulke boeken;

983 *oktaaf*: achtste als rekenkundige term. Deze betekenis niet in WNT.

984-5 *Dat gaat braaf* is object van *roept man én maagd* (= iedereen).

987 *Rabat*: korting wegens kontante betaling.

988 *Barat*: niet in WNT. Van Dale-Kruyskamp⁸ vermeldt s.v. *baratta*: kopen op krediet om het gekochte dadelijk weer à contant te verkopen zonder de leverancier te betalen.

990 *de zinnen*: de geest.

993 Weergave van de beroemde uitspraak: aut prodesse volunt aut delectare poetae.

994 *vrucht*: profijt.

996 *haast*: snel.

1003 *ongebooren wyf*: s.v. *ongeboren geeft* WNT als tweede betekenis: van lage geboorte. Of doelt Pels op een niet door normale geboorte ontstane vrouwenfiguur als een godin of heks??

1007-8 Vrije vertaling van: Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci. Het lijkt erop, gezien zijn gebruik van *middelpunt*, dat Pels zijn commentaar hier niet heeft gebruikt; daar wordt tenminste duidelijk uitgelegd dat de *punctum* een stemteken is, zodat beter vertaald kan worden: hij krijgt ieders stem die etc.

1008 *wit*: doel.

1009 *raakt...van*: kwijt raken.

1010 Want and're Landen gaan zy over zé bezoeken,
 En rékken eeuwen lang 's bekénden schryvers eer.
 Niet dat ik een gedicht juist zo volmaakt begeer,
 Dat ik geen misslag in den dichter zou verschoonen.
 In 't luitslaan geeft somtyds een' snaar wél and're toonen,
 1015 Als hart, én hand begeert; men grypt by avontuur,
 Al dénkt men in B mól te grypen, in B duur:
 Ook tréft de pyl niet steeds, daar oog, én boog op mikken.
 Dus weet ik ééne vlék, óf twé wel in te schikken,
 Die uit verzuimenis, óf 's ménschen zwakheid spruit;
 1020 Steekt maar het grootste deel des wérks voortréfelyk uit.
 Maar, éveneens gelyk een drukker, óf een zetter
 Gansch onverschoonlyk is, die in een' zélfde léter,
 Al is 't hém ménigmaal gezégd, geduurig mist;
 En zo belachlyk, als ons schynt een luitenist,
 1025 Die altyd misslaat op een' zélfde snaar; zo éven
 Dunkt me een pöet te zyn, die lós, én onbedreeven
 Rymt by de tast, om wien ik mét verwond'ring lach,
 Heeft hy een vaers, óf twé, dat door de beugel mag:
 En 't moeit me in 't hart, als Hoofd, óf Vondel somtyds missen;
 1030 Dóch in een groot wérk mag men zich wél ééns vergissen.
 Verbeeld u het gedicht gelyk een schildery.
 't Eén staat zeer wél van vérre, én 't ander van naby;
 Dat zal in 't duister bést, dit bést in 't licht behaagen,
 't Geen 't keurig oordeel van een' kénner kan verdraagen;
 1035 Dat staat ons ééns aan, dit zo ménigmaal men 't ziet.
 O braave Zoons, hoewél ge in 't wit, daar gy op schiet,
 De wég na kunst, én deugd, geleid wordt door uw' Vader;
 En zélf door uw vernuft betoont, een' vrugtbaare ader
 Dier milde bron te zyn, verwérpt tóch, nóch veracht
 1040 Deez' nutte lés niet; maar houdt die in uw gedacht.
 In veele zaaken wordt iets middelbaars geleeden.
 Dus mag een pleiter, schoon hy niet zo rijk van réden

¹⁰¹⁵ *by avontuur*: per ongeluk.

¹⁰¹⁸ *inschikken*: toelaten, verschonen WNT VI, 1890.

¹⁰²⁵ *zo éven*: juist zo.

¹⁰²⁹ *'t moeit me in 't hart*: het doet me pijn.

¹⁰³² Het ene kan men het best van veraf, het andere van dichtbij bekijken.

¹⁰³⁴ *'t Geen . . . verdraagen*: behoort bij *dit* (vs. 1033).

¹⁰⁴¹ *middelbaars*: middelmatig.

¹⁰⁴² *rijk van réden*: welbespraakt.

Is, als la Mine, én hy de kunst juist niet verstaat,
 Als Hóp, wél doorgaan voor een' gaauwen Advokaat.
 1045 Maar zyt ge een middelbaar pöet, een tusschenlooper,
 Gy wordt veracht van klérk, van leek, ja boekverkooper.
 Als ge op een tréflyk maal veel' Heeren had genood,
 En daar een vidd'ler van den Overtoom ontboodt,
 Om op te zaagen, én uw' schaffer liet belasten,
 1050 Verrótte Ansjovis, weeke Olyven aan uw' gasten
 Te disschen, daar al dit niet noodig was geschaft,
 Wierdt gy niet uitgelacht mét réden, én bestraft;
 Omdat gy al 't vermaak der gasten door dien sléchten
 Onnooz'len speelman, én verdorven' bygeréchten
 1055 Verbande, én zélf onteerde uw groot, én kóstlyk maal.
 't Is mét de Dichtkunst zo, als mét een braaf onthaal;
 Zy is gevonden, om de zielen te vermaaken;
 Wykt zy van 't hoogste, zy zal in den afgrond raaken.
 Die niet kan schérmen, slaat zyn' hand niet aan 't florét;
 1060 Die niet kan danssen, houdt zich buiten het ballét,
 Opdat mét réden hém de omstaaners niet begékken.
 Eén échter, die 't niet kan, wil méde aan 't rymen trékken.
 En waarom niet? hy is van tréffelyk geslacht,
 Van groote midd'len, van geen schéllermstuk verdacht.
 1065 Dóch, gy, dicht niets, zo gy Natuur niet hébt te voordeel;
 Gelyk ik weet, dat zulks uw' neiging is, én oordeel;
 Of hébt gy eertyds iets geschreeven, dat het oor

1043 *la Mine*: 20 november 1622 werd Jacques de la Myne in de Waalse kerk gedoopt. In mei 1646 werd hij te Leiden ingeschreven als student in de rechten (mededeling Archiefdienst van Amsterdam).

1044 *Hóp*: Mr. Cornelis Hop, geb. 26 maart 1620 te Amsterdam. Na zijn rechtenstudie vestigde hij zich in zijn geboortestad, waar hij een van de drukste practijken kreeg. In 1675 werd hij benoemd als lid van de Hoge Raad (NNBW II, 600-601). Bij het verschijnen van Pels' werk was zijn naam als Amsterdams advocaat dus niet meer helemaal actueel; *gaauw*: schrander.

1045 *tusschenlooper*: dit is een bemiddelaar, in ongunstige zin ook een koppelaar. Voor de hier toch te verwachten betekenis van *middelmatig mens* heeft het WNT geen parallelplaatsen (mededeling van de redactie).

1046 *klérk*: geletterde.

1048 *Overtoom*: eertijds was daar een zeer bezochte uitspanningsplaats WNT s.v.

1049 *opzaagen*: op de viool spelen; *schaffer*: hofmeester; *belasten*: gelasten (nl. aan de bedienden).

1051 *daar . . . geschaft*: terwijl ge dit toch niet behoefde te serveren (omdat het maar bijgerechten zijn).

1056 *braaf*: voortreffelijk.

1063 *van tréffelyk geslacht*: van uitstekende afkomst.

1064 *van groote midd'len*: zeer bemiddeld.

Van Schépen Six, én van uw' Vader 't eerst eens hoor,
 En 't myne; mag my zo veel eer, én gunst gelukken;
 1070 En laat het dan nóch na de négen Jaar eerst drukken.
 Wat niet in 't licht is, kunt ge altyd, indien 't behoort,
 Verand'ren. Nimmer keert het eens gesproken woord.
 Voor 't ov'rig hoeft gy u der Dichtkunst niet te schaamen,
 Als óf zy kwaâlijk aan den Grooten zou betaamen.
 1075 O neen; want Orpheus, zo in zyne tyd geacht,
 Die tólk der Góden, heeft het ménschelyk geslacht
 Door vaérzen afgeschrikt van moord, én beestig leeven;
 Waarom die braave naam den héld is nagebleeven,
 Dat hy de Leeuwen, én de Tygers témmen kon.
 1080 Ja vórst Amphion, die oud Thébe zélf begon
 Te bouwen, kreeg die naam, dat hy de harde steenen
 Kon leiden door zyn' luit, én vleijend dicht waar heenen
 Hy wilde. In deeze kunst stak eertyds het verstand,
 De magt, het récht, dat zy 't bezonder eigen van 't
 1085 Gemeen, én 't heilig van 't onheilig onderscheidde;
 Ja de ongebondene in hét wéttig huuwlyk leidde;
 Het huuwlyk naauw verbond door voorrécht, én door straf;
 Geheele stéden bouwde, én 't vólk hunn' wétten gaf.
 Dit zyn de trappen, dit de middelen, én wégen,
 1090 Daar dicht, én dichters zulk eene eernaam door verkreegen.
 Een' wyl na deeze kwam de uitsteekende Homeer,
 Daar na Tyrthæus, om het manlyk hart tót eer
 Van oorlógsdaaden op te hitzen, én te wétten

1068 *Schépen Six*: hiermee is ongetwijfeld bedoeld Jan Six (1618-1700), bekend kunstbeschermer, o.a. vriend van Vondel, zelf ook dichter, herhaalde malen schepen en ook burgemeester van Amsterdam. Uiteraard goed bekend met de Geelvinken. Cf. J. F. M. Sterck, *Oorkonden over Vondel en zijn kring*, 1918, p. 291-96.

1073 vv. Veel nadrukkelijker nog dan Horatius betoogt Pels dat dichtkunst ook voor notabelen een achtenswaardige tijdbesteding is. Cf. vs. 1073-4 en 1105-6. De lof van de dichtkunst die Horatius hier geeft, heeft een zeer lange traditie gekregen. Christelijk traditioneel is het dat Pels er een rij bijbelse dichters aan toevoegt. Ook de „wég des leevens”, die eveneens bij Horatius voorkomt (AP 404 et vitae monstrata via est) is door Pels voor de christelijke dichtkunst geannexeerd.

1078-79 Deze symbolische verklaring van de mythe is eveneens bij Horatius te vinden.

1082-88 De poëzie gaat aan de filosofie als levenskunst vooraf.

1084 't *byzonder eigen*: het particulier eigendom.

1087 Het huwelijk als instituut krachtig maakte door er privileges aan te verbinden en door straf op echtbreuk te stellen.

1092 *Tyrthæus*: dichter uit Attica die marsliederen en vaderlandse gedichten schreef om de Spartaanse jeugd in de strijd te bezielen.

1093 *wétten*: scherpen.

Door vaerzen. 't Gódyk woord liet zich in vaerzen zétten,
 1095 Door koning David, én door koning Salomon,
 Door Mozes, Mirrhiam, Marie, én Simeon.
 In lófgedichten wordt Góds naam alom gepreezen
 Op maat, én ons de wég des leevens aangewezen.
 En niet alleen schuilt eer, maar voordeel in die kunst;
 1100 Want veele hébben in der grooten Heeren gunst
 Zich ingewikkeld door voortréffelyke dichten.
 En éndelyk is ook het Schouwspel, tót verlichten
 Van langen arbeid, én 't verkwikken van den geest,
 In zórgen afgesloofd, op maat gestéld geweest.
 1105 Bezéf nu, óf gy u der Dichtkunst hoeft te schaamen,
 Als óf zy kwaályk aan den Grooten zou betaamen.
 Men heeft van ouds getwist, én twist nóch op dit uur,
 Of iemand dichter wordt door kunst, óf door Natuur.
 Voor my, ik oordeel, wien de Zanggódinnen haaten,
 1110 Dat hém nóch oeffening, nóch blókken iets zal baaten:
 Ook is 'er, dunkt me, niets van waerde aan de and're kant
 Te hoopen van een gaauw, maar onbeschaafd verstand:
 De een heeft des and'ren hulp van doen; een' vruchtbaare ader
 Zo van natuur, als kunst behooren beij te gader
 1115 Verzéld te weezen, eer men in 't beroemd getal
 De grootste Dichteren een' plaats verkrygen zal.
 Veel' hitte, én koude moest wel in zyn' jonkheid lyden;
 Veel doen, veel uitstaan: zich van wyn, én vrouwen myden,
 Die by den ouden zich het worst'len onderwond;
 1120 Of sléchts na de eerkrans van een' wéddeloper stond.
 Men wordt mét kracht, mét geest; maar niet mét kunst gebooren.
 Als we iemand heerlyk op het órgel speelen hooren,

1095 *David*: dichter van psalmen; *Salomo*: dichter van het Hooglied.

1096 *Mozes*: dichter van ps. 90; *Mirrhiam*: zuster van Mozes, zong een in de bijbel overgeleverd lied na de doortocht van de Israëlieten door de Rode Zee; *Marie*: Maria, moeder van Jezus, zong een lied toen haar de geboorte was aangekondigd; *Simeon*: zong een lofzang toen Jezus voor 't eerst in de tempel werd gebracht.

1101 *zich ingewikkeld*: zich gedrongen WNT VI, 2174.

1107 Voor de opvattingen inzake het probleem of een dichter door de natuur of door de kunst wordt gevormd vgl. Bray a.w. p. 85-98. Vondel vat het hier gegeven standpunt bondig samen in zijn *Aenleidinge*: Natuur baert den Dichter; de kunst voedt hem op.

1109 *Voor my*: wat mij aangaat.

1110 *blókken*: ijverig studeren.

1113-15 Een wat moeizame constructie. Bedoeld is: een vruchtbare ader van natuur en een vruchtbare ader van kunst behoren samen te gaan.

1116 *De*: lees: *Der* (zo in ed. 1694).

1119 *zich onderwond*: zich toelegde op.

- Die heeft zyn' meester lang gediend, gevierd, geëerd,
 Zyn' konst na lange tyd mét groote vlyt geleerd.
- 1125 Maar nu, nu is 't genoeg, dat iemand sléchts durft zéggen,
 'k Maak wond're vaerzen, 'k wil by niemand achterléggen,
 Of minder weezen, als een ander, gewaardeerd.
 Ik kan 't gelyk de béste, al héb ik 't niet geleerd.
 Gelyk Plakkaris 't vólk by één lókt om te koopen,
- 1130 Zo lókt zyn' vleijers, om na 't snood gewin te loopen,
 Een dichter wél begoed, voorzien van land, én zand,
 Van reede pénningen, én brieven op het Land.
 Indien die rykaard dan wat mild is in bankétten
 Te geeven, én somtyds zyn' gasten zacht te zétten;
- 1135 Of bórg blyft voor een' bloed, die niet betaalen kan,
 En dus de maaners paait van deezen armen man;
 Of iemand weet door hulp van nichten, én van neeven
 Een pleit te winnen, een óffiesitje kan geeven:
 Het zal me nieuw doen, heeft die rykaard het beleid,
- 1140 Dat hy een' schynvriend van een' waaren onderscheidt.
 Gy dan, myn' Heeren, hébt ge aan iemand iets geschonken,
 Of wilt ge iets schénken, ziet wél voor u, dat hy dronken
 Van blydschap, over uw gedicht geen oordeel vél:
 Want hy zal blindelings uitschreeuwen, tréflyk, wél,
- 1145 Puik, heerlyk; hij zal van verwondering bestérven,
 Opspringen, stampen; én, gelyk als ménigwérven
 Eens buurwyfs droefheid in een rouwhuis grooter schynt,
 Als dien 't verlies eens mans, óf vaders waarlyk pynt;
 Zo wordt een vleijer, om een' plasdank, in uwe oogen
- 1150 Meer, als die waarlyk uw' gedichten acht, bewoogen.

1127 of minder dan een ander gewaardeerd worden.

1129 *Plakkáris*: schertsende vervorming van plakker naar het voorbeeld van secretaris etc. Eertijds in gebruik voor aanplakker, stadsplakker. WNT XII, 2205.

1131 *wél begoed*: in goeden doen; *land, én zand*: bebouwde en onbebouwde grond WNT VIII, 974.

1132 *reede pénningen*: contanten; *brieven*: geldswaardige papieren; *op het Land*: behoort bij lókt (1130).

1134 *zacht zétten*: vaste uitdrukking waarvan de betekenis in de buurt van *onthalen, toegeven* zal liggen (mededeling redactie WNT).

1135 *bloed*: arme kerel.

1136 *maaners*: schuldeisers.

1137 *iemand*: meew. voorwerp! Onderwerp blijft steeds: *die rijkaard*.

1138 *óffiesitje*: baantje.

1139 *het doet me nieuw*: het verbaast me WNT IX, 1969; *beleid*: inzicht.

1142 *ziet wél voor u*: kijk er wel voor uit.

1145 *bestérven*: „doodsbleek” worden.

1149 *om een' plasdank*: in de hoop op een fooi.

- De Grooten, om het hart van iemand door te zien,
 En af te meeten, óf hy hunne gunst verdien',
 OnthaaLEN hém, doen hém mét groote glazen toeven,
 En stéllen door de wyn zyn hoofd op lósse schroeven.
 1155 Gy ook, als ge op uw wérk eens anders oordeel vérgt,
 Lét, óf zyn lamm'retong een vóssenhart verbérgt,
 Of récht ronduit spreekt; óf hy vriend is, óf verleijer.
 Indien gy een gedicht vertoont aan Dókter Meijer,
 Die zal u zéggén, daar, verbéter dit, én dat.
 1160 Geeft gy tót antwoord, 'k héb al veel papiers beklad,
 En twé, drymaal verzócht, óf ik het kon vermaaken;
 Maar na vergeefsche vlyt myne arbeid moeten staaken.
 Wél, zégt hy, kunt gy 't niet verand'ren, schrab het uit;
 Of smeê het, én hérsmeê 't zo lang, tót dat het sluit'.
 1165 Maar, zo ge liever, dan verbét'ren, uw' gebréken
 Wilt voorstaan, zal hy niet een énkél woord meer spreeken,
 Nóch ydel wérk doen; maar hy gunt u mét uw' pop
 Alleen te speelen naar uw' zin, én schiet u op.
 Wie wys is, én de plicht eens wyzen wil betrachten,
 1170 Zal al, wat kunstloos is, bestraffen, én verachten,
 Den vaerzen, die hy hard, onsierelyk, óf gróf,
 Of al te zeer gesmukt, óf dubbelzinnig, óf
 Te duister vind, zal hy een' schrab, een teiken geeven,
 En heel vrymoediglyk berispen durven; éven
 1175 Als 't Kunstgenootschap, door de zinspreuk, én de prént
 Van NIHIL ARDUUM VOLENTIBUS bekénd.
 Die zéggén nooit, zou ik een' vrint om beuz'len steuren?
 Voorzéker, érnstig kwaad spruit vaak uit zulke leuren;
 Als hy, die anders was geacht by wyze liên,
 1180 Nu om zyn' vaerzen voor een' gék wordt aangezien.

1153 *toeven*: tracteren.

1155 *vérgt*: vraagt.

1158 vv. Over de practijk van het betuttelen vgl. Van Hamel p. 181v.

1158 *Dókter Meijer*: Dr. Lod. Meyer, Pels' vriend en oprichter van Nil volentibus arduum.

1166 *voorstaan*: verdedigen.

1168 *iem. opschieten*: iem. in de steek laten, laten schieten WNT XI, 1158.

1172 *gesmukt*: opgesierd.

1175 *de prént*: verschillende vormen van het vignet van Nil (een man die een steile rots beklimt om daar een lauwertak te plukken) zijn afgebeeld in de *Platenatlas bij de Nederlandse literatuur-geschiedenis* door Poelhekke en De Vooys, Groningen-Den Haag 1916², nr. 96, 98, 100.

1176 NIHIL ARDUUM VOLENTIBUS: niets is te moeilijk (te steil) voor hen die willen.

1177 *beuz'len*: kleinigheden; *steuren*: boos maken.

1178 *leuren*: lorren, prullen.

1179 *Als*: bijvoorbeeld als.

Gelyk men iemand schuuwt, die dol, óf die bezeeten,
 Of schurrefd is, óf van een' dollen hond gebeeten,
 Zo mydt, die wys is, zulk een' raazenden pöet,
 Opdat hy hém niet smétte, óf andoe eenig leed.
 1185 Het graauw, de jongens zyn op hém als uitgelaaten.
 Als deeze nu, terwyl hy, zwérvend' langs de straaten,
 Zyn' weidsche vaerzen braakt, én opsnydt, gansch vervoerd,
 Gelyk een vogelaar, die op de vogels loert,
 Valt in een' put, óf kuil; al roept hy, burgers, vrinden,
 1190 Hélp! hélp! hy zal nóch hulp, nóch médelyden vinden.
 Zo iemand mét een touw aanloopen komt, én wil
 Hém hélpen, dien zal ik dit zéggen, houd u stil,
 Hoe kunt gy raaden, óf mét willen, én mét weeten
 De man zich zélf niet heeft in deeze put gesmeeten,
 1195 En al gebérgd wil zyn; 'k zal hém mét eenen gaan
 Het sprookje van Pöet Empédoclés verslaan,
 Die, om onstérflyk, én een Gód geacht te weezen,
 In Etnaas vuurkólk sprong koels moeds, én zonder vreezen.
 Men gunn' den Dicht'ren dan 't vermaak, het stâ hén vry
 1200 Te sneuv'len in hunn' waan, én zótte raazerny;
 Want iemand tégen wil, én dank, in 't leeven spaaren
 Is, óf men 't iemand nam, die 't gaeren zou bewaaren.
 't Is 't eerst niet, dat hy in een' put viel, én al is 't,
 Dat gy meêdoogend hém daar uit hélpt, ô! gy mist!
 1205 Indien ge dénkt, dat hy zyn' zótheid ooit zal dérvén,
 En dolle drift, om een' vermaarde dood te stérven.
 Ook weet men niet, waarom hy zich in 't rymen steekt,
 En dag, én nacht zyn hoofd mét vaerzemaaken breekt;
 Of hy zyn' handen aan zyne ouders heeft geschonden,

1182 *schurrefd*: schurftig WNT XIV, 1218.

1187 *opsnydt*: overdreven voordraagt.

1195 *En...zyn*: en of hij wel gered wil worden.

1196 *sprookje*: verhaaltje; *Empédoclés*: dichter en natuurfilosoof 5e eeuw voor Chr. *verslaan*: vertellen.

1197-98 Een bekend verhaal, o.a. te vinden bij Diogenes Laërtius, *Uilen van Athene*, Amst. z.j. p. 215.

1198 *koels moeds*: koelbloedig.

1203 't Is 't eerst niet: het is niet voor het eerst.

1207-10 Het is denkbaar dat de dichterskrankzinnigheid het gevolg is van een of andere gruwelijke zonde!

1210 Of zich bezoedeld mét afgrysselyker zonden.
Dóch 't zy daar meê, zo 't wil; hy raast. En éven, als
Een' beer, die zyne boeij' gescheurd heeft van den hals;
Zo doet die moeiljyke opsnyer voor hém vlieden
Geleerde, én ongeleerde; óf houdt, én moordt de lieden,
1215 Indien hy ze achterhaalt, wier vél hy niet verlaat,
Dan van hun bloed, als een bloedzuiger, eerst verzaad.

VAN GORCUM'S LITERAIRE BIBLIOTHEEK

1. KASEMIER, G. : Het vers van Hooft. 1932.
2. VISSER, G. J. : Lazamon. An attempt at vindication. 1935.
3. NIJHOFF, P. C. : De Flóamanna saga, 1937.
4. DRESDEN, S. : L'Artiste et l'absolu. Paul Valéry et Marcel Proust. 1941.
5. D'ANGREMOND, TH. H. : P. C. Hooft's Achilles en Polyxena. 1943.
6. SNIJMAN, F. J. : Literêre styl met die oog op stylonderzoek. 1946.
7. GRAAF, D. A. : Arthur Rimbaud. Homme des lettres. 1948.
8. GERHARDT, MIA I. : La Pastorale, Essai d'analyse littéraire. 1950.
9. TOORN, M. C. VAN DEN : Ethics and moral in Icelandic saga literature. 1955.
10. SMEETS, J. R. : Le chevalerie de Judas Macabé. 1955.
11. GRAAF, D. A. : Arthur Rimbaud, Sa vie, son oeuvre. 1960.
12. GUN, W. H. VAN DER : La Courtisane Romantique et son Rôle dans la Comédie Humaine de Balzac. 1963.
13. BUIJNSTERS, P. J. A. M. : Tussen twee werelden. Rhijnvis Feith als dichter van 'Het Graf'. 1963.
14. PRUDON, H., s.j. : G. A. Brederoods Spaanschen Brabander Ierolimo. 1968.
15. SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN, M. A. : Het dichterschap van Hubert Korneliszoon Poot. 1968.
16. SIMONS, JOS. : Ambrosia, a neo Latin drama by Edmund Campion. 1970.
17. BEKKERS, J. A. F. : Correspondence of John Morris with Johannes de Laet (1634-1649). 1970.
18. SCHULTHEIS, W. : Dramatisierung von Vorgeschichte Beitrag zur Dramaturgie des deutschen klassischen Dramas. 1971.
19. GILLE, K. F. : „Wilhelm Meister“ im Urteil der Zeitgenossen. Ein Beitrag zur Wirkungsgeschichte Goethes. 1971.
20. E. KUNNE-IBSCH : Die Stellung Nietzsches in der Entwicklung der modernen Literaturwissenschaft. 1972.
21. J. BAKKER : Ernest Hemingway, the artist as man of action.
22. F. L. ZWAAN : Dagh-werck van Constantijn Huygens.
23. M. A. SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN : „A. Pels“ Q. Horatius Flaccus dichtkunst.



Dit boek is de eerste moderne uitgave van een literair-theoretische tekst die aan het eind van de zeventiende en tijdens de achttiende eeuw een grote invloed heeft uitgeoefend op het literaire bedrijf in Nederland, nl. Andries Pels' vertalende bewerking van Horatius' *Ars Poetica*. Aan de tekst, die van een uitvoerig commentaar is voorzien, gaat een inleiding vooraf waarin onder meer de volgende onderwerpen voorkomen: het leven van Andries Pels en met name zijn activiteiten in het kunstgenootschap *Nil Volentibus Arduum*; de invloed van de *Ars Poetica* in Nederland; de opzet van Pels' bewerking van zijn voorbeeld, waarbij vooral aandacht wordt geschonken aan de uitbreidingen die hij aan de tekst toevoegde, zoals een schets van de literatuurgeschiedenis, een schets van de versleer, en een verhandeling over de reien; de drukgeschiedenis van het boek; de invloed die Pels' werkje heeft uitgeoefend, en de waardering die het heeft gevonden.

Het bijzondere van deze uitgave is dat edities van oudere literair-historische teksten over het algemeen uiterst zelden worden uitgegeven. Het werk van Andries Pels is tot dusver nog nauwelijks bestudeerd.

Mede daardoor is dit boek niet alleen van belang voor studenten en docenten Nederlands, maar tevens, vanwege de relatie met Horatius, ook voor classici.